

VYTAUTO
DIDŽIOJO
KARO
MUZIEJUS
2009 METAIS

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUS

VYTAUTO DIDŽIOJO
KARO MUZIEJUS
2009 METAIS

ALMANACHAS

KAUNAS 2010

REDAKCIŅĒ KOLEGIJA:

Atsakingasis redaktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis, muziejaus direktorius.

Redakcinės kolegijos nariai:

Rimas Banaitis, mokslinis sekretorius,

Eduardas Brusokas, LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas,

doc. dr. Steponas Gečas, direktoriaus pavaduotojas,

Janina Karosevičiūtė, vyr. fondų saugotoja,

Dalė Naujalienė, Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėja,

Algirdas Markūnas, Naujaisių laikų karybos istorijos skyriaus vedėjas,

Arvydas Pociūnas, direktoriaus pavaduotojas,

Regina Rajeckienė, Edukacijos ir informacijos skyriaus vedėja,

Kristina Rickevičiūtė, Archeologijos skyriaus vedėja.

Kalbos redaktorius Žilvinas Tamošaitis

Fotografas Artūras Užgalis

Dizainerė Vaiva Šimonienė

ISSN 2029-3259

© Krašto apsaugos ministerija, 2010

© Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2010

TURINYS

PRISIMENANT GEN. GYD. VLADĄ NAGEVIČIŲ <i>Sofija Oželienė</i>	5
NEŽINOMO KARIO KAPUI – 75 METAI <i>Dr. Steponas Gečas</i>	9
ŽALGIRIO VARDŲ ĮAMŽINIMAS <i>Vilija Sapjanskienė</i>	17
ISTORIKAS ZIGMAS KONDRATAS <i>Dr. Steponas Gečas</i>	39
STEPONAS ŠAULYS – PIRMASIS MUZIEJAUS DAILININKAS <i>Dr. Steponas Gečas</i>	46
GRAFŲ ČAPSKIŲ GINKLŲ KOLEKCIJA VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS RINKINIUOSE <i>Danutė Gruzdienė, Vidmantas Airini</i>	50
PIRMOJO ATSKIROJO LIETUVIŲ VYTAUTO DIDŽIOJO BATALIONO SIBIRE (1918–1919) RELIKVIJOS VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS RINKINIUOSE <i>Andriejus Stoliarovas</i>	91
DOKUMENTAI IŠ JUOZAPO KOMARO ARCHYVO VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS RINKINIUOSE <i>Algimantas Daugirdas</i>	102
NAUJAMEČIAI BURTAI PAGAL BALĮ BURĄ <i>Danutė Tamošaitienė</i>	109
2009 METŲ PARODOS	114
MUZIEJAUS RINKINIAI 2009 METAIS	149
2009 METŲ MUZIEJAUS LEIDINIAI	172
VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS 2009 METŲ KRONIKA <i>Parengė Rimas Banaitis</i>	174

PRISIMENANT GEN. GYD. VLADĄ NAGEVIČIŲ¹

Sofija Oželienė²

D-ro Vlodo Nagevičiaus vardą pirmąsyk išgirdau 1917 m. vasarą Rusijoje iš d-ro Prano Sližio. Jis, tik ką grįžęs iš Lietuvos Seimo Petrapilyje, kur atstovavo Rogačiovo miesto lietuviams karo pabėgėliams, skaitė pranešimą apie Seimo darbų eigą ir priimtus nutarimus. Man, tuomet 6 klasės gimnazistei, padarė didelį įspūdį vaizdžiai atpasakotos d-ro Vl. Nagevičiaus pastangos, kad Seimas balsuotų už Lietuvos nepriklausomybės rezoliuciją. Pagarsėjęs d-ro Vl. Nagevičiaus šūkis iš Seimo tribūnos „Šalin zuikiai!“ buvo man įspūdingas.

Asmeniškai d-rą Vl. Nagevičių pažinau per 1919 m. Kalėdas, d-ro P. Sližio šeimoje. Jis, tada jau Lietuvos kariuomenės sanitarijos viršininkas, į Kūčias pas Sližius atvyko su savo motina. Vėliau iš d-ro Vl. Nagevičiaus sužinojau, kad anksti vaikystėje netekęs tėvo ir mokslus baigęs tik savo motinos energijos ir pasiaukojimo dėka. Tada, 1919 m., trečią Kalėdų dieną įvyko Karo ligoninės Kaune pašventinimas, kurį atliko vyskupas Karevičius, dalyvaujant prezidentui A. Smetonai ir vyriausybės nariams. D-ras Vl. Nagevičius, padėkojęs už sveikinimus, kalbėjo apie Karo ligoninės svarbiausiąją paskirtį – šeimoms ir visuomenei grąžinti sveikus karius. Jis kvietė medicinos personalą dirbti su pasišventimu, kad karys ligonis atgautų brangiausią turtą – sveikatą. Giliai man tie žodžiai įsmigo į atmintį, ir kai 1922 m. rudenį gen. gyd. Vl. Nagevičius kreipėsi į mus, karo gydytojų žmonas, kad globotumėm sergančius karius ir invalidus, tuojau susiorganizavom į Kariams Ligoniams ir

¹ 1920 m. gegužės 14 d. plk. Vladui Nagevičiui buvo suteiktas generolo leitenanto, o po 1936 m. laipsnių reformos – brigados generolo laipsnis.

² Sofija Tyrulytė-Oželienė (1900–1994), pulkininko gydytojo Kazio Oželio žmona, 1922 m. prie Karo ligoninės įkūrė Moterų komitetą kariams ligoniams ir invalidams globoti. 1922–1926 m. buvo Vaikelio Jėzaus draugijos, 1924–1926 m. – Moterų draugijos tautiniam laivynui remti valdybų narė. 1925 m. kartu su kitomis karininkų žmonomis įsteigė Karininkų šeimų moterų draugiją (1935 m. pavadintą Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės vardu), buvo jos vicepirmininkė, 1934–1935 m. – pirmininkė. 1928–1933 m. buvo Kūdikių gelbėjimo draugijos „Lopšelis“ valdybos narė, o 1929–1933 m. – Vytauto Didžiojo komiteto valdybos narė. 1944 m. su šeima pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. – į JAV. Ten 1951 m. kartu su M. Tumiene ir M. Babickiene atkūrė Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugiją ir jai vadovavo iki 1958 m. 1974 m. parašė ir Čikagoje išleido knygą „Dienų vitražai“, kurioje papasakojo apie Kauno inteligentijos šeimų gyvenimą 1939–1949 m.

Invalidams Globoti Moterų Komitetą. Visuomenės remiamas, šis Komitetas ėmėsi darbo ir per trumpą laiką pasidarė toks pajėgus, kad galėjo suteikti reikalingą piniginę paramą kariams, kurie nuo džiovos gydėsi Šveicarijoje, aprūpinti invalidus rankų ir kojų protezėmis (protezais – A. J., A. M.), parūpinti Karo ligoninės ligoniams radijo tinklą ir jų bibliotekai papildyti naujomis knygomis paskirti 2000 litų. Kasmet Kalėdų pirmąją ir per Atvelykį kariai ligoniai būdavo aplankomi su dovanomis ir surengiami jiems koncertai, kuriuos atlikdavo rinktiniai mūsų teatro artistai ir dainininkai. Ši graži tradicija buvo palaikoma per visą Lietuvos nepriklausomą gyvenimą.

Gen. Vl. Nagevičiaus iniciatyva 1925 m. kovo mėn. K.L.I.G.M. Komitetas sukviėtė Kauno įgulos karininkų šeimų moterų susirinkimą. Šiame susirinkime Vl. Nagevičius kreipėsi į moteris, ragindamas įsijungti į kultūrinį ir šalpos darbą, palaikyti gražias lietuviškas tradicijas, nepasiduoti svetimoms įtakoms, ugdyti lietuviškus geruosius būdo bruožus – darbštumą, kuklumą, dorovingumą, atgaivinti tautinių drabužių dėvėjimą ir t. t. Po šito susirinkimo tuoj susiorganizavo Karininkų Šeimų Moterų Draugija, į kurią su savo nemažu turtu įsiliejo Kariams Ligoniams ir Invalidams Globoti Moterų Komitetas. Dešimtmečio proga, 1935 m., Draugija pasivadino Didžiosios Lietuvos Kunigaikštienės Birutės vardu. Draugija, prisišliejusi prie Lietuvos Karininkų Ramovės, sėkmingai veikė iki pat Lietuvos okupacijos 1940 m. Ši Draugija tremtyje vėl atgijo ir toliau uoliai laikosi jos iniciatoriaus įkvėptų idėjų, veikdama Čikagoje, Klyvlende (Cleveland Ohio), Detroite (Michigan) ir Los Angeles (California).

D-ras Vl. Nagevičius su gilia pagarba ir meile žiūrėjo į didingą Lietuvos praeitį, į jos senovę. Nuo pat pirmųjų Lietuvos nepriklausomybės dienų įsijungęs į visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą, erudicijos ir organizacinių gabumų dėka sukūrė Lietuvos pasididžiavimą – Karo muziejų; jo pastangomis atsirado karininkų namai – Lietuvos Karininkų Ramovė Kaune, kuri buvo savita, išsiskirianti iš kitų valstybių karininkų ramovių. Šiuose abiejuose kūriniuose d-ras Vl. Nagevičius stengėsi ypač pabrėžti Lietuvos didybę praeityje ir kur tik galima pavaizduoti senosios Lietuvos kultūrą.

D-ras Vl. Nagevičius pirmas ėmėsi atgaivinti tautinių drabužių dėvėjimą. Jam pritariant ir remiant, 1923 m. pavasarį įsisteigė moterų komitetas tautinių drabužių dėvėjimui atgaivinti. Komitetui pirmininkavo rašytoja S. Čiurlionienė. Ši graži idėja prigijo ne iš karto. Kai tų pačių metų rudenį, lapkričio 23 d., įvyko Lietuvos Karininkų Ramovės atidarymas, be penkių komiteto narių, tik dvi moterys dalyvavo su tautiniais drabužiais. Tačiau Karininkų Šeimų Moterų Draugijai švenčiant savo dešimtmetį 1935 m., kuris vyko

Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos atstovių suvažiavimo dalyvės su Karininkų ramovės valdybos ir tarybos nariais. 1935 m. kovo 3 d. Sėdi iš kairės: M. Tumienė, E. Raštikienė, V. Lozoraitienė – Moterų tarybos pirmininkė, J. Tūbelienė – Motinoms ir vaikams globoti organizacijos pirmininkė, S. Oželienė – draugijos pirmininkė, S. Smetonienė – draugijos garbės pirmininkė, V. Grigaitienė – suvažiavimo pirmininkė, plk. S. Raštikis, nežinoma dalyvė, vyriausiasis kariuomenės kapelionas V. Mironas, A. Steponaitienė – draugijos garbės narė. Stovi pirmoje eilėje iš kairės: M. Požemecienė, G. Gustaitienė, J. Vintartienė, nežinoma dalyvė, nežinoma dalyvė, B. Saladžiuviene, V. Černienė, M. Lonskoronskienė, V. Nagevičienė, J. Tallat Kelpšienė, nežinoma dalyvė. Stovi antroje eilėje iš kairės: gen. ltn. V. Nagevičius, plk. P. Dočkus, plk. V. Vitkauskas, plk. A. Gustaitis, gen. ltn. J. Čaplikas, plk. K. Navakas, plk. L. Butkevičius, plk. J. Barzda-Bradauskas, plk. P. Saladžius, stovi trečioje eilėje iš kairės: mjr. J. Kriščiūnas, gen. št. plk. V. Žadeika, gen. št. plk. ltn. V. Karvelis.

Valstybės teatre, visas teatras įspūdingai mirgėjo tautiškais pasipuošimais.

Naujoje Lietuvos Karininkų Ramovėje, kuri buvo atidaryta 1937 m., d-ro Vl. Nagevičiaus sumanymu buvo įrengta lietuvių moterų seklyčia, kurią puošė dailininkų piešti didžiuliai, per visą ūgį, etnografiniai, iš visų Lietuvos sričių lietuvaičių paveiksiai. Ši seklyčia turėjo didelį pasisekimą savųjų tarpe ir domino svečius iš kitų kraštų.

Gerbdamas tautos meną ir tradicijas, d-ras Vl. Nagevičius nemėgo moderniškios šokių muzikos – džiaz ir, būdamas Lietuvos Karininkų Ramovės šeimininkas, ilgą laiką džiazą neįsileido į Ramovę. Jis ragino lietuvius

kompozitorius, kad, choreografų padedami, sukurtų lietuvišką menuetą ir stilizuotų lietuviškų šokių.

D-ras Vl. Nagevičius tvirtai laikėsi lietuviškų papročių ir savo namuose. Savo ūkyje, Žemaitkiemyje, prie Nevėžio upės ties Babtais, laukuose pristatė lietuviškų kryžių ir koplytėlių. Savo ūkyje rengė Joninių laužus su vaidinimais ir rugiapjūtės pabaigtuves su muzika ir šokiais. Tos šventės buvo labai mėgstamos plačioje apylinkėje ir daug prisidėjo prie Babtų ir Vandžiogalos sulenkintų gyventojų tautinio atbudimo. Žemaitkiemio sodyba pasidarė visos apylinkės lietuviškų tradicijų centras, o patys šeimininkai pasižymėjo dideliu vaišingumu. Svečiai į Žemaitkiemį vykdavo būriais, o iš Kauno net atskirais garlaisiais. Vykdavo kartais net ištisos organizacijos, kaip antai korporacijos „Fraternitas Lithuanica“, „Patria“, „Plienas“. „Žemaitkiemis – mano žmonos siela“, – pabrėždavo svečiams d-ras Vl. Nagevičius.

Tikrai tai buvo pavyzdingas ūkis, kur tikras šeimininkas buvo Veronika Nagevičienė. Ir atvykusiems svečiams būdavo malonu ir įdomu to ūkio pasižiūrėti. Tasai ūkis drauge buvo ir aplenkėjusiai Babtų apylinkei pamokantis pavyzdys. Iki Nagevičių tasai ūkis buvo apleistas ir mažai kas jį težinojo. Dabar, Nagevičiams pradėjus jį valdyti, Žemaitkiemis garsėjo Babtų apylinkėje ir visų traukė akis: pastatai tvarkingi, sodyba švari, gėlėmis pasipuošusi, gražūs javai, veisliniai gyvuliai ir našus pieno ūkis. Ūkio progresą vainikavo elektra: didokas vėjinis malūnsparnis tiekė ne tik elektros šviesą, bet ir pieninės elektromotorą varė.

Iš knygos „Generolo gydytojo Vlodo Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga“. Putnamas, 1962, p. 64–67.

Darbo ar turto auka yra menkniekis prieš kario gyvybės auką.

A. Smetona

Parengė dr. Aušra Jurevičiūtė ir Algirdas Markūnas

NEŽINOMO KARIO KAPUI – 75 METAI

Dr. Steponas Gečas

Jau antikos laikais žuvusiems pagerbti valstybė ar visuomenė statydavo savotiškus paminklus – kenotafus. Graikiškai *kenotaphion* reiškia tuščią kapą. Iš tikrųjų kenotafas yra simbolinis, be mirusiojo palaikų, antkapinis paminklas. Senovės valstybėse kenotafai tradiciškai būdavo statomi negrįžusiems jūrininkams, svetur mirusiems ar žuvusiems kariams. Antikos ir vėlesnių laikų kenotafų iki šiol išlikę Graikijoje, Italijoje, Egipte, Centrinėje ir Vidurinėje Azijoje, Kaukazo šalyse. Senovės graikai, žuvusiems kariams įrengę kenotafą, triskart šaukdavo mirusiojo vėlę kviesdami apsigyventi jai skirtame kape ar paminkle.

Su kenotafais siejami ir kapai nežinomiesiems. Mūšyje žuvus keliems ar keliolikai karių dar galima nustatyti, kas žuvo ir kur yra palaidotas, tačiau po masinių kautynių ar katastrofų, kai yra šimtai ar daugiau aukų, jeigu jos neatpažįstamai sužalojamos, jei neliko jokių dokumentų ar kitų žuvusiųjų tapatybę nusakančių daiktų, to padaryti neįmanoma.

Kas gyvas būdamas turėjo vardą ir pavardę, nežinomam tampa ir kitokiu būdu.

Jei žuvusį karį laidoja kovos draugai, tai bent kapą supila, kryželį ar kitokį ženklą pastato. Bet laikui negailestingai bėgant įrašas išblunka, kryželis supūva ir palaidotasis tampa nežinomuoju. Būna ir taip, kad žuvusį kovos zonoje laidoja ne bendražygiai, o vietiniai gyventojai ar priešo kariai, tad žuvusieji iš karto tampa bevardžiais, nežinomaisiais.

Po Pirmojo pasaulinio karo, kuriame žuvo per 10 mln. žmonių ir per 30 mln. buvo sužeista (apie 3,5 mln. liko invalidai), daugelyje kare dalyvavusių valstybių buvo pradėti tvarkyti karių kapai, statomi paminklai. Pirmąjį paminklą jau 1919 metais pastatė anglai. Be to, atsirado tradicija vietoj kenotafų statyti Nežinomo kario kapus. Šios iniciatyvos pradininkai buvo prancūzai. Kaip žinia, likus daugiau kaip pusmečiui iki sąjungininkų pasirašytos Versalio sutarties (1919 m. birželio 28 d.), Kompjeno miške 1918 m. lapkričio 11 d.

Vokietija buvo priversta pasirašyti kapituliacijos aktą. Faktiškai šiuo aktu ir baigėsi Pirmasis pasaulinis karas. Minėdami prieš kapituliacijos dvejų metų sukaktį, prancūzai iš paskutinių kautynių lauko iškasė nežinomo kareivio palaikus ir 1920 m. lapkričio 11 d. iškilmingai perlaidojo Paryžiuje, po Triumfo arka. Pirmąjį vainiką nuo Lietuvos 1923 m. kovo 23 d. padėjo tuomečiai ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas ir ambasadorius Vaclovas Sidzikauskas.

Nežinomo kareivio kapai įrengti beveik visų valstybių – Pirmojo pasaulinio karo dalyvių – sostinėse. Karą pralaimėjusios Austrija ir Vokietija tokio paminklo neturėjo. Nors vokiečiai ir buvo sumanę jį pastatyti, to sumanymo taip ir neįgyvendino. Austrai ruošėsi savo žuvusiems kariams Alpėse pastatyti didingą paminklą, tačiau buvo prieita prie išvados, kad kalnai – ne ta vieta, kurią gausiai lankytų žmonės. Vis dėlto 1931 metais Alpėse, buvusioje Kufšteino tvirtovėje, austrai įrengė galingus vargonus ir pavadino juos Didvyrių vargonais.

Mūsų šaliai išsikovojus Nepriklausomybę ir 1921 m. vasario 16 d. oficialiai atidarius Karo muziejų bei šalia pradėjus formuoti sodelį, susirūpinta ir žuvusiųjų įamžinimu. Pirmasis kuriamo panteono ansamblio objektas ir buvo paminklas Žuvusiesiems už Lietuvos laisvę (skulpt. J. Zikaras, archit. V. Dubeneckis), atidengtas 1921 m. spalio 16-ąją, artėjant Lietuvos kariuomenės trečiosioms metinėms. Piramidės formos paminklas-kenotafas buvo sumūrytas iš akmenų, surinktų tose vietose, kur vyko svarbiausios kovos už Lietuvos Nepriklausomybę. Keturbriaunės piramidės aukštis 6 metrai, su kryžiumi – 6,5 metro. Apatinėje postamento dalyje, židinio pavidalo akmeninėje nišoje, portalo imitacijoje, – bronzinis bareljefas, kuriame pavaizduota liūdinti lietuvaitė, ant žuvusio kario kapo dedanti pievų gėlių puokštę. Virš nišos piramidės sienoje įmūryta rausva granitinė plokštė su įrašu „Žuvusiems už Lietuvos laisvę. 1921“. Dar aukščiau – skydas su Vyčio kryžiumi. Piramidės viršūnėje – lengvų formų ažūrinis metalinis ornamentuotas kryžius.

Paminklas aptvertas stora grandine, kurią pakeltą nuo žemės laiko įkasti pabūklo sviedinio kevalai. Paminklas apsodintas kiparisais ir dekoratyvinėmis tujomis, atgabentomis iš Aleksandro Tiškevičiaus dvaro Kretingoje. Abipus paminklo pastatyti keli kryžiai, koplytstulpis ir stogastulpiai, atvežti iš įvairių etnografinių Lietuvos regionų, daugiausia iš Žemaitijos. Paminklas, kryžiai ir stogastulpiai ir tapo Karo muziejaus sodelyje kuriamo panteono pradžia. Šiam panteonui trūko vieno svarbaus akcento – tuo metu Europos valstybėse jau beįsitvirtinančio Nežinomo kareivio kapo. Dar 1930 metais, šventinant Vytauto Didžiojo karo muziejaus naujųjų rūmų kertinį akmenį, muziejaus viršininko gen. lt. Vlodo Nagevičiaus pasiūlymu buvo nuspręsta

Respublikos Prezidentas sveikinasi su kariuomenės dalimis lapkričio 23 d.

Gautioz foto

1934 m. lapkričio 29 d. „Kario“ žurnalo iškarpa

šalia jau pastatytų rūmų palaidoti ir nežinomo kareivio palaikus, taip „bent simboliškai pagerbiant visus nežinomus karius“.

Lietuvių tauta už savo laisvę paaukojo tūkstančius gyvybių. Įvairūs tyrinėtojai ir šaltiniai nurodo nevienodą aukų skaičių. 1934 m. lapkričio 29 d. „Kario“ žurnalas (Nr. 48) išspausdino gen. št. plk. Stasio Raštikio per Lietuvos radiją pasakytą kalbą. Jis nurodo, kad bendras Nepriklausomybės kovų aukų skaičius – 4529. 1927 metais buvo įsteigta Žuvusių ir mirusių karių kapams tvarkyti komisija, kurios pateikti suvestiniai duomenys gali būti patikimesni. Pagal juos kovose su bolševikais, bermontininkais ir lenkais žuvo 1444 kareiviai, šauliai ir partizanai, 2812 mirė nuo sužeidimų ir įvairių ligų. Iš viso 4256. Be žuvusiųjų ir mirusiųjų, buvo sužeisti 93 karininkai, 2438 kareiviai ir šauliai. Iš viso 2766. Į tą skaičių neįeina 226 kariai, dingę be žinios.

Tokia statistika, tačiau ji ne visada gali įvardyti žuvusiuosius vardais ir pavardėmis. Ir kaimyninėse šalyse – Latvijoje ir Lenkijoje, taip pat Vilnijos krašte, Aukštaitijos ir Žemaitijos miestų ir miestelių kapinėse tarp karių kapų ant paminklinių kryželių surasime ne vieną užrašą „nežinomas“.

1932 metais viename Šaulių sąjungos laikraščio „Trimitas“ numerių jaunas rašytojas Augustinas Gricius rašė, kad nemažai lietuvių kovotojų kapų yra kaimyninėse užsienio valstybėse, tarp jų ir Latvijoje: „Padauguvyje likusių (kritusių – S. G.) kapai taip ir buvo po kraštą išmėtyti, kitur užslinkę, kitur apgriuvusių kryželių pažymėti, kitur ir daržovėmis užsodinti.“

Apie nežinomų karių likimus ir jų kapų tvarkymą Lietuvos ir Latvijos spaudoje pasirodė ne vienas straipsnis. Turbūt daugiausia rašė Latvijos kariuomenės laikraštis „Latvijas karavirs“. Pietvakarių Latvijoje, ne per toliausiai nuo Daugpilio, Subatėje, Švetėje, Ilūkstėje, Červonkoje, Asarnėje, Bebrynėje ir

gretimose vietose žuvo apie 200 pirmųjų Lietuvos pėstininkų. Ilūkstės rajono Červonkos kapinėse, kur buvo palaidota per 30 lietuvių, kritusių kovoje už Latgalos krašto laisvę, latviai ir lietuviai kartu pastatė įspūdingą paminklą (dail. J. Stanišauskas) su užrašu lietuvių ir latvių kalbomis „Lietuvos kariams, kritusiems už Latvijos nepriklausomybę“.

6,5 metro aukščio paminklas vaizduoja šautuvą laikantį suklupusį karį. Kaip ir ant Termopilų Didvyrių uolos, skirtos graikų pergalei prieš persus atminti, užrašyta: „Keleivi, pasakyk, kad mes žuvome gindami Tėvynę“. Tai buvo ir tebėra vienas įspūdingiausių ir didžiausių paminklų Lietuvos kariams. 1932 m. spalio 2 d. paminklą pašventino vietos katalikų kunigas Stulginskis. Iškilnėse dalyvavo Lietuvos kariuomenės vadovybė, giedojo choras.

1934 metų vasarą pagrindiniai išoriniai Karo muziejaus statybos darbai buvo baigti, jo prieigos išvalytos, aplinka beveik sutvarkyta. Lapkričio 15 d. nugriautas ir senojo muziejaus bokštas. Palaidojimo vieta buvo išrinkta jau seniai – greta paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę. Nežinomo kareivio palaikus nuspręsta pargabenti iš Latvijos, Ilūkstės apylinkių, kur nemažai lietuvių karių padėjo galvas už kaimynų laisvę. Skubant ir siekiant išvengti komplikacijų, palaikai per sieną buvo pargabenti slapčia keleiviniu traukiniu.

1934 m. lapkričio 23-iajai buvo ruošiamasi nepaprastai uoliai ne tik Kaune, bet ir mažesniuose miestuose ir miesteliuose. Pavyzdžiui, Pajuostėje

prie Panevėžio pagerbiant čia dislokuotą 4-ąją pėstininkų karaliaus Mindaugo pulką, jo vardu buvo pavadinta mokykla.

Nežinomo kario perlaidojimo iškilmės prasidėjo lapkričio 23-iosios išvakarėse Įgulos bažnyčioje pamaldomis už žuvusius ir mirusius Lietuvos karius. Iškilmingos pamaldos buvo pakartotos ir 23-iosios rytą. Jos užtruko iki pietų, mat po pamaldų bažnyčioje įvyko iškilmingas choro, simfoninio orkestro ir Lietuvos kariuomenės kapitono, jau pagarsėjusio operos solisto Antano Kučingio koncertas. Beje, 2009 m. spalio 18-ąją Lietuvos muzikinė visuomenė paminėjo šio įžymaus boso 110-ąsias gimimo metines.

Vidurdienį, nors smarkiai lijo, K. Donelaičio gatvė ir Karo muziejaus sodelis buvo užtvindyti iš visos Lietuvos suplūdusių žmonių. Ant paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę švietė elektros lempučių užrašas „Per amžius budėję, laisvę laimėjom per aukas ir pasišventimą“. Šis užrašas dabar vėl didžiulėmis raidėmis švyti restauruotoje Karo muziejaus Didžiojoje salėje virš Vytauto Didžiojo kapelos.

Ant pastoliuose tebesančio tik ką sumūryto naujojo bokšto taip pat švietė tuo metu populiarus šūkis „Mes be Vilniaus nenurimsim“. Šalia paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę liepsnojo du aukurai. To meto „Kardo“ žurnalo žodžiais tariant, jie tarytum priminė senovės karžygių laidojimą. Sodelyje išsirikiavo visų ginklo rūšių kariuomenės dalys, šaulių Garbės kuopa, studentų

korporacijos, visų religinių konfesijų hierarchai. Sodelis skendėjo vėliavų jūroje. Valstybės prezidentas Antanas Smetona, vadovaudamasis Apdovanojimų įstatymu, Nežinomą kareivį, žuvusį 1919 m. laisvės kovose, apdovanojo Vyčio Kryžiaus 3-iojo laipsnio ordinu. 1934 m. lapkričio 23-ioji buvo švenčiama ir kaip Vyčio Kryžiaus ordino kavalerių šventė. Vyriausiojo kariuomenės štabo viršininkas plk. Stasys Raštikis pasveikino visus apdovanotuosius Vyčio Kryžiaus ordinu pristatydamas juos kaip pavyzdį jauniems kariams.

Ant pirmosios Nepriklausomybės kovose iš priešų paimtos patrankos buvo padėtas karstas su Nežinomo kareivio palaikais, uždengtas didžiule Vyčio kryžiaus vėliava. Aplink – pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, aviacijos, technikos ir kitų kariuomenės dalių garbės sargyba. Į iškilmių dalyvius pamokslu kreipėsi arkivyskupas Pranciškus Karevičius. Iškilmingą mitingą įspūdingais žodžiais baigė muziejaus viršininkas gen. lttn. Vladas Nagevičius. Po V. Nagevičiaus žodžių virš naujųjų muziejaus rūmų pirmą kartą pakilo valstybinė ir trispalvė vėliava. Pirmą kartą skambant Laisvės varpui, aukštieji karininkai generolai Jonas Jurgis Bulota ir Petras Šniukšta, plk. lttn. Steponas Rusteika, vadovaujami gen. Silvestro Žukausko, karstą nukėlė nuo lafeto, o jauni kariai griaudžiant trims saliuto salvėms karstą su palaikais įleido į duobę.

Prieš kapą pastatytas granitinis aukuras su jame iškaltais žodžiais „Redde quod debes“ (grąžink, ką privalai). Prezidento A. Smetonos žodžiais, pasakytais perlaidojimo ceremonijoje, tariant, „tas kapas ne tik tautiškosios, bet ir visuotinės pagarbos yra vertas. Jis ženklins visus Lietuvos karius, dėl jos garbingai žuvusius, kurie šen ir ten palaidoti ir žinomi, ir tuos, kurie nežinia kur dingę. Kartais asmenys ar grupės siekia būt pirmesni už savo tėvynės laisvę ir išvengti prievolės tėvynei – mokesčius mokėti ar kito gero darbo atlikti. Atminkime: darbo ar turto auka yra juk menkniekis prieš kario gyvybės auką“.

Nežinomo kareivio kapą noriai lankė ne tik Lietuvos gyventojai, bet ir užsienio svečiai. Jau po trijų dienų ant šio kapo vainikus padėjo Švedijos mokslininkų grupė, o JAV nepaprastasis ir įgaliotasis ministras C. M. Noremas iš Amerikos nuo Džordžo Vašingtono kapo atsiųsdino vijoklinių rožių, kuriomis buvo apsodintas kapas Karo muziejaus sodelyje. Beje, tas pats C. M. Noremas buvo vienintelis akredituotų Lietuvoje valstybių atstovas, dalyvavęs Lietuvos vėliavos pakėlimo virš Gedimino pilies ceremonijoje 1939 m. spalio 29 d.

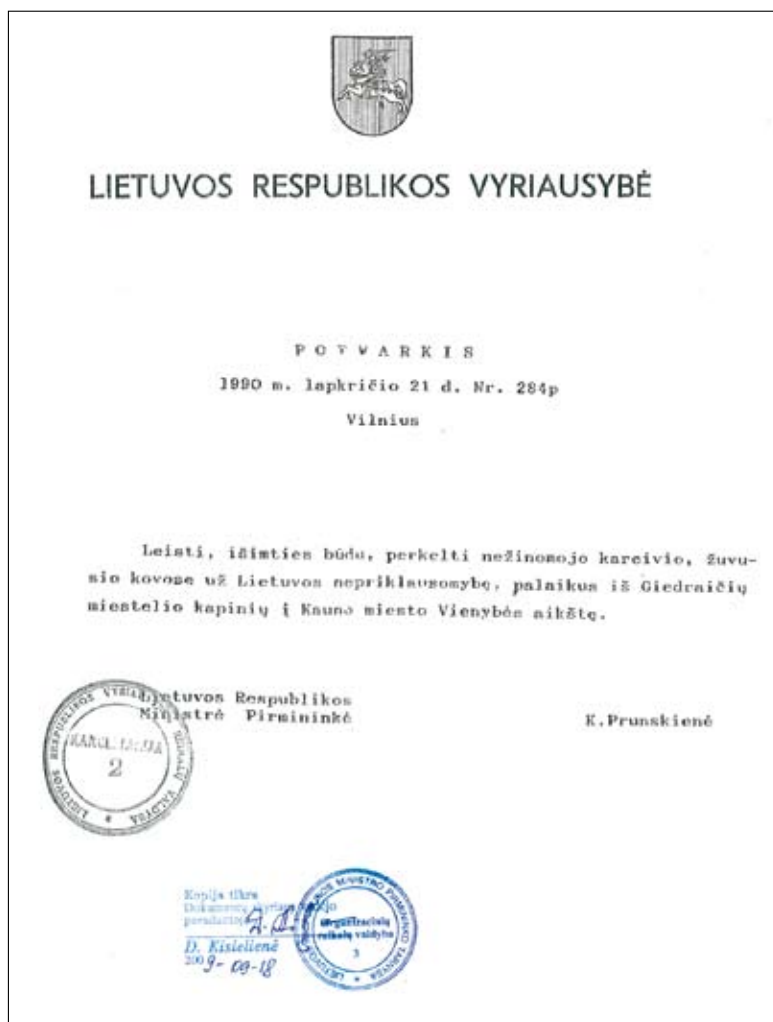
Iki pirmosios bolševikinės okupacijos per nepilnus šešerius metus prie Nežinomo kareivio kapo apsilankė ir vainikus padėjo keliasdešimt oficialių valstybinių delegacijų, tarp jų ir tuometinės Sovietų Sąjungos nepaprastasis pasiuntinys Lietuvoje Nikolajus Pozdniakovas (1938 m. vasario 16 d.).

Paskutinis Nežinomo kareivio ir žuvusiųjų už Lietuvos laisvę viešas oficialus pagerbimas įvyko 1940 m. birželio 26 d. Dėl šio pagerbimo buvo kilę daug ginčų ką tik suformuotoje vadinamojoje Liaudies vyriausybėje, kurioje iš pradžių buvo ir keletas Lietuvoje gerbiamų žmonių, kaip antai prof. Vincas Krėvė-Mickevičius, inž. Ernestas Galvanauskas. Div. gen. S. Raštikis savo prisiminimuose rašo, jog didžiausi pagerbimo šalininkai ir buvo minėti Vyriausybės nariai bei div. gen. Vincas Vitkauskas. Jų žodis ir persvėrė pagerbimo priešininkų balsus. Vyriausybės vardu vainikus padėjo V. Krėvė ir div. gen. V. Vitkauskas, o muziejaus Svečių knygoje pasirašė visi Vyriausybės nariai. Per iškilmės V. Krėvė pasakė trumpą kalbą, kurioje buvo ir tokie žodžiai: „Pirmieji mūsų žingsniai yra pagerbti Nežinomo kareivio kapą, kuris visai Lietuvai yra simbolis Nepriklausomos Lietuvos. Prie šito kapo (...) mes pasižadame rūpintis įvykdyti visa tai, dėl ko šis kareivis žuvo ir paaukojo gyvybę (...). Tai yra mūsų darbo simbolis, ir dėl tų idealų, dėl kurių žuvo pirmieji kovotojai – dėl Lietuvos laimingos, nepriklausomos, mes kovosime ir jos naudai dirbsime“ (S. Raštikis. Kovose dėl Lietuvos, t. 2, p. 367). Didelis humanistas V. Krėvė 1940 m. birželio 26 d. dar naiviai tikėjo, kad Lietuvos valstybingumas bus išsaugotas. Tai buvo paskutinės oficialios iškilmės Karo muziejaus aikštėje.

Pažymėtinas 1944 m. vasario 16 d. minėjimas ir Nežinomo kareivio kapo pagerbimas. Muziejaus viršininkas brg. gen. V. Nagevičius okupacinę vokiečių valdžią buvo įtikinęs, kad visuomenė laisvai galėtų švęsti vasario 16-ąją ir nedalyvaujant jokiems okupantų pareigūnams. Tautinė demonstracija buvo labai įspūdinga. Prie Nežinomo kareivio kapo ir paminklo padėta keliasdešimt vainikų, daugybė gėlių. Žmonės giedojo giesmes, dainavo patriotines dainas. Lietuvių demonstracija savo drausmingumu ir tvarka nustebino okupantus, kurie tikėjosi triukšmingo mitingo, todėl priešais sodelį esančiuose rūmuose (dabar Kauno technologijos universiteto centriniai rūmai) pastatė kareivius, pasirengusius į demonstrantus šaudyti.

Karo muziejaus sodelio paminklai ir Nežinomo kareivio kapas buvo suniokoti ir nugriauti maždaug po 10–12 metų, antrosios sovietinės okupacijos laikotarpiu, vietinių bolševikų iniciatyva. Prasidėjus Atgimimui, buvo pradėta ieškoti išniekinto Nežinomo kareivio palaikų, tačiau nesėkmingai. Lietuvos Respublikos Vyriausybės potvarkiu 1990 metais buvo sudaryta Valstybinė perlaidojimo komisija. Vieno šios komisijos nario (šios publikacijos autoriaus) siūlymu Vyriausybė leido perkelti bevardžio kario kapo palaikus iš Giedraičių kapinių. Tai turėjo simbolinę prasmę – ties šiuo Rytų Aukštaitijos miesteliu 1920 m. lapkričio 21 d. Lietuvos kariuomenė, pakludama Tautų Sąjungos

reikalavimui, baigė karines operacijas prieš Želigovskio kariauną. Nežinomo kareivio palaikai iš Giedraičių 1990 m. lapkričio 21 d. buvo atgabenti į Vilniaus arkikatedrą baziliką, o lapkričio 22 d. pervežti į Kauno arkikatedrą baziliką. Lapkričio 23 d. po šv. Mišių daugiataūkstantinė žmonių procesija palaikus atlydėjo į Karo muziejaus sodelį. Buvusią atnaujintą kapvietę pašventino J. E. kardinolas Vincentas Sladkevičius. Nežinomo kareivio perlaidojimas ir kartu paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę atidengimas buvo vieni svarbiausių sodelio istorinio ansamblio atstatymo akcentų. Po keturių dešimtmečių visuomenės pastangomis vieni anksčiau, kiti vėliau buvo atstatyti ir kiti sunaikinti panteono paminklai.

Nuotraukos iš VDKM fondų ir Kauno apskrities viešosios bibliotekos retų leidinių archyvo.

ŽALGIRIO VARDŲ ĮAMŽINIMAS

Vilija Sapjanskienė

Paminklas Žalgirio mūšiui Krokuvoje

Vytauto Didžiojo paminklas Kaune.
Skulpt. V. Grybas. 1932 m.
Atstatytas 1990 m.

2010-ieji – jubiliejiniai Žalgirio mūšio, didžiausio viduramžių Europoje, metai. Šis mūšis, įvykęs prieš 600 metų, svarbus ne tik mums, bet ir daugeliui kitų Vidurio bei Rytų Europos tautų.

Mūsų muziejus dar 2008 metais pradėjo rengti svarbiausių objektų ir meno kūrinių, skirtų šiam mūšiui įamžinti, albumą. Norėjome pažiūrėti, ką bėgant metams paveldėjome, kaip esame įprasminę Žalgirio vardą: ar liko šio mūšio atgarsių, ar tapo Žalgirio pergalė nacionaliniu pasididžiavimu mūsų žmonėms? Tačiau dėl kilusios krizės šio darbo užbaigti nespėjome.

Prieš šimtą metų, minint 500-ąsias Žalgirio mūšio metines, Lietuvoje didelių iškilmių nebuvo. O štai Lenkijoje ši data buvo paminėta labai plačiai ir iškilmingai. Liepos 15-ąją Krokuvoje buvo atidengta skulptūrinė kompozicija-paminklas, skirta Žalgirio mūšiui, kurią sukūrė Lietuvos architektas ir skulptorius Antanas Vivulskis. Be šio paminklo ir memorialo mūšio lauke (Varmijos ir Mozūrijos vaivadija), Žalgirio atminimas įamžintas Budzivoje, Chelmeke, Krasne, Pruchnike, Žesove, Ščatove, Žvycenstvoje, Zamosčiuje...

Paminklas Žalgirio rinktinės partizanams
Lekėčiuose

Kariuomenė

Žalgirio vardą naudojo rezistencijos dalyviai. Šakių rajone, Lekėčiuose, stovi paminklas Žalgirio rinktinės partizanams. Tai Tauro apygardoje, Suvalkijoje (Marijampolės apskr.), 1945–1952 metais veikusi partizanų rinktinė. Kęstučio apygardoje, Butigeidžio rinktinėje, veikė Žalgirio būrys. „Žalgirio“ slapyvardį buvo pasirinkęs partizanų vadas Jonas Kimštas ir daugiau partizanų.

Dabartinė mūsų kariuomenė šio vardo taip pat nepamiršo. Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos mokomajame pulke vyko Lietuvos jaunųjų šaulių, Lietuvos kariūnų ir Jungtinės Karalystės kadetų tarptautinės pratybos „Žalgiris 2008“.

Parkas

Keliaujant magistrale Kaunas–Klaipėda, netoli Kauno, prie Cinkiškių sankryžos, matyti Žalgirio parkas. Jis įkurtas 1990-aisiais, minint 580-ąsias Žalgirio mūšio metines. Parkas užima 10 ha plotą, jame žaliuoja daug įvairių medžių (daugiausia ąžuolų). 1992 metais Aukštesniosios miškininkystės moky-

Lietuvai Žalgirio mūšio simboliu tapo Vytautas Didysis, pagrindinis šių kautynių veikėjas. 1930 metais nuvilnijo Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties ir Žalgirio mūšio 520-ųjų metinių renginiai. Per Lietuvą buvo nešamas Vytauto Didžiojo portretas, statomi paminklai, suteikiami vardai. Sovietinės okupacijos metais Vytauto Didžiojo vardas nutilo, o štai Žalgirio buvo naudojamas, nes sovietinei ideologijai nekliuvo (netgi tiko – juk sumušti fašistinės Vokietijos pirmtakai).

Gaila, bet paminklo, skirto Žalgirio mūšiui, išskyrus šalia autos-trados Kaunas–Klaipėda žaliuojantį parką, neturime. Gėlės liepos 15-ąją, Žalgirio mūšio dieną, Kaune ir kituose Lietuvos miestuose dedamos prie Vytauto Didžiojo paminklų.

Žalgirio parkas Kauno rajone

klos moksleiviai memorialiniame Žalgirio parke iš kalninių pušelių pasodino kompoziciją–žodį „Žalgiris“. 1993–1994 metais Bابتuose surengtose tautodailininkų medžio drožėjų stovyklose buvo išdrožta ir pastatyta 13 stogastulpių ir 1 koplytstulpis, įamžinančių žymiausių Žalgirio mūšio karžygius. Parkas ne kartą buvo atsodintas, jame numatyta pastatyti Gedimino stulpų paminklą. Šis parkas – vienintelis tiesiogiai Žalgirio mūšiui skirtas paminklas Lietuvoje.

Sportas

Žalgiris... Šis žodis daugeliui lietuvių kelia pasididžiavimo, savigarbos ir patriotizmo jausmus. Net ir tie piliečiai, kurie dėl Žalgirio mūšio datos apsiriktų, šį vardą gerai žino. Galbūt tai susiję su sportu? 1944 metų vasarą, dar teberūkstant karo griuvėsiams, ant vieno namo Vilniuje, T. Vrublevskio gatvėje, atsirado užrašas „Žalgiris“. Taip pradėjo savo veiklą gausiausia ir populiariausia Lietuvos sporto draugija. Su „Žalgirio“ draugijos vėliava išaugo to paties pavadinimo futbolo, rankinio ir krepšinio komandos, sukurtos irklavimo bazės ir sporto aikšdynai, kuriuose treniravosi ir pergalių siekė įvairių sporto šakų atstovai. Kauno „Žalgiris“, vyrų krepšinio komanda, įkurta 1944 metais, pasiekė daug aukštų rezultatų. „Žalgirio“ vyrai tapo Eurolygos čempionais (1999), penkiskart SSRS čempionais (1947, 1951, 1985, 1986, 1987), du-

„Žalgirio“ futbolo komanda. 1987 m.

„Žalgirio“ rankininės – Europos čempionės 1967 ir 1968 m.

„Žalgirio“ krepšininkai – SSRS čempionai. 1985 m.

kart BKL (Baltijos krepšinio lygos) čempionais (2005, 2008), dvylika kartų LKL (Lietuvos krepšinio lygos), dukart LKF (Lietuvos krepšinio federacijos) čempionais (2007, 2008).

1985–1989 metai buvo reikšmingi „Žalgirio“ futbolo komandai. Rungtynės aukščiausiojoje lygoje (nuo 1983 m.), sausakimšos tribūnos, išpūdingos pergalės (net prieš tuometę SSRS lyderę Kijevo „Dinamo“ komandą, Švedijos superklubą „Geteborg“). Vilniaus „Žalgirio“ stadione, kuris dabar po truputį renovuojamas, tuomet emocijos liejosi per kraštus, bangavo žalios ir baltos spalvos vėliavos.

Rankinis Lietuvoje pradėtas žaisti 1927-aisiais. Praėjusio amžiaus 6–7 dešimtmetyje Lietuvą puikiais rezultatais džiugino Kauno „Žalgirio“ moterų rankinio komanda, keturiskart laimėjusi SSRS čempionatą (1957, 1960, 1966, 1967), o 1978 metais iškovojusi SSRS taurę. 1961 metais ji pirmą kartą dalyvavo Europos čempionių taurės turnyre. 1965-aisiais Lietuvos moterų rinktinė laimėjo VII sąjunginės profsąjungų spartakiados aukso medalius. Du kartus iš eilės – 1967 ir 1968 metais – Kauno „Žalgirio“ moterų rankinio komanda iškovojė Europos taurę.

„Žalgirio“ sporto rūmai Klaipėdoje

Kauno „Žalgirio“ jachtklubas

Stadionai

Vilniuje, Žirmūnų mikrorajone, tuoj po Antrojo pasaulinio karo buvo pradėtas statyti stadionas. Jį statė vokiečių karo belaisviai. Stadionas buvo baigtas 1950-aisiais ir pirmaisiais metais vadinosi „Dinamo“, vėliau „Spartako“, o nuo 1961 metų iki šiol – „Žalgirio“ stadionas. Iki 2010 metų tai buvo didžiausias stadionas Lietuvoje, jame tilpo 15 030 žiūrovų. Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, čia dar kurį laiką žaidė Lietuvos vyrų futbolo rinktinė, tačiau vėliau jis prarado nacionalinio stadiono statusą ir tarptautinės rungtynės pradėtos rengti S. Dariaus ir S. Girėno stadione Kaune arba „Vėtros“ stadione Vilniuje. „Žalgirio“ stadionas ir Sporto rūmai laukia rekonstrukcijos.

Kauno „Žalgirio“ stadionas sunyko 2003-aisiais, futbolo aikštės vietoje pastačius prekybos centrą „Molas“. Likusioje dalyje įsikūrė UAB „Žalgirio“ stadionas (be stadiono, su teniso kortais, sporto kompleksu).

„Žalgirio“ sporto rūmai iškilę Klaipėdoje.

Jachtklubai

Kauno „Žalgirio“ jachtklubas – sporto ir laisvalaikio kompleksas, įsikūręs jaukiame gamtos kampelyje, Kauno marių pakrantėje, Pažaislio vienuolyno, vieno išpūdingiausių ankstyvojo baroko architektūros ansamblių Lietuvoje, pašonėje.

Šiaulių miesto pakraštyje, prie Rėkyvos ežero, irgi plevėsuoja „Žalgirio“ jachtklubo vėliava.

Vietovardžiai

Kaip nurodoma „Vietovardžių žodyne“¹, Lietuvoje yra penki kaimai, turintys Žalgirių pavadinimą: Skuodo, Šilutės, Ukmergės rajonuose ir du Kaliningrado srityje (vok. Shallgirren, dab. Bogatov ir Sadovoje). Teko lankytis čia nepaminėtame Žalgirio kaime Elektrėnų seniūnijoje, netoli Vievio. Miško apsuptyje radome gražų vienodų trobų su baltomis langinėmis kaimą. Čia nuolat gyvena trys šeimos, į kitas trobas atvažiuoja tik vasarotojai. Iki 1963 metų ši vietovė vadinosi Žarnavolka. 1919-aisiais per gaisrą sudegė visas kaimas. Jis buvo atstatytas 1919–1920 m., o 1963-aisiais pavadintas Žalgirio vardu. Žalgirio kaimas, tik jau sunykęs (plyti tik laukai), yra ir prie Deltuvos (Ukmergės r.). Per šią vietovę 1812 metais žygiavo Prancūzijos imperatoriaus Napoleono Didžioji Armija, o birželio 28 d. ne per toliausiai tarp prancūzų ir rusų kariuomenių įvyko garsiosios Deltuvos kautynės.

Teko lankytis Žalgirio kaime Šiaulių rajone. Jame belikusi viena sodyba, kurios savininkas šalia kelio į Pasvalį įrengęs kavinę.

Žalgirių miškai ošia Šilutės, Mažeikių, Telšių, Pakruojo, Šakių rajonuose. Bet gal šis pavadinimas atsirado dėl aplinkui žaliuojančių girių? Nemuno žemupyje, Šilutės rajone, 1 kilometras nuo Rusnės, tyvuliuoja Žalgirių pelkė.

Tauragėje yra Žalgirių mikrorajonas, kuriame įsikūrusi labai gražiai renovuota Žalgirių gimnazija. Peržengęs mokyklos slenkstį, fojė išvysti keraminį pano „Žalgirio mūšis“.

¹ Vietovardžių žodynas, parengė A. Pupkis. Vilnius, 2002.

Žalgirio vardo įamžinimas

Žalgirio kaimas, Elektrėnų sav.

Žalgirių mikrorajonas, Tauragė

Keraminis pano „Žalgirio mūšis“. Tauragės Žalgirių vidurinė mokykla

Kirgizijoje, Tian Šanyje, Terskei Alatau kalnagūbryje, į pietus nuo Isyk Kulio ežero, alpinistai gerai žino Žalgirio viršukalnę². Pirmieji į šią ledinuotą 4850 metrų aukščio viršukalnę 1969 metais įkopė Lietuvos alpinistai. O šiauriniame Pamyre, Užalajės kalnagūbryje, yra Žalgirio perėja, siekianti maždaug 5000 metrų. Tai viena žemiausių pagrindinio kalnagūbrio perėjų.

Gatvės

Dažnas Lietuvos miestas turi Žalgirio vardu pavadintą aikštę, stadioną ar gatvę. Vilniuje esanti Žalgirio gatvė – viena judriausių sostinėje. Kada ir kaip ši gatvė buvo pavadinta garsiausio Lietuvos istorijoje mūšio vardu?

Dar carinės Rusijos laikais dabartinę Žalgirio gatvę sudarė dvi – Lomžos ir Chelmo gatvės. Antrojo pasaulinio karo pradžioje Nepriklausomybės Akto signataras Mykolas Biržiška vadovavo Gatvių pavadinimų komisijai, kuri per porą mėnesių sulietuvino daugelio jų pavadinimus. Gal jis ir buvo šios gatvės krikštėvis? Taigi jau beveik 70 metų Vilniuje žmonės vaikšto Žalgirio gatve.

Žalgirio vardu Lietuvoje pavadinta ir daugiau gatvių, bet visos jos kažkodėl yra miestelių pakraščiuose, sunkiai surandamos ir turi vos po keletą namų. Skirtingai negu Vytauto gatvė, kuri paprastai būna pagrindinė.

² Vikipedija, <http://www.baltuzygiai.lt/?langid=1&topmenuid=2&menuid=&submenuid=&contentid=91>. 2009 09 10.

Žalgirio gatvė Vilniuje

Griunvaldo gatvė Kaune

Žalgirio gatvė Alytuje

1930 m. liepos 15 d., minint Žalgirio mūšio 520-ąsias metines, Kauno miesto taryba priėmė nutarimą: „Minėdama Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Didžiojo garbingą žygi, 500 m. Grunvaldo mūšio sukaktį, vienu balsu nutarė: pavadinti Smėlio gatvę Grunvaldo gatve.“³

Dailė

Vaizduoti batalines scenas ryžtasi nedažnas menininkas, tačiau Žalgirio mūšio tema sukurta daug įvairių kūrinių. Geriausiai žinomas – Jano Mateikos paveikslas „Žalgirio mūšis“, nutapytas 1878 metais. Vėliau šiuo kūriniu rėmėsi ne vienas dailininkas. Mūsų muziejuje yra dvi šio paveikslu kopijos. Jas nutapė dailininkai Ignas Rudolfas (1926) ir Juozas Ignatavičius (1930). Žalgirio mūšį savo drobėse įamžino lenkų dailininkai Voicechas Kosakas (1931), Tadeušas Popielis ir Zigmąs Rozvadovskis (1910), garsus čekų dailininkas Alfonsas Mucha (1924). Adomas Galdikas 1939 metų pasaulinei Niujorko parodai nutapė paveikslą „Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas po laimėto Žalgirio mūšio“ (prasidėjęs sovietinei okupacijai, šis paveikslas liko JAV, Putnamo „Alkos“ muziejuje).

Vitražo pradininkas Lietuvoje Stasys Ušinskas 1946 metais sukūrė spalvotą vitražą „Žalgirio mūšis“.

Iš dabartinių dailininkų Žalgirio mūšio temos yra ėmęsi Šarūnas Sauka („Žalgirio mūšis“, 1987), Vladimiras Kasatkinas („Žalgirio pergalė“, 1983), Vincas Kisarauskas (grafikos darbai „Žalgiris“, figūrų ciklas „Riteriai“, 1965–1971), taip pat grafikė Birutė Žilytė. Už triptiką, skirtą Žalgirio mūšiui, ji buvo apdovanota tarptautiniame konkurse (1971).

Tekstilinė Jūratė Urbienė 1977 metais išaudė gobeleną „Laiko tėkmė. Žalgiris“. Jis puošia Vytauto menę Trakų istorijos muziejuje.

Garsūs dailininkai Anastazija Sokolova ir Valerijus Černorickis, atostogaudami mūsų pajūryje, 1991 metais Šventosios kultūros rūmuose sukūrė puikią freską apie Žalgirio mūšį. V. Černorickis yra nutapęs ir paveikslą „Žalgirio mūšis“. Antanas Beinaraavičius 2006 metais nutapė 4 paveikslus iš ciklo „Žalgirio mūšis“: „Kova“, „Vytautas Didysis prieš Žalgirio mūšį“, „Kario žūtis“, „Pergalė“. Žalgirio tema kuria ir tautodailininkai: Edmundas Gaubas, gyvenantis Radviliškyje, sukūrė puikų medžio drožinį „Žalgirio mūšis“, kuris pelnė pripažinimą respublikinėje 2009 metų parodoje, o mokytojas iš Molėtų Mykolas Šeduikis 1970 metais nutapė didžiulio formato paveikslą „Žalgirio mūšis“.

Žalgirio mūšio tema yra išleista pašto ženklų, jubiliejinių medalių.

³ Kauno apskrities archyvas, F-219, b. 27.

„Žalgirio mūšis“. Dail. Voicechas Kosakas. Drobė.
1931 m. Lenkijos karo muziejus, Varšuva

„Po Žalgirio mūšio“. Dail. Alfonsas Mucha.
Drobė. 1924 m. Moravijos pilis, Čekija

„Žalgirio mūšis“. Dail. Adomas Galdikas.
Drobė. 1939 m. „Alkos“ muziejus, Putnamas, JAV

Vitražas „Žalgirio mūšis“. Dail. Stasys Ušinskas.
1946 m. Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

„Žalgirio mūšis“. Dail. Šarūnas Sauka. Drobė. 1987 m. Nacionalinė dailės galerija

„Žalgiris“. Grafikas Vincas Kisarauskas.
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

„Riteriai“. Grafikas Vincas Kisarauskas.
Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

Litografija „Žalgirio mūšis“. Grafikė Birutė Žilytė.
1970 m. Privati kolekcija

Gobelenas „Laiko tėkmė. Žalgiris“. Tekstilinė Jūratė Urbienė. 1977 m.
Trakų istorijos muziejus

„Žalgirio pergalė“. Dail. Vladimiras Kasatkinas.
Drobė. 1983 m. Privati kolekcija

Freska „Žalgirio mūšis“. Dail. Anastazija Sokolova ir Valerijus Černorickis.
1991 m. Šventosios kultūros rūmai

Medžio drožinys „Žalgirio mūšis“. Tautodailininkas Edmundas Gaubas.
2009 m. Privati kolekcija

„Žalgirio mūšis“. Tautodailininkas Mykolas Šeduikis.
Drobė. 1970 m. Molėtų krašto muziejus

Keltas „Žalgiris“

Transportas ir pramonė

Iš Klaipėdos į Smiltynę jus perkels keltas „Žalgiris“. Jame telpa 40 automobilių ir 100 keleivių.

Apsilankę svečiuose, kai kur dar pamatysime baldų komplektą „Žalgiris“. Parduotuvėje galime rasti „Žalgirio“ dešros, mineralinio vandens, midaus.

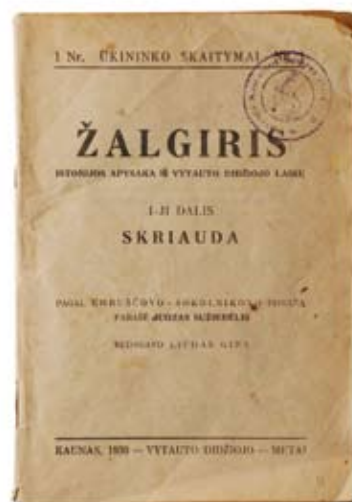
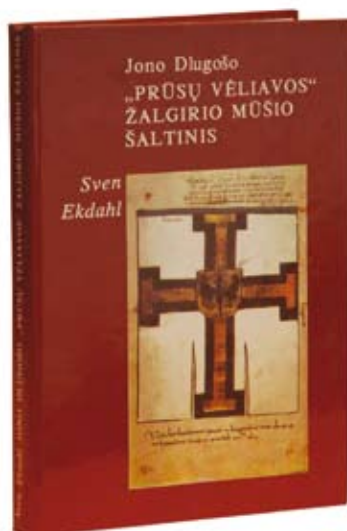
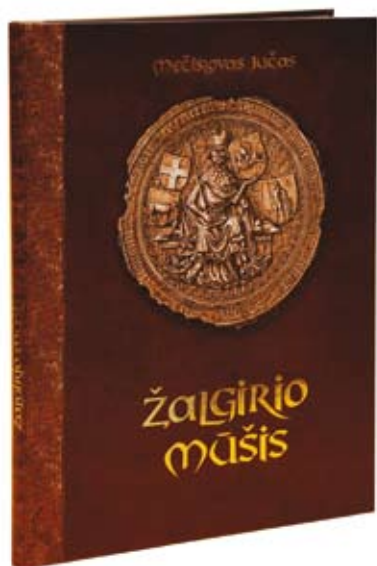
Midus – lietuvių nacionalinis gėrimas, mūsų krašte karaliavęs iki XVIII amžiaus, kol jį išstūmė pigesni ir greičiau pagaminami gėrimai. Stakliškių įmonė – lietuviško midaus tradicijų tęsėja. Čia nuo 1959 metų gaminamas midus ir midaus balzamai – stiprūs alkoholiniai gėrimai, pagaminti midaus pagrindu. Žinomiausio viduramžių mūšio vardu pavadintas stiprus 75 proc. alkoholio lietuviško midaus balzamas, pagardintas spanguolių sultimis, liepų žiedais, kadagių uogomis, čiobreliais ir kitais vaistiniais augalais. „Žalgirio“ gamybos technologija labai sudėtinga ir ilga, trunkanti iki 24 mėnesių. Jo stiprumas gaunamas distiliacijos būdu, o ne skiedžiant etilo alkoholiu. Midus – seniausias alkoholinis gėrimas pasaulyje. Jam jau 8000 metų.

Istorinė ir grožinė literatūra

Iš Lietuvos istorikų išsamiausiai Žalgirio mūšį ištyrė ir aprašė Mečislovas Jučas. Išėjo jau trys jo knygos „Žalgirio mūšis“ leidimai. Šia tema rašė istorikai Edvardas Gudavičius, Romas Batūra, Alvydas Nikžentaitis, žurnalistas Romas Masteika. Anksčiau – Simonas Daukantas, Jonas Yčas, Zenonas Ivinskis, Vincas Pietaris, Oskaras Urbonas, Konstantinas Jurgėla, Paulius Šležas. Apie didįjį mūšį rašė labai daug lenkų autorių, pradedant Janu Dlugošu, Motiejum Strijkovskiu ir baigiant Stefanu Kučinskiu, Konstantinu Gorskiu, Henriku Baranovskiu, Andžejum Nadolskiu ir kt. Negalima nepaminėti Sveno Ekdalio, Viljamo Urbano.

Lietuvių grožinėje literatūroje Žalgirio mūšio tema taip pat populiori. Ji yra sudominusi Praną Vaičaitį, Šatrijos Raganą, Vaižgantą, Maironį, Kazį Bradūną, Justiną Marcinkevičių, Marcelijų Martinaitį, Juditą Vaičiūnaitę, Sigitą Gedą, Valdą Kukulą, Petrą Panavą, Vytautą Rubavičių, Robertą Keturakį.

Žalgirio vardo įamžinimas

Istoriniai leidiniai Žalgirio mūšio tema

ISTORIKAS ZIGMAS KONDRATAS

Dr. Steponas Gečas

Nelengva rašyti apie žmogų, bendradarbį, su kuriuo keliolika metų dalytasi darbo rūpesčiais, diskutuota, atvirai kalbėtasi įvairiomis temomis, tarp jų ir tokiomis, už kurias būtų grėšę rimti nemalonumai iš oficialiosios valdžios pusės, pagaliau apie muziejininką, kuriam išėjus Amžinybėn teko perimti jo citas pareigas. Antra vertus, laikas išdildė visa, kas buvo smulkmeniška, nereikšminga. Tie, kurie Zigmą Kondratą prisimena, apie jį kalba kaip apie didelio intelekto nuoširdžią asmenybę.

Zigmas Kondratas muziejininko karjerą pradėjo 1957 m. sausio 30 d., eidamas 27-uosius metus. Prieš ketverius metus buvo su pagyrimu baigęs Vilniaus valstybinio universiteto (VVU) Istorijos-filologijos fakultetą. Gabus diplomantas buvo paskirtas dirbti į Partijos (LKP) istorijos institutą, nes dar 1952–1953 metais šiame institute studijavo XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Lietuvos revoliucinio judėjimo istoriją. Netrukus jis tampa VVU TSRS tautų istorijos katedros aspirantu ir kartu dirba universiteto savitraščio „Tarybinis studentas“ atsakinguoju sekretoriumi.

Be visų šių darbų, jaunas energingas istorikas rašė dar ir mokslinius straipsnius, rengė mokslų kandidato disertaciją. Būsimos disertacijos temą („V. Mickevičiaus-Kapsuko revoliucinė veikla 1905–1907 metais“) diktavo laikotarpis ir buvęs darbas Partijos istorijos institute. Kaip nurodo savo gyvenimo aprašyme, rengti disertaciją Z. Kondratas baigė 1956 metais, tačiau darbo vadovui, žymiam kompartijos istorijos žinovui akademikui J. Žiugždai bei instituto vadovybei pasirodė, kad darbo tema per siaura, tad disertanto buvo pareikalauta „parašyti visą Kapsuko biografiją, ko padaryti neįstengiau ir likau disertacijos neapgynęs“¹.

Taigi kultūros ministro pavaduotojo Vytauto Jakelaičio įsakymu 1957 m. sausio 30 d. Z. Kondratas grįžta į gimtąjį Kauną ir priimamas dirbti į tuometį Kauno valstybinį istorijos muziejų vyr. moksliniu darbuotoju.

Į muziejų Zigmas atėjo turėdamas nemažą istorinių tyrinėjimų ir keliasdešimties publikacijų mokslinėje bei periodinėje spaudoje patirtį. Pažy-

¹ Lietuvos kultūros ministerijos žinybinis archyvas. Z. Kondrato asmens byla, p. 5.

„Lituanicos“ skrydžio ekspozicija

mėtinas straipsnių rinkinys „Iš Vilniaus universiteto istorijos“, parašytas su žymiais to meto kultūros istorijos mokslininkais Levu Vladimirovu (1964 m. buvo išrinktas Jungtinių Tautų Dago Hameršaldo bibliotekos direktoriumi, 1967 m. perrinktas antrai kadencijai) ir Juozu Jurginiu (nuo 1968 m. – Mokslių akademijos akademikas). Rinkinyje apžvelgiama garsių universiteto veikėjų (Simono Daukanto, Joachimo Lelevelio ir kitų) veikla, taip pat universiteto ryšiai su XIX amžiaus Rusijos aukštojo mokslo įstaigomis. Žinoma, to meto partiniai-ideologiniai reikalavimai neleido visiškai atvirai atskleisti universiteto veiklos ir nacionalinės-patriotinės minties varžymų carinės santvarkos metais. Tačiau mokslinė tyrinėjimų vertė yra neabejotina ir vėliau universiteto trijų tomų istorijos leidėjai šiuo straipsnių rinkiniu sėkmingai naudojami.

Nemažai Z. Kondrato publicistinių ir mokslo populiarinamųjų straipsnių publikuota įvairiuose leidiniuose, taip pat ir rusų kalba leistuose Minske, Maskvoje ir kitur. Kadangi gerai mokėjo vokiečių kalbą, galėjo naudotis šaltiniais ir leidiniais, kurie kitiems buvo sunkiau prieinami.

Gabų mokslinės krypties muziejininką pastebėjo ir ministerijos vadovybė, todėl vos po dviejų mėnesių, 1958 m. balandžio 7 d., kultūros ministro pavaduotojo Vytauto Jakelaičio įsakymu Nr. 2/207 Z. Kondratas perkeliamas į direktoriaus pavaduotojo mokslo reikalams pareigas.

Tas paskyrimas muziejaus veiklai buvo gana reikšmingas ir sėkmingas. Pasinaudojus vadinamojo chruščiovinio laikotarpio liberališkesne ideologija, pavyko atkurti „Lituanicos“ skrydžio ekspoziciją. Oficialiai sovietinė valdžia į S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio propagavimą ir 25-mečio minėjimą žiūrėjo labai atsargiai, tačiau tuo metu vis dar buvo gaji hipotezė, kad „Lituanicą“ pašovė vokiečiai, be to, Lietuvos SSR valdžią spaudė ir JAV lietuviai. Taigi respublikos kompartijos pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus tam neprieštaravo. Atkuriant ekspozicijos struktūrą ir istoriškumą, direktoriaus pavaduotojo Z. Kondrato žodis buvo lemiamas.

Tačiau ideologizuotas pusiau administracinis darbas negalėjo tenkinti jauno, kūrybiškai aktyvaus direktoriaus pavaduotojo. Be to, kaip vėliau pats yra prisipažinęs, jam ne kartą teko susikirsti su savo tiesioginio vadovo, aršaus tautinės kultūros ir istorijos kraipytojo bei vertybių naikintojo direktoriaus Jono Apuoko-Maksimavičiaus nuomone. Todėl nuo 1961 metų, greta muziejinio darbo, Z. Kondratas pradėjo dėstyti Kauno politechnikos institute (dabar Kauno technologijos universitetas), o nuo 1963 metų ir visai pasinėrė į pedagoginį darbą.

Zigmas Kondratas gimė 1930 m. balandžio 29 d. Kauno inteligentų tarnautojų šeimoje. Motina buvo mokytoja, tėvas – diplomuotas inžinierius

Zigmas Kondratas su skyriaus darbuotojomis Terese Mosteikyte (pirma iš kairės) ir Irena Bucevičiūte. Apie 1965 m.

architektas. Tačiau gimus Zigmui šeima ilgą laiką gyveno vien iš tėvo atlyginimo. Tėvas dirbo statybos inžinieriumi Tauragėje ir Kėdainiuose, Žemės ūkio banko statybos skyriaus vedėju Klaipėdoje, po karo – Lietuvos projektavimo planavimo tresto valdytoju, Kauno miesto vyriausiuoju architektu, o nuo 1946 metų – Kauno politechnikos instituto docentu.

Šeimai kilnojantis po įvairias Lietuvos vietas, savo mokslus Zigmas pradėjo Klaipėdos pedagoginio instituto pavyzdinėje pradžios mokykloje. Ją baigė Kėdainiuose, čia įstojo į vietos gimnazijos pirmąją klasę, o vidurinę mokslą baigė Kauno 9-ojoje berniukų (dabar Jėzuitų) gimnazijoje 1948 metais.

Tėvai ir pats Z. Kondratas anksti suvokė, kad neįstojus į tuomet vienintelę vadovaujančią komunistų partiją, mokslinę karjerą padaryti bus sunku, todėl 1957 metais, bebaigdamas universitetą, buvo priimtas į SSKP narius. Tačiau artimiau bendraujant syki Z. Kondratui išsprūdo tokia frazė: „Partija – tai plūdė, kad galėtum plūduriuoti ir nenuskęsti.“ Bendradarbiams Zigmas pasakodavo vaikystėje su tėvais dažnai lankydavęsis Karo muziejuje, apgailestaudavo, kad nebeliko to jo didingumo, koks buvo prieškario laikais.

Į muziejų Z. Kondratas sugrįžo 1965 metais, kai direktoriumi pradėjo dirbti diplomuotas istorikas Algirdas Kvedaras, Vilniaus universiteto absolventas. Kaip ir pirmą kartą, pradžioje Zigmas buvo vyr. mokslinis bendradarbis,

„Lituanicos“ skrydžio 35-tjų metų minėjimas muziejuje. Iš kairės: Z. Kondratas, trečia J. Darienė, ketvirtas A. Kvedaras, šeštas J. Balčiūnas

o 1965 m. kovo 1 d. tapo skyriaus vedėju.

Z. Kondrato vadovaujamas skyrius aprėpė Lietuvos istorijos laikotarpį nuo paskutinio Abiejų Tautų Respublikos žlugimo iki 1940-ųjų bolševikinės sovietų invazijos. Dabar tai atitiktų Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus periodą. Tuomet jis vadinosi Ikitarybinio laikotarpio skyriumi. Šiam skyriui Z. Kondratas vadovavo daugiau kaip 10 metų, iki 1975 m. rugšėjo 1 d., kai vėl buvo perviliotas dėstytojo darbo, šį kartą Lietuvos veterinarijos akademijos Politologijos katedroje. Vėl studentai, vėl gyvos diskusijos su kolegomis, akademijos žinybinio muziejaus kūrimo darbas, parama leidžiant savaitraštį.

Vis dėlto antrasis darbo muziejuje periodas Z. Kondratui buvo pats vaisingiausias. Be jau anksčiau atkurtos „Lituanicos“ skrydžio ekspozicijos, jam vadovaujant buvo įrengtos ir kelios dešimtmečius nekeistos ekspozicijos apie 1931 ir 1863 metų sukilimus, Pirmąjį pasaulinį karą, kiek įmanoma sąžiningiau pavaizduotas tarpukario Lietuvos politinis-ekonominis gyvenimas. Patarimais ir konsultacijomis jis talkino rengiant feodalinio laikotarpio, Antrojo pasaulinio karo ir tarybinės visuomenės istorijos ekspozicijas bei parodas, dalyvavo kuriant Kauno IX forto muziejų ir Pirčiupių muziejų-memorialą, recenzavo ir metodiškai padėjo pertvarkyti Biržų, Klaipėdos, Kėdainių muziejų ekspozicijas.

Vieni reikšmingiausių jo kūrybinių buvo knygos „IX fortas“ ir „Pirmasis lietuvių skridimas per Atlantą“. Jau vien knygos pavadinime paminėti tautos vardą tuomet buvo drąsus žingsnis. Taip pat reikia nepamiršti jo ir bendraminčių suorganizuoto 35-ųjų S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio metinių minėjimo muziejuje. Apie šį renginį plačiau papasakojo žinomas aviacijos istorikas Lietuvos aviacijos muziejaus Aviacijos istorijos skyriaus vedėjas Gytis Ramoška. Organizuoti šį renginį Z. Kondratui padėjo greta muziejaus įsikūrusio Pramoninės statybos projektavimo instituto („Pramprojekto“) darbuotojas inžinierius ir fotografas Stanislovas Lukošius. Jam pritarė ir muziejaus direktorius A. Kvedaras, Lietuvos aviacijos sporto federacijos pirmininkas Donatas Kostiukevičius ir generalinis sekretorius Vytautas Pekarskas. 1968 m. liepos 15 d., be garsių skelbimų ir afišų, be oficialiosios ir miesto valdžios atstovų, Karo muziejuje susirinko muziejaininkai ir „Pramprojekto“ darbuotojai. Pasikvietę kauniečius lakūnus, S. Dariaus našlę Jaunutę Darienę-Čižinauskieneę ir dukterį Nijolę Maštarieneę, paminklo Pščelnike (Lenkija) autorių architektą Vytautą Landsbergį-Žemkalnį ir Lenkijos lietuvių bendruomenės atstovą inžinierių Vytautą Markevičių, buvusioje parodų salėje, nors ir trumpai, bet garbingai paminėjo legendinio skrydžio sukaktį. Be Z. Kondrato, kalbėjo J. Darienė, lakūnas Jonas Mikėnas, sklandytojas mėgėjas Jonas Balčiūnas, patriotines eiles skaitė mokytoja disidentė Elena Stancikaitė. Po dviejų dienų daugelis minėjimo dalyvių stovėjo Aukštųjų Šančių karių kapuose, kai buvo atidengiamas Vytauto Mačiukos paminklas Atlanto nugalėtojams.

Baigti savo darbinę veiklą ir gyvenimą Z. Kondratui buvo lemta muziejuje, kai jis čia sugrįžo trečią kartą. Išėjus į užtarnautą poilsį ilgametei direktoriaus pavaduotojai Kazei Gabriūnaitei, 1983 metais Z. Kondratas vėl buvo pakviestas dirbti pavaduotoju mokslo reikalams (kartu dirbo dėstytoju Lietuvos veterinarijos akademijoje). Taigi muziejuje Zigmas išdirbo iki pat mirties – 1985 m. rugsėjo vidurio. Neretai jam tekdavo pavaduoti direktorių J. Jurevičių. Kadangi turėjo atsargos vyr. leitenanto laipsnį, vadovaudavo ir muziejaininkų civilinės gynybos pratyboms. Buvo principingas, reiklus, tačiau niekada formaliai neversdavo vykdyti tiesioginių partinių nurodymų iš viršaus. Per savo neilgą gyvenimą ne kartą buvo apdovanotas ministerijos garbės raštais, įvairiais medaliais.

Savo pažiūromis, pasaulėjauta, pomėgiais Z. Kondratas buvo įdomi individualybė. Jo bendrakursis Vilniaus universitete, buvęs ilgametis Lietuvos vaizdo ir garso archyvo direktorius Algirdas Žėba prisimena Zigmą kaip mokslui, lavinimuisi pasišventusį, plačių pažiūrų, tikslingai žinių siekusį žmogų. Stasys Biržiška (garsiujų brolių Biržiškų pusbrolis) prisimena ir kitą patriotinį

Z. Kondrato darbą – lietuviškų pašto ženklų kolekcionavimą ir propagavimą parodose, kurias rengiant būdavo nemažai prieštaraujančiųjų. Galbūt darbas partijos istorijos institute, pažintys CK aparate padėjo jam drąsiau reikštis ir lietuviškos kultūros sferoje.

Be pašto ženklų ir monetų kolekcionavimo, Z. Kondratas labai gerai žaidė šachmatais, turėjo ar tik ne pirmąjį atskyrį. Šių memuarų autoriui yra tekę keletą kartų su Zigmu susitikti prie šachmatų lentos ir tik vieną kartą pasiekti pergalę.

Alinantis darbas, ne visai sėkmingai susiklostęs šeiminis gyvenimas anksti palaužė ir šiaip nestiprią Zigmo sveikatą. Paskutinius metus jam buvo leista dirbti namuose. 1985 m. rugsėjo 15 d. Z. Kondratas mirė. Vos 55-ąjį gimtadienį atšventusio mokslininko, pedagogo, muziejininko palaikus priglaudė Petrašiūnų kapinės. Liko neatlikta daug suplanuotų darbų. 2010 m. balandžio 29 d. velionis būtų šventęs savo 80-metį. Su Zigmu bendravę ir dirbę žmonės gerai prisimena jo erudiciją, inteligentišką bendravimo kultūrą ir, žinoma, subtilų Lietuvos istorijos vertinimą.

STEPONAS ŠAULYS – PIRMASIS MUZIEJAUS DAILININKAS

Dr. Steponas Gečas

2010 metai pirmajam Vytauto Didžiojo karo muziejaus dailininkui Steponui Šauliui būtų buvę triskart jubiliejiniai. Rugpjūčio 1-ąją būtų atšventęs savo 100-ąjį gimtadienį, būtų sukakę 70 metų, kai gavo dailininko diplomą, ir 60 metų, kai savo gyvenimą susiejo su Vytauto Didžiojo karo muziejumi. 1950 m. rugpjūčio 21 d. Steponas parašė prašymą dirbti Kariškai istoriniame muziejuje (taip tada jis vadinosi) dailininku-restauratoriumi,

nurodydamas: „Muziejaus darbas man yra žinomas, nes kurį laiką esu dirbęs Kultūros muziejuje ir Paminklų apsaugos įstaigoje.“

Stepono gimtinė – Stemplių bažnytkaimis netoli Švėkšnos (Šilutės r.). Tėvai turėjo 12 ha žemės, taigi nebuvo labai pasiturintys ūkininkai. S. Šaulys pasakodavo, kad vos už keliolikos kilometrų buvusiam Klaipėdos krašte, kuris priklausė kaizerinei Vokietijai, lietuvininkai gyveno kur kas geriau. Baigęs pradžios mokyklą, jaunuolis panorą mokytis toliau, tačiau gausios šeimos tėvai nepajėgė ilgai šelpti į mokslus pasidavusio sūnaus. Remiamas giminaičių, tarp jų ir žymaus visuomenės veikėjo, žinomo Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataro kunigo Kazimiero Šaulio, po aštuonių gimnazijos klasių S. Šaulys, kaip pats sakydavo, jausdamas patraukimą menui, įstojo į Kauno aukštesniąją meno mokyklą, kurią 1940 metais baigė ir įgijo dailininko-grafiko specialybę. Studijuojant iš stipendijos pragyventi buvo neįmanoma, todėl atkaklusis žemaitis 1938 metais įsidarbino Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje (dabar Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus) muziejininko padėjėju. Mokyklos baigimas sutapo su sovietinės okupacijos pradžia. 1940 metų rudenį meno studijų absolventas gavo sekretoriaus darbą Kultūros paminklų apsaugos įstaigoje. Čia kurį laiką darbuos ir vokiečių

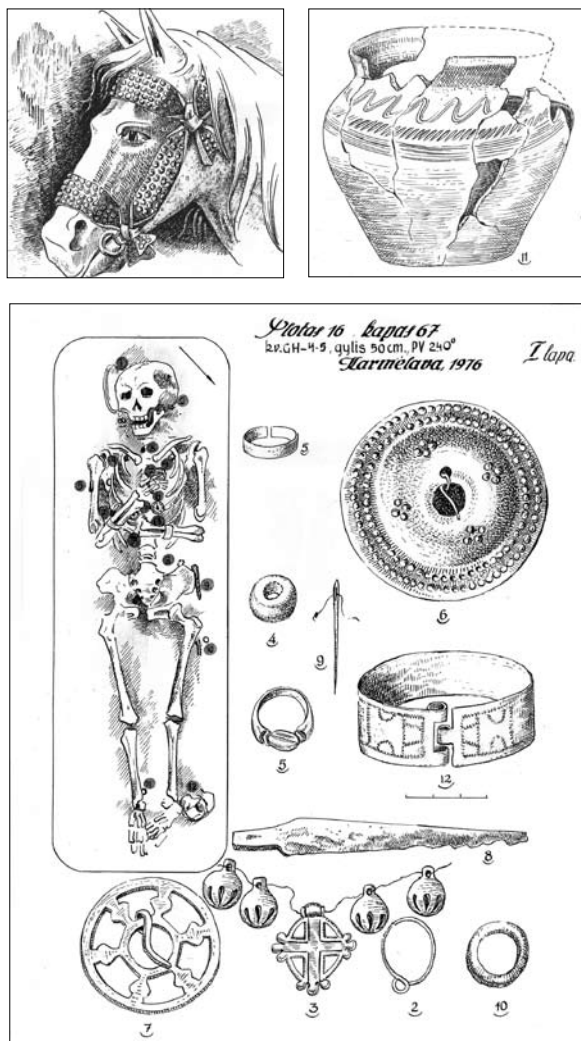
okupacinei valdžiai ją pervadinus Švietimo valdyba. Nors už kruopštumą ir pareigingumą įstaigos vadovai S. Šaulį gerbė, darbas raštinėje jam nepatiko, todėl netrukus beveik dešimtmečiui (1941–1950) savo gyvenimą susiejo su dailės pedagogo darbu Dailiųjų amatų mokykloje. 1944 metų rudenį buvo paskirtas šios mokyimo įstaigos direktoriaus pavaduotoju mokymo reikalams ir beveik porą metų laikinai ėjo direktoriaus pareigas. 1950 metų pavasarį, labai sumažėjęs pamokų krūviui, S. Šaulys iš mokyklos išėjo savo noru. Neramūs laikai, karo ir pokario patirtis, žemaitiškas atsargumas skatino ieškoti ramesnės veiklos, todėl 1950 m. rugpjūčio 21 d. Steponas parašė pareiškimą Kariškai istorinio muziejaus direktoriui ir pasiprašė įdarbinamas „etatinio tarnautoju-restauratoriumi“. Taip muziejuje pradėjo dirbti pirmasis etatinis dailininkas-grafikas. Iki tol visus klausimus, susijusius su parodų ir ekspozicijų tvarkymu, pasitardama su profesionaliais dailininkais, sprendavo muziejaus vadovybė.

Nepraėjus ir metamas, 1951 m. gegužės 1 d. dailininkui-restauratoriui už pavyzdingą tarnybinių pareigų atlikimą pareikšta padėka su įrašu į darbo knygelę. Be šios, padėkų, garbės raštų, įvairių to meto pasižymėjimo ženklų buvo ir daugiau. S. Šaulys Karo muziejuje be kelių savaičių išdirbo 30 metų, kol 1980 metų birželio mėnesį išėjo Amžinybėn. Pirmasis dailininkas savo darbais paliko gilų pėdsaką muziejaus istorijoje. Jį ypač vertino muzie-

Muziejaus sienlaikraščio iliustracijos. Dail. Steponas Šaulys

jaus archeologai. XX amžiaus 6–8 dešimtmetyje buvo organizuojama ypač daug archeologinių kasinėjimų įvairiose Lietuvos vietose. Archeologijos skyriaus vedėja K. Rickevičiūtė prisimena, kad S. Šaulys radinius nupiešdavo itin tiksliai, jos žodžiais tariant, geriau negu būtų buvę užfiksuota fotoaparatu. Vėliau piešiniai būdavo panaudojami moksliniuose straipsniuose, knygose, parodose, ekspozicijose. Daugiau kaip tris dešimtmečius muziejaus firminiame blanke puikavosi S. Šaulio piešta vinjetė, jis apipavidalindavo muziejaus sienlaikraštį, kitą vaizdinę medžiagą. Steponas pažinojo ne vieną tarpukario Lietuvos menininką, taigi bendradarbiams yra papasakojęs ne vieną niekur neskelbtą įvykį iš kūrybinio ar asmeninio P. Galaunės, P. Kalpoko, A. Žmuidzinavičiaus, J. Vienožinskio ir kitų žinomų menininkų gyvenimo. Tačiau S. Šaulys buvo prieš meno politizavimą ir ideologizavimą, apskritai muziejinių darbą laikė kultūros prioritetu. Dar

dirbdamas direktoriumi Dailių amatų mokykloje jis buvo priverstas lankyti vakarinį marksizmo-leninizmo universitetą, tačiau perėjęs dirbti į Karo muziejų, taip jo ir nebaigė.

Muziejininkai Arvydas Jakštas, Arvyda Navickienė, Arvydas Pociūnas, Onutė Ramoškienė, Aušra Bajoraitienė, Nijolė Jocienė ir kiti prisimena ne tik S. Šaulio profesionalumą, darbštumą, bet ir subtilią bendravimo kultūrą, savitą žemaitišką humorą ir nepaprastą kuklumą. Nuoširdi draugystė S. Šaulį siejo su buvusiu bendradarbiu Kultūros muziejuje vyriausiuoju Kauno varpų karilionininku kompozitoriumi Viktoru Kuprevičiumi.

GRAFŲ ČAPSKIŲ GINKLŲ KOLEKCIJA VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS RINKINIUOSE

Danutė Gruzdienė, Vidmantas Airini

Huttenai-Čapskiai – garsi didikų giminė, kildinanti save iš XI a. Frankonijos hercogystės vokiečių. Vokišką pavardę (Hutten) pasikeitė į Čapskių XVII a. atvykę gyventi į Lenkiją¹. Šią bajorų giminę garsino žinomi palikuoniai, tačiau čia pristatome vadinamąją lietuviškąją Čapskių giminės liniją, kurios tėvonija buvo Kėdainiai, paveldėti iš Veronikos Radvilaitės, ištekėjusios už Gdansko kašteliono Pranciškaus Stanislovo Kostkos Čapskio.

P. Čapskis buvo aktyvus Baro konfederacijos dalyvis (1768 m. vasario 29 d. Podolėje, Baro mieste, suburtas judėjimas, kurio tikslas buvo kova prieš Rusijos įtaką Abiejų Tautų Respublikoje ir jos statytiniu tapusį Lenkijos karalių Stanislovą Augustą), bet šiai pralaimėjus 1772 metais kartu su Vilniaus vaivada Karoliu Radvila išvyko į užsienį. Po ketverių metų, 1776-aisiais, sugrįžo į Lenkiją, vedė Karolio Radvilos seserį Veroniką Radvilaitę ir įsitraukė į politinę veiklą – dalyvavo Ketverių metų (1788–1792) seime². Po paskutinio Lenkijos-Lietuvos padalijimo P. Čapskis gyveno Varšuvoje, tačiau jo ir Veronikos Radvilaitės sūnūs Karolis ir Stanislovas išvyko gyventi į Lietuvą. Vyriausias sūnus Karolis su broliu Stanislovu buvo auklėjami Nesvyžiuje, dėdės Karolio Radvilos rūmuose, vėliau studijavo Vilniaus ir Varšuvos pijorų kolegijoje³. Baigęs mokslus, Karolis Čapskis gyveno Stankovo dvare (Minsko apskr.), priklausančiame motinai Veronikai Radvilaitei. Jis tapo Minsko gubernijos bajorų maršalka (bajorų susirinkimo pirmininku). 1812 metais K. Čapskį imperatorius Napoleonas paskyrė Minsko departamento išdo vadovu. Napoleono įsakymu Karolis rūpinosi visais finansiniais reikalais, jam buvo patikėta Lietuvos kasą išvežti į Krokuvą⁴. K. Čapskis gavo galimybę grįžti į Lietuvą tik sulaukęs amnestijos.

Karloio brolis Stanislovas, antrasis Pranciškaus Čapskio sūnus, baigęs

1 M. Biržiška, Čapskiai, Lietuviškoji enciklopedija, t. V, Kaunas, 1937, p. 967.

2 J. Sokulski, Czapski Franciszek Stanislaw Kostka, Polski slownik biograficzny, t. IV, Krakow, 1938, s. 183.

3 M. Czapska, Czapski Karol, Polski slownik biograficzny, t. IV, Krakow, 1938, s. 189.

4 Ten pat, p. 189.

studijas keletą metų keliavo po užsienį, dalyvavo Napoleono kariuomenės žygiuose. 1812 metais atvyko į Lietuvą ir gyveno iš motinos Veronikos Radvilaitės pavaldėtuose Kėdainiuose. Tų pačių metų vasarą Stanislovą Čapskį Napoleonas paskyrė XXII Lietuvos pėstininkų pulko vadu. Su šiuo pulku jis pralaimėjo rusams ties Švieržene (Swierzien) ir Koidanovu (Kojdanow)⁵. Dalyvavo kautynėse prie Drezdeno, už ką Napoleonas pulkininką S. Čapskį apdovanojo Garbės legiono kryžiumi⁶. 1815 metais S. Čapskis, iš Paryžiaus grįžęs į Lietuvą, apsigyveno Kėdainiuose ir savo veiklą paskyrė dvaro ir ūkio reikalams.

Maršalkos Karolio Čapskio sūnus Emerikas labiausiai išgarsėjo senienų ir numizmatikos kolekcijomis. Gimnaziją baigė Vilniuje, studijavo Maskvos universiteto Gamtos mokslų fakultete, o 1843 metais pradėjo dirbti Peterburge, Vidaus reikalų ministerijoje⁷. E. Čapskio veikla ir nuopelnai reikšmingi įvairiais aspektais: meno istorikas, numizmatas, kolekcininkas, carinės Rusijos valdininkas. 1863 metais jis tapo Novgorodo gubernatoriumi, vėliau Peterburgo vicegubernatoriumi, Teisingumo ministerijos tarėju. 1874 metais drauge su broliais iš caro gavo grafo titulą⁸. Mokslui ir kultūrai E. Čapskis nusipelnė savo kolekcijomis ir jų aprašymais. 1854 metais monetų, spaudinių, meno kūrinių ir ginklų rinkėjas iš Mykolo Tiškevičiaus įsigijo didelį numizmatikos rinkinį⁹. Gyvendamas Stankovo dvare, kurį paveldėjo iš tėvo, E. Čapskis pradėjo pirkti žemes ir kitus dvarus, tapo labai turtingas. Savo rūmus jis pavertė senienų ir numizmatikos muziejumi su vertinga meno kūrinių kolekcija ir biblioteka. Įsigytus dvarus išdalijęs sūnums, Emerikas išvyko į Krokuvą, iš Krasinskių nusipirko rūmus ir čia perkėlė visas muziejines vertybes. E. Čapskio sukauptą didelę ir vertingą maždaug 10 000 lenkiškų ir lietuviškų monetų kolekciją po jo mirties giminaičiai perdavė Krokuvos miestui (dabar ji saugoma Krokuvos nacionaliniame muziejuje).

Stanislovas ir Zofija Čapskiai turėjo tris sūnus: Edvardą, Marijoną ir Adolfą, kurie pagarsėjo kaip aktyvūs dvarininkijos veikėjai. Marijonas ir Adolfas baigė aukštuosius mokslus Berlyno dailės akademijoje, tačiau dailės istorijoje charakterizuojami kaip mažai žinomi, nes menine veikla užsiėmė tik kaip mėgėjai ir savo darbų neplatino. Stanislovo sūnus Edvardas buvo turtin-

⁵ J. Iwaszkiewicz. Czapski Hutten Stanislaw, Polski slownik biograficzny, t. IV, Krakow, 1938, s. 194.

⁶ M. Biržiška. Lietuviškoji enciklopedija, t. V, Kaunas, p. 970.

⁷ F. Kopera, M. Czapska. Czapski (Hutten) Emeryk, Polski slownik biograficzny, s. 181.

⁸ M. Biržiška. Lietuviškoji enciklopedija, p. 970.

⁹ F. Kopera, M. Czapska. Polski slownik biograficzny, s. 181.

Adolfas Čapskis

Iš T. Bairišauskaitės knygos „Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmoje pusėje

Marijonas Čapskis

Iš T. Bairišauskaitės knygos „Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmoje pusėje

gas dvarininkas, aktyvus XIX a. Lietuvos visuomenininkas. Mokėsi Varšuvoje, 1833 metais su broliais Marijonu ir Adolfu išvyko į Berlyną ir tęsė studijas gimnazijoje bei universitete¹⁰. Charkovo universitete baigė teisės mokslus ir savo karjerą pradėjo Peterburge, Lenkijos sekretoriате (1842–1847). Po tėvo mirties, 1847-aisiais, Edvardas Čapskis apsigyveno Lietuvoje, paveldėtame Kalnaberžės dvare (netoli Kėdainių)¹¹. Vėliau dar įsigijo Vyžuonų dvarą netoli Utenos, turėjo apie pustrėčio tūkstančio baudžiauninkų ir buvo laikomas vienu turtingiausių Lietuvos dvarininkų. Dėl liberalių santykių su politiniais emigrantais 1849–1856 metais buvo prižiūrimas policijos. 1849-aisiais Kauno gubernijos bajorai E. Čapskį išrinko maršalka, tačiau valdžios jis nebuvo patvirtintas. Nežiūrint tokio sprendimo, Edvardas aktyviai įsitraukė į visuomeninį gyvenimą: buvo Raseinių apskrities mokyklų globėjas, M. Valančiaus paragintas Vyžuonose uždarė savo 12 smuklių. 1855 metų rudenį Vilniaus ir Kauno gubernijų bajorams svarstant švietimo sistemos pertvarkymo klausimus, E. Čapskis nuošalėje neliko. Apie tai byloja profesoriaus E. Riomerio įrašas dienoraštyje: „Spalio 5 d., trečiadienis. Pas Edvardą Čapskį rengiamas projektas

¹⁰ M. Czapska. Czapski Edward, Polski słownik biograficzny, t. IV, Krakow, 1938, s. 180.

¹¹ Ten pat, p. 180.

dėl aukštosios mokyklos ir lenkų kalbos. Suredaguota puikiai...¹² Spalio 6 d. jis užsirašė: „Salėje buvo skaitomi pageidavimai, sutikti entuziastingai.“¹³ Tai buvo, pirma, motyvuotas nutarimas prašyti valdžios įsteigti Kauno gubernijoje aukštąją mokyklą, antra, prašyti, kad mokyklose būtų dėstoma lenkų kalba. Šiuos pageidavimus Kauno gubernijos bajorų vadovas Edvardo brolis Adolfas Čapskis gubernatoriui Mikalojui Muravjovui įteikė lapkričio 15 d.

1863-ųjų įvykiai E. Čapskiui buvo nepalankūs: nors sukilime jis jokio vaidmens nevaicino, tačiau nukentėjo kaip ir kiti dalyviai. E. Čapskis Vilniuje buvo suimtas ir apkaltintas bendradarbiavęs su Zigmanto Sierakausko būriu, o parvežtas į Kauną nuteistas mirties bausme. Tačiau subruzdus prūsiskajai Čapskių giminei ir Edvardo svainiui Pranciškui Čapskiui išrūpinus Prūsijos ir Anglijos karalienių užtarimą, mirties bausmė jam buvo pakeista tremtimi į Sibirą iki gyvos galvos ir visų dvarų konfiskavimu¹⁴.

Edvardo brolis Marijonas Čapskis – žinomas Lietuvos dvarininkas, hipologas. Mokslo pažinimo kelią pradėjo Vilniuje, vėliau studijavo Varšuvoje, Berlyne, o Charkovo universitete baigė Teisės fakultetą¹⁵. Baigęs mokslus gyveno Kėdainių dvare, kurį paveldėjo iš tėvo Stanislovo Čapskio. Jis surinko vertingą biblioteką ir numizmatikos kolekciją, be to, pagarsėjo kaip puikus ūkininkas, domėjosi bitininkyste ir žirgais. M. Čapskis buvo Kauno apskrities ir Kauno gubernijos bajorų maršalka, veikiausiai dalyvavo sprendžiant baudžios panaikinimo klausimą, domėjosi švietimo reikalais. Jis buvo Kauno apskrities mokyklų garbės globėjas, o 1858 metais pasirūpino, kad būtų įsteigta gimnazija Kėdainiuose¹⁶. Šios gimnazijos pedagogų tarybai Marijonas pateikė memorandumą, kuriame pasisakė prieš mokymą rusų kalba ir reikalavo, kad visos Vilniaus pradžios mokyklos, progimnazijos ir gimnazijų pirmosios keturios klasės būtų lenkiškos. M. Čapskiui iš dalies pavyko savo reikalavimą įgyvendinti – Kėdainių gimnazijos keturios klasės buvo paverstos lenkiškomis (tuo tarpu pati pedagogų taryba 1860 m. buvo pripažinusi lietuviškomis bent sodžiaus mokyklas)¹⁷. Už sukilėlių rėmimą 1864 metais Marijonas buvo ištremtas į Sibirą, jam priklausantis Kėdainių dvaras konfiskuotas, o biblioteka ir rinkiniai perkelti į Vilnių¹⁸. 1867 metais M. Čapskiui buvo

¹² T. Bairašauskaitė, Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmoje pusėje, Vilnius, 2003, p. 84.

¹³ Ten pat, p. 84.

¹⁴ M. Bibika, Lietuviškoji enciklopedija, p. 972.

¹⁵ M. Czapska, Polski słownik biograficzny, s. 181.

¹⁶ M. Bibika, Lietuviškoji enciklopedija, p. 970.

¹⁷ Ten pat, p. 970.

¹⁸ M. Czapska, Czapski Marian, Polski słownik biograficzny, s. 191.

leista apsigyventi Tartu mieste. Čia jis skaitė paskaitas apie bitininkystę. Po ketverių metų (1871) M. Čapskis išvyko gyventi į Poznanės kraštą, kur buvo išleista jo dvidešimt metų rašyta trijų tomų knyga „Visuotinė žirgo istorija“¹⁹. Čia, Poznanės krašte, jis praleido ir paskutines savo gyvenimo dienas.

Marijono ir Edvardo Čapskių brolis Adolfas – žinomas Lietuvos dvarininkas, karininkas, aktyvus visuomenininkas, Kauno gubernijos maršalka. Drauge su broliais jis mokėsi Varšuvoje, nuo 1833 metų studijavo Berlyne. 1843-iaisiais jo gyvenime įvyko lemtingas posūkis: kariuomenės parade ties Kėdainiais įžeidė carą Nikolajų I, dėl to buvo pažemintas pareigose (kareiviu) ir ištremtas į Kaukazą²⁰. 1847 metais grįžęs į Lietuvą vedė Mariją Gurskaitę ir apsigyveno jos dvare Beržėnuose, Šiaulių apskrityje (Hipolito ir Barboros Šemetaitės Gurskių duktė, ištekėdama už Adolfo Čapskio, Beržėnų dvarą gavo kaip kraitį)²¹. Netrukus jie įsigijo Juozapavo dvarą, esantį Nevarėnų valsčiuje, Telšių apskrityje. 1849 metais A. Čapskis buvo išrinktas Telšių apskrities, o 1855 metais – Kauno gubernijos bajorų maršalka²². Sprendžiant baudžios panaikinimo klausimus pasirodė esąs tikras savanaudis – iš anksto atleisdavo baudžiauninkus be žemės ir prirašydavo juos prie miestelių. Tai buvo konservatyvių pažiūrų žmogus, netgi kaltinamas intrigomis prieš liberalias bajorų akcijas dėl baudžios panaikinimo. Vienintelis iš brolių Čapskių, nenukentėjęs per 1863 metų sukilimą ir likęs su visa šeima Lietuvoje.

Adolfas Čapskis, kaip ir jo broliai Emerikas bei Marijonas, pasižymėjo švietėjiškomis iniciatyvomis, senienų, meno kūrinių ir ginklų kolekcionavimu, geru ūkininkavimu. Naujasis Beržėnų dvaro laikotarpis, prasidėjęs XIX a. antrojoje pusėje, labiausiai sietinas su A. Čapskio vardu. Jis atliko svarbų vaidmenį statant naujuosius dvaro rūmus, parenkant jų architektūrinį stilių ir ypač projektuojant angliško stiliaus parką (beje, A. Čapskis laikomas šio parko įkūrėju). Tikėtina, kad šeimnininkas svariai prisidėjo ir kuriant rūmų interjerą. Čapskiai išpuošė ir sutvarkė dvarą, pastatė koplyčią, kurios rūsiuose buvo palaidoti jų protėviai. Beržėnuose buvo sukaupta daugybė meno kūrinių, tarp jų buvo ir pasaulinio garso dailininkų darbų. Rūmuose kabėjo paveikslai iš Čapskių rūmų Varšuvoje, Gorskių, Vainų, karaliaus Augusto Frydricho III ir Lenkijos kanclerio Jano Ansgaro Čapskio portretai²³. Dvaro šeimnininkai

¹⁹ Ten pat, p. 191.

²⁰ M. Bibika, Lietuviškoji enciklopedija, p. 971.

²¹ P. Kondrotas, Beržėnų dvaras. Istorija ir dabartis, Žemaičių žemė, Nr. 3, Vilnius, 2002, p. 44.

²² M. Biržiška, Lietuviškoji enciklopedija, p. 971.

²³ P. Kondrotas, Žemaičių žemė, p. 44.

Beržėnų dvaro rūmai

didžiavosi vertingu numizmatikos rinkiniu, Slucko juostomis, senoviniais baldais ir kitais meno kūriniams, paveldėtams iš Vainų, Gorskių ir Čapskių giminių. Beržėnų arsenalas garsėjo senovinių ginklų kolekcija, kurioje buvo ir žemaičių kašteliono Mykolo Gurskio šarvai²⁴. Dalį šios kolekcijos paskutiniąją rūmų šeimininkė grafienė Jadvyga Petuliekaitė-Čapskienė perdavė Vytauto Didžiojo karo muziejui.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus 1933 metų archyvinėje byloje randame dokumentą, kuriame rašoma: „Karo muziejuje steigama ginklų istorijos kolekcija. Visi, kas turi senovės ar ir naujesnių laikų išėjusius iš apyvartos šaunamuosius ginklus: senovės patrankas, šautuvus, pistoletus, šovinius, kulipkas, o taip pat šaltus ginklus: kardus, durtuvus ir kt., kviečiame kreiptis: su pasiūlymais arba pristatant ginklų atvaizdus, aprašymus bei pačius ginklus Karo muziejun (Kaunas, Duonelaičio g-vė 37). Ginklai bus įkainuojami ir už juos bus atlyginama pagal susitarimą.“²⁵ Toks pranešimas buvo išsiųstas „Lietuvos aido“, „Ryto“, „Lietuvos žinių“, „Mūsų rytojaus“ ir kitų leidinių

²⁴ Ten pat, p. 44.

²⁵ VDKM (Vytauto Didžiojo karo muziejus) archyvas, 1933 m., byla Nr. 3, p. 2.

redaktoriams su priedu „Maloniai prašau Tamstą, pone Redaktoriau, neat-sisakyti patalpinti šį pranešimą Tamstos redaguojamam laikraštyj, kronikoj. Reiškiu padėką“²⁶. Dokumentą pasirašė Karo muziejaus viršininkas gyd. gen. ltn. Vladas Nagevičius.

Kad buvo stengiamasi surinkti įdomią ir vertingą ginklų kolekciją, rodo dokumentas, datuojamas 1933 metų gegužės 26 diena, rašytas Valstybės kontrolės Krašto apaugos revizijos departamento direktoriui: „Karo muziejus senovės šarvus, manydamas, kad Lietuvoje nėra, norėjo pirkti Vokietijoj ir pavedė tą dalyką gen. št. pulk. Škirpai ištirti. Pulk. Škirpa pasiteiravęs Berlyne ir kitose Vokietijos vietovėse pranešė, jog už senovės šarvus, kuriuos norėtų įgyti karo muziejus, reiktų Vokietijoj mokėti 20.000 lit. Gegužės mėnesį prieš išvažiuodamas į užsienio komandiruotę generolas Nagevičius sužinojo, jog senovės šarvų ir ginklų turi Šaukėnų valsčiaus dvarininkė Čapskienė. Jam taip pat teko patirti, kad juos nori nupirkti užsienio karo muziejai, todėl jis įsakė majorui Šeštakauskui nuvažiuoti pas ją ir apžiūrėti šarvus, ginklus ir jei ras tinkamus vesti derybas dėl pardavimo karo muziejui. Nuvykęs gegužės 25 d. majoras Šeštakauskas į Šaukėnus pas p. Čapskienę apžiūrėjęs rado šarvų ir ginklų kryžiuočių laikų, t. y. tokių, kurių karo muziejus, manydamas, jog Lietuvoje nėra, norėjo pirkti užsienyje. Majoras Šeštakauskas sužinojęs, jog p. Čapskienė šarvus ir ginklus aplinkybių verčiama yra nutarusi parduoti ir jau beveik pardavusi švedams už 7000 lit. Vakar telefonu apie vestas su p. J. Čapskiene derybas pranešė, jog ji sutiktų juos už tą pačią 7000 lit. sumą parduoti karo muziejui, bet tik dabar, nes jai reikalingi pinigai. Majoras Šeštakauskas neturėdamas galimybių tai atlikti prašė palaukti grįžtant iš užsienio generolo Nagevičiaus, tačiau ji nesutiko ir nori juos parduoti švedams. Vėliau majorui Šeštakauskui prašant p. Čapskienė sutiko šarvus ir ginklus perduoti karo muziejaus depozitan, jei gaus 3000 litų. Tris tūkstančius litų p. Čapskie-nė grąžintų tuojau, jei šarvai ir ginklai nebūtų pirkti. Jei Valstybės kontrolė prieš tokią operaciją nieko neturėtų, tai šiandien 10 val. 20 min. išsiųstume išmokėti p. Čapskienei 3000 litų ir paimtume iš jos šarvus ir ginklus karo muziejaus depozitan.“²⁷ Po šiuo dokumentu už Karo muziejaus organizatorių pasirašė plk. Vladas Ingelevičius.

Karo muziejaus 1933 metų archyvinėje byloje saugomas analogiško turinio dokumentas su įrašu „Iš V. Kontrolės pusės kliūčių nėra“²⁸. Po juo – 1933 m. gegužės 26 d. data ir Krašto apsaugos revizijos departamento di-

²⁶ Ten pat, l. 2

²⁷ Ten pat, l. 38.

²⁸ Ten pat, l. 39.

rektorius parašas. Ginklų kolekcijos įsigijimo procesas tęsėsi be pertraukos. Tą pačią dieną (1933 m. gegužės 26-ąją) buvo parašytas raštas kolekcijos savininkei: „Didžiai Gerbiamai Poniai Grafienei J. Hutten-Čapski. Karo muziejus prašo perduoti muziejaus depozitan senovės šarvus ir ginklus, kuriuos jūs žadate parduoti, o karo muziejus nori pirkti. Už duotus pagal sąrašą depozitan šarvus, ginklus karo muziejus duoda Tamstai 3000 (tris tūkstančius) litų. Jei tų daiktų karo muziejus nepirktų ar Tamsta nesutiktumei juos muziejui parduoti, tai karo muziejus daiktus Tamstai grąžina, gaudamas iš Tamstos duotus Tamstai 3000 litų.“²⁹ Vytauto Didžiojo karo muziejaus 1933 metų archyvinėje byloje yra dokumentas, liudijantis, jog susitarus abiem šalims buvo sudarytas sąrašas daiktų, gautų iš grafiinės Hutten-Čapskienės, kurie perduoti Karo muziejui.

1933 metais kartu su ginklų kolekcija Karo muziejus įsigijo du retus daiktus – signalinius ragus. 1959 metais iš grafų Čapskių dvaro į muziejų pateko dar keletas eksponatų: arklio kanopos su pasaga formos metalinė peleninė, dviejų driežiukų bronzinė skulptūrėlė ir medžio drožiniai – šuniukų galvutės su augaliniais ornamentais, skirti veidrodžiui dekoruoti. 1963 metais Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkinius papildė buitiniai daiktai iš Beržėnų dvaro: kėdė-suolelis iš grafų Čapskių raudonojo kambario, dvi kėdės iš mėlynojo kambario, stalinė žibalinė lempa su kojele, ašotis, dekoruotas aukso spalvos ornamentais, vaza vaisiams, šakutė kauline rankena, virdulys, cukrinė, puošni lėkštė, dekoruota mėlynais kobalto dažais, japoniškais ornamentais ir architektūriniais fragmentais, diržas, austas iš sidabro spalvos siūlų, grafiinės Čapskienės karsto rankenos, papuoštos ažuolo lapais, sieninis laikrodis iš Beržėnų dvaro medžioklės kambario ir keturkampiai metaliniai antspaudai, priklausę grafams Čapskiams.

Per ilgus šimtmečius garbingos didikų Čapskių giminės sukaupia vertinga ginklų kolekcija ir kiti įdomūs daiktai saugomi Vytauto Didžiojo karo muziejuje.

---

²⁹ Ten pat, l. 42.

GRAFŲ ČAPSKIŲ GINKLŲ KOLEKCIJA
APSAUGINĖ GINKLUOTĖ

Žieduotis (grandiniai marškiniai).
Vakarų Europa, XVI a.

Karacenos šarvų komplektas.
Abiejų Tautų Respublika, XVIII a.

Žieduotis (grandiniai marškiniai).
Abiejų Tautų Respublika (?), XVII–XVIII a.

Plokštiniai šarvai (šalmas, krūtinšarvis, pirštinės).
Vakarų Europa, XVI–XVII a. Kopija

Plokštinių šarvų komplektas.
Vakarų Europa, XVI a. Kopija

Plokštinių šarvų komplektas.
Vakarų Europa, XVI a. Kopija

Plokštinių šarvų komplektas.
Vakarų Europa, XVI a. Kopija

Plokštinių šarvų komplektas.
Vakarų Europa, XVI a. Kopija

Šarvinė pirštinė (dilbio ir plaštakos apsauga).
Vakarų Europa, XVI a.

Šarvinė pirštinė (dilbio ir plaštakos apsauga).
Vakarų Europa, XVI a.

Alkūnės apsauga.
Vakarų Europa, XVI a.

Kelio apsauga.
Vakarų Europa, XVI a.

Dilbio apsauga karvašas.
Abiejų Tautų Respublika, XVII a.

Dilbio apsauga karvašas.
Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Škydas randašas. Vakarų Europa, XIX a. Kopija

Dilbių apsaugos karvašai. Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Skydas rondašas. Vakarų Europa, XIX a. Kopija

Skydas rondašas. Vakarų Europa, XIX a. Kopija

Husarų šalmas šyšakas.
Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Karacenos šalmo fragmentai.
Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Husarų krūtinšarvio viršutinė plokštė.
Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Plokštinių šarvų segmentai.
Europa, XVI–XVII a.

Antkaklė. Europa, XVI–XVII a.

ŠAUNAMIEJI GINKLAI

Lankas. Abiejų Tautų Respublika, XVII a.

Lankas. XIX a. Butaforija

Lankas. Rytai, XVII a.

Arbaletas. Europa, XVI–XVII a.

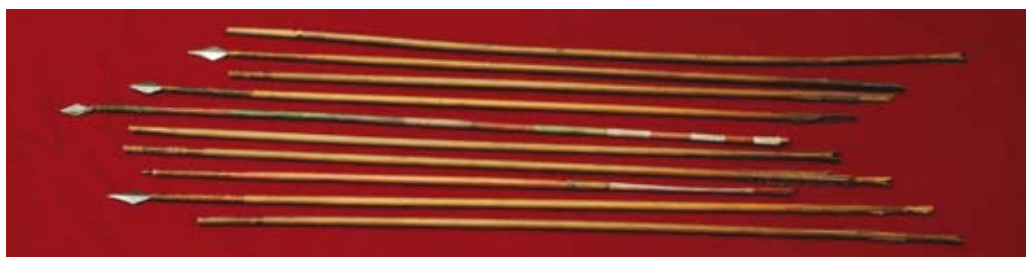

Lankinė.
Abiejų Tautų Respublika, XVII a.

Strėlinė.
Abiejų Tautų Respublika, XVII a.

Strėlės. XVII–XVIII a.

Šautuvas su ratukine spyna.
Vokietija, XVII a.

Graižtvinis šautuvas su titnagine spyna.
Turkija, XVIII a.

Pistoletas su titnagine spyna. Vokietija, XVIII a.

Pistoletas su kapsuline spyna. Turkija, XIX a.

Pistoletų dėklai. Europa, XVIII a.

ILGAGELEŽČIAI GINKLAI

Kalavijai

1.

2.

3.

1. Kalavijas. Pagamintas Vokietijoje, skirtas Rusijai. XVIII a. pr.
2. Kalavijas. Galėjo būti pagamintas Vokietijoje, skirtas Rusijai. XVIII a.
3. Kalavijas. Europa, XII a. Kopija

4. Pusantrios rankos kalavijas. Vokietija, XVI a.
5. Dvirankis kalavijas. Vokietija, XVI a.
6. Dvirankis kalavijas. Europa, XVI a.

Palašai

Palašas.
Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Palašas.
Vokietija, XIX a. pab.–XX a. pr.

Palašas. Europa, XVII–XVIII a.

Palašas.
Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Kardai

Kardo geležtė. Prancūzija, XVII a.

Rytietiškas kardas. XVII–XVIII a.

Husarų kardas. Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Kardas. Abiejų Tautų Respublika, XVIII a. antra pusė

Kardas. Abiejų Tautų Respublika, XVIII a. antra pusė

Pėstininkų karininko kardas. Prancūzija, XIX a. pr.

Karininkų kardas, 1848 metų modelis. Austrija, XIX a. vidurys

Kardo geležtė. Abiejų Tautų Respublika, XVIII a.

Kardas. Europa, XIX a. antra pusė

Trumpasis pėstininkų kardas tesakas. Prancūzija, XVIII a. antra pusė

Rytietiški kalavijai

1.

2.

3.

1. Flisa. Alžyras, XIX a.
2. Flisa. Alžyras, XIX a.
3. Mandau, dajakų kalavijas. Borneo, XIX a.

Durklai

Durklas bebutas, 1907 m. modelis. Rusija, 1915 m.

Kairės rankos durklas. Vakarų Europa, XVI–XVII a.

ILGAKOČIAI GINKLAI

1.

2.

3.

1. Spontonas. Europa, XVIII a. antra pusė
2. Partizanė-spontonas. Vakarų Europa, XVIII a.
3. Alebarda. Saksonija, XVI–XVII a.

4.

5.

6.

4. Alebarda. Europa, XVI–XVII a.
5. Alebardas arba partizanės kotas. XVIII–XIX a.
6. Alebarda. Europa, XVII–XVIII a.

SMOGIAMIEJI GINKLAI

Buožė. Vokietija, XVI a. Kopija (?)

Buožė buzdygas. Abiejų Tautų Respublika, XVII–XVIII a.

Buožės. XVIII–XIX a.

Grandininė buožė „Rytmečio žvaigždė“
(Morgenstern). XIX a.

Grandininė buožė „Rytmečio žvaigždė“
(Morgenstern). XIX a.

Buožė. XIX–XX a.

PAKINKTAI IR RAITELIO EKIPUOTĖ

Pentinai, Europa, XVII–XVIII a

Žąslai. Rusija, XIX a. (?)

Žaboklių fragmentai. Rusija, XIX a. (?)

Žąslai. Rusija, XIX a. (?)

Žąslai. Rusija, XIX a. (?)

Žaboklių fragmentai. Rusija, XIX a. (?)

Žąslai. Rusija, XIX a. (?)

DEKORO ELEMENTAI

Dekoratyvi lėkštė. Rusija, Sankt Peterburgas, XIX a. pabaiga

PIRMOJO ATSKIROJO LIETUVIŲ VYTAUTO DIDŽIOJO BATALIONO SIBIRE (1918–1919) RELIKVIJOS VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS RINKINIUOSE

Andriejus Stolarovas

Pirmojo pasaulinio karo pradžioje į Rusijos kariuomenę buvo mobilizuota apie 64,5 tūkst. lietuvių. Rusų ir vokiečių karinės operacijos vyko permainingai, todėl jau 1915 metų rudenį kai kuriems lietuvių politiniams veikėjams ir karininkams gimė mintis Rusijoje kurti tautinę lietuvių kariuomenę. Tačiau realios galimybės šią idėją įgyvendinti atsirado tik po 1917 metų Vasario revoliucijos. Esant visuotiniam politiniam pakilimui, tarp karių išplitus tautiniam sąjūdžiui, įvyko du lietuvių karių suvažiavimai, buvo įkurta Lietuvių karių sąjunga, suformuoti keturi pėstininkų batalionai (Atskirasis lietuvių batalionas Vitebske (Baltarusija), Lietuvių atsargos batalionas Smolenske (Rusija), Atskirasis lietuvių batalionas Rovne (Ukraina), Pirmasis atskirasis lietuvių Vytauto Didžiojo batalionas Sibire (Rusija)), kavalerijos divizionas (Lietuvių dragūnų divizionas Valke (Estija)) bei keletas kitų smulkesnių karinių formuočių (pavyzdžiui, 226-oji lietuvių lauko karo ligoninė Ungėnuose (Rumunija))¹, parengtas atskiros lietuvių visų kariuomenės ginklų rūšių divizijos steigimo projektas².

Vytauto Didžiojo karo muziejaus nuotraukų rinkiniuose aptinkame žinių apie lietuvišką organizaciją Sibire (Tomskas) – Lietuvių draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpti (inventorinis Nr. Fa-13372, toliau Nr.), apie aukų rinkimą (Nr. Fa-13377).

Nuotrauka (Nr. Fa-13396) ir negatyvas (Negatyvų rinkiniai, Nr. N-824) liudija, kad 1918 m. kovo 19 d. Novonikolajevske (dab. Novosibirskas) įvyko pirmasis Sibiro lietuvių organizacijų suvažiavimas, o vasarą Čeliabinsko lietuvių komitetas nutarė steigti lietuvių karinį dalinį.

¹ Rusijoje buvo apie 30 tūkst. lietuvių karių, iš kurių apie 8 tūkst. buvo Lietuvių karininkų sąjungos nariai. V. B-nas, Lietuvių karių sąjūdžio ir tautinių lietuvių dalinių Rusijoje 1917–1919 m. dalyvių pirmasis suvažiavimas, *Karys*, 1937, Nr. 37–38, p. 1032.

² K. Ališauskas, Lietuvos kariuomenė, *Karys*, 1958, Nr. 8, p. 260.

Lietuviai renka aukas Tomske (Rusija). 1917 m. Stovi karininkai su baltomis juostomis: iš kairės paporučikis Kazys Navakas, iš dešinės praporščikas Vincas Gavelis, VDKM, Fa-13377

Rugpjūčio 19 d. Buguruslane prie 1-ojo lenkų šaulių Tado Kosciuškos (Tadeusz Kościuszko) pulko buvo pradėta formuoti 7-oji lietuvių kuopa³, jos vadu buvo paskirtas paporučikis Petras Kazilionis-Linkevičius (Linkus), kuris įamžintas nuotraukoje (Nr. Fa-13366) ir paveiksle (Meno rinkiniai, Nr. I-301), nutapytame 1936 metais dailininko Jono Mackevičiaus. Šios relikvijos saugomos Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose. Yra žinoma, kad muziejuje buvo ir dailininko Petro Kalpoko 1936 metais nutapytas paveikslas (senasis Nr. 2038), tačiau iki šių dienų jis neišliko⁴. Iš Švėkšnos kilęs plk. Kazimieras Rumša (Kazimierz Rumsza) buvo pulko, prie kurio suformuota lietuvių dalis, vadas⁵. Mėnesio pabaigoje kuopoje jau buvo trys karininkai ir 116 kareivių⁶, kuopos dislokacijos vieta – Minjaras (Čeliabins-

³ Kitais duomenimis, rugsėjo 19 d.; P. Linkevičius, *Lietuviai Sibire*, Karo archyvas, Kaunas, 1925, t. I, p. 36.

⁴ Krašto apsaugos ministerijos (KAM) Karo muziejaus eksponatų knyga, I, Menas, Kaunas, 1921–1957.

⁵ K. Ališauskas, *Pirmojo atskirojo lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono tragedija Sibire*, Karys, 1970, Nr. 1, p. 11.

⁶ K. Navakas, *Sibiro lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardo*, Mūsų žinynas, 1922, Nr. 8, p. 381.

Pirmasis Sibiro lietuvių organizacijų suvažiavimas Novonikolajevske. 1918 m. kovo 19 d. Nuotraukos fone – tautinė vėliava, kuri turėjo būti perduota Pirmajam atskirajam lietuvių Vytauto Didžiojo batalionui Sibire. VDKM, Fa-13396, N-824

kas), vėliau – Novonikolajevskas. Šis dalinys kaip baltųjų generolo Vladimiro Kapelio (Владимир Оскарович Каппель) jungtinio korpuso dalis kovojo su bolševikų kariuomene ir partizanais. Už pasižymėjimą kovose su raudonaisiais lietuvių karinės dalies vadui padėką asmeniškai pareiškė pats Rytų fronto vadas gen. V. Kapelis⁷.

1919 m. gegužės 27 d. daugiausia poručikų L. Linkevičiaus, Juozo Tomkaus ir paporučikio Kazio Navako pastangomis tame pačiame lenkų pulke buvo pradėta formuoti didesnė lietuviška karinė dalis, kurioje lietuvių kalba buvo duodami įsakymai, tvarkoma raštvedyba⁸, o kariai dėvėjo savitą uniformą⁹. Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugoma vado karininko P. Linkevičiaus pilkai melsvos spalvos, būdingos Prancūzijos kariuomenei, uniforma (Daiktų rinkiniai, Nr. E-256/1-3). Angliški kepurė ir munduras, galifė kelnės. Kepurės, apykaklės, rankogalių ir antpečių įsiuvai – žalios spalvos vilnonio

⁷ Ten pat, p. 382.

⁸ Sibiro lietuvių žinios, 1919 m. rugsėjo 14 d., Nr. 2, p. 2.

⁹ K. Navakas, Sibiro lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardo..., p. 381.

Pirmojo lietuvių Vytauto Didžiojo
bataliono Sibire vadas poručikas
Petras Kazilionis-Linkevičius (Linkus).
1918 m. VDKM, Fa-13366

Pirmojo lietuvių Vytauto Didžiojo
bataliono Sibire vadas poručikas
Petras Kazilionis-Linkevičius (Linkus).
Dail. J. Mackevičius, 1936 m.
VDKM, I-301

audinio. Ant kepurės lankelio – Vytis raudoname skyde su sidabriniais kraštais. Kelnės su 2–3 cm pločio lampasais. Laipsniai buvo žymimi pagal prancūzišką sistemą, pavyzdžiui, poručikas – trys aukso spalvos 0,5 cm pločio juostelės. Karininkams ant kepurių buvo numatytas aukso, kareiviams – žalios spalvos dirželis. Tačiau uniforma buvo pakeista. Vietoje ženklų ant rankovių austrų pavyzdžiu buvo įvesti trikampiai ant apykaklių. Tiek karininkų, tiek kareivių jie buvo žali. Karininkų trikampiai turėjo aukso, kareivių – sidabro spalvos kraštelį. Karininkų laipsniai buvo žymimi aukso, kareivių – sidabro spalvos žvaigždutėmis. Žvaigždučių turėjo būti tiek, kiek pirmajame uniformos variante ant rankovių¹⁰. Tačiau kokarda ir antpečių ženklai (Vytis raudoname fone), trispalvės ženklas ant krūtinės iki šių dienų neišliko¹¹. Ši uniforma buvo panaši į 1920 metų pradžioje įvestąją Lietuvoje, buvo eksponuojama Karo muziejaus ekspozicijoje ir minima senosiose inventorinėse knygos (Nr. 152)¹²: vokiškas (angliško tipo – A. S.) švarkas, kelnės, kepurė, juodas odinis diržas, chromo spalvos odiniai batai su pentiniais. Įdomi detalė: šios uniformos kelnių vidinėje

¹⁰ Ten pat, p. 390.

¹¹ Ten pat, p. 381.

¹² KAM Karo muziejaus eksponatų registracijos žurnalas, III, Kaunas, 1922–1933 m.

Pirmojo lietuvių Vytauto Didžiojo
bataliono Sibire uniforminis švarkas prieš restauravimą. 1918-1919 m.

pusėje prisiūta gamintojo etiketė WILLIAM C. ROWLAND, UNIFORMS, PHILADELPHIA, taigi galime pasakyti, kad uniforma buvo pasiūta Jungtinėse Amerikos Valstijose, Filadelfijoje, 1920 m. birželio 6 d., kas nesutampa su bataliono egzistavimo ir etiketėje nurodyta data. Viena iš galimų versijų būtų tokia: Karo muziejui norint parodyti, kaip atrodė lietuvių kariniai daliniai Rusijoje, buvo suieškota panaši uniforma, sukomplektuota kaip bataliono vado ir net padaryta nuotrauka. Ant šios nuotraukos yra Ekonominės karių bendrovės kaip nuotraukos gamintojos antspaudas. Pati bendrovė įsikūrė tik 1920 m. spalio 16 d., o nuotrauka galėjo būti padaryta apie 1923–1926 metus. Bataliono vadas iš raudonųjų nelaisvės grįžo tik 1920 metais, taigi mažai tikėtina, kad originali uniforma galėjo išlikti. Šios uniformos buvo gaminamos JAV firmose arba jų filialuose Europoje pagal projektą prancūzų kariuomenei ir jos remiamiems užsieniečių daliniams. Tačiau koks iš tikrųjų buvo šios uniformos kelias į Lietuvą ir Karo muziejų, pasakyti negalime¹³.

1999 m. rugsėjo 2 d. Vytauto Didžiojo karo muziejaus I kvalifikacinės kategorijos tekstilės restauratorė Vilija Pangonienė uniforminį švarką ir kelnes

¹³ J. Vaičėnionis, 1919 06 27–1919 11 25 Sibiro Vytauto Didžiojo vardo lietuvių bataliono karininko uniforma, *Arsenalas*, 1996, Nr. 1, p. 34–35.

Pirmojo lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono Sibire
uniforminė kepurė (E-256/1), uniforminis švarkas (E-256/2)
ir uniforminės kelnės (E-256/3). 1918-1919 m. VDKM

pradėjo restauruoti. Uniforma buvo nešvari, pažeista kandžių, įplyšusi, vietomis išdilusi. Pirmiausia ji buvo cheminiu būdu išvalyta, nuardytas pamušalas, pritaikytas audinys išplyšusioms vietoms užlopyti, parinkti siūlai, vėl prisiūtas pamušalas. Vėliau išardyti seni ir grubūs susiuvimai, kandžių pažeistos, išdilusios vietos vėl užlopytos ir nudažytos juodos arbatos nuoviru, kad nesiskirtų spalva. Restauravimo darbai buvo baigti 2004 metais.

Pažymėtina, kad Rusijos vyriausiasis valdytojas ir baltųjų kariuomenės vyriausiasis vadas admiras Aleksandras Kolčiakas (Александр Васильевич Колчак) nepritarė atskirų tautinių mažumų dalinių formavimuisi. Visgi buvo nuspręsta kreiptis į vyriausiąjį santarvės kariuomenės Rytų Sibire vadą gen. Mauricijų Žanoną (Maurice Janin)¹⁴, kuris sankcionavo birželio 13 d. įsakymą visiems lietuviams iš įvairių baltųjų karinių dalinių Rusijoje rinktis į formuojamą naują dalinį. Šis dalinys birželio 27 d. buvo pavadintas Pirmuoju atskiroju lietuvių Vytauto Didžiojo batalionu Sibire^{15 16}, jo vadu buvo paskirtas poručikas L. Linkevičius. Šis batalionas veikė prie baltųjų kariuomenės 5-osios lenkų šaulių divizijos. Batalioną sudarė trys pėstininkų, po vieną kulkosvaidininkų ir ūkio kuopas, ryšių ir raitųjų žvalgų komandos. Ir ginkluotė, ir ekipuotė buvo gera. Tačiau lenkų dalinyje lietuviams buvo sunku, ypač tiems, kurie menkai mokėjo lenkiškai. Karininkai pajuokdavo jų kalbą ir tautybę, o kareiviai tyčiodavosi ir visai niekindavo. Pasitaikydavo netgi muštynių, per kurias būdavo naudojami ginklai, peiliai. Padėtis paaštrėjo prasidėjus Lietuvos kariuomenės Nepriklausomybės kovoms su lenkais¹⁷. Kariai kreipėsi į Sibiro lietuvių centrinį komitetą Tomske, kad lietuvių batalionas būtų priskirtas prie čekų-slovakų korpuso¹⁸. Tačiau į jų prašymus nebuvo kreipiama dėmesio.

Rusijoje vykstant pilietiniam karui (1918–1921) ir baltiesiems pralaimint, buvo pradėta trauktis į rytus. Kartu su admiralu A. Kolčiako kariuomene traukėsi prancūzų, italų, čekų, latvių, lenkų, serbų, kroatų, rumunų kariniai daliniai ir lietuvių batalionas¹⁹. Tačiau lietuviams buvo įsakyta Čerepanovo

---

¹⁴ J. Tomkus, Priežastys, dėl kurių žlugo Sibiro Lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardu, Mūsų žinynas, 1924, Nr. 19, p. 104.

¹⁵ K. Navakas, Sibiro lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardo..., p. 388.

¹⁶ P. Linkevičius, Lietuviai Sibire..., p. 51.

¹⁷ J. Tomkus, Priežastys, dėl kurių žlugo Sibiro Lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardu..., p. 108.

¹⁸ Ten pat, p. 109.

¹⁹ P. Linkevičius, Lietuviai Sibire..., p. 54.

geležinkelio stotyje pridengti evakuaciją²⁰. Čia 1919 m. lapkričio 24 d. įvyko bataliono raudonųjų vado kareivio Juozo Steponaičio suorganizuotas ir partizanų remiamas vidaus sukilimas, kurio metu buvo nužudytas sargybinis poručikas P. Černeckis, suimti karininkai, priversti pasiduoti kareiviai²¹. Gruodžio 9 d. Čeremuškino bažnytkaimyje prie kapinių įvyko vietos teismas. Aštuoni bataliono kariai (karininkai Jonas Eidukas, Vytautas Kasakaitis, Jonas Malioris, Alfonsas Navikas ir Bronius Šukevičius, kareiviai Kazys Norvilaitis, J. Silevičius ir Turskis) buvo nuteisti mirties bausme – užkapoti kardais²². Vieno iš šių žuvusių karių, praporščiko J. Malerio (Maliorio), nuotrauka minima senosiose Karo muziejaus inventorinėse knygos (Nr. 1887). Ją dar 1951 metų balandį perėmė VRM archyvas²³. Po šio įvykio kareiviai pradėjo rinkti parašus, kad paleistų ir likusius karininkus. Tačiau atvykus 312-ajam raudonųjų pulkui pastarieji buvo atiduoti revoliuciniam teismui. Šis nusprendė karininkus paleisti ir paskirti eiliniaus į pulką, kuriame kartu su likusiais lietuviais jie sudarė dvi kuopas. Kiek vėliau Kuznecke paskelbus demobilizaciją, vyresnių nei 35 metų vyrų iš 460 lietuvių karių dalinyje liko 150²⁴, kiti dezertyravo, slapstėsi. Krasnojarske lietuviai kariai iš 312-ojo pulko buvo perkelti į besiformuojančią III internacionalinę diviziją, kuri taip ir nebuvo galutinai suformuota. Lietuviai buvo įtraukti į darbo komandas Anžerkos anglių kasyklose²⁵.

Rusijoje įsigalėjus bolševikams, susikūrusioms lietuvių tautinėms karinėms dalims nepavyko organizuoti su ginklais grįžti į tėvynę – jos buvo išblaškytos. Daugelis lietuvių karių tėvynę pasiekė grupėmis arba pavieniui, stojo savanoriais arba buvo mobilizuoti į steigiamus Lietuvos kariuomenės dalinius.

Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, valstybė pradėjo rūpintis jų įamžinimu, vyko karių susitikimai, žuvusiųjų pagerbimas. 1937 m. rugsėjo 7 d., Lietuvių sąjūdžio suvažiavimo Rusijoje dvidešimties metų sukakties paminėjimo metu, Pirmojo atskirojo lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono Sibire karių delegacija Kaune nuvyko į Vytauto bažnyčią ir padėjo sidabrinį vainiką ant paminklinės lentos, skirtos pagerbti žuvusiems bataliono kariams. Apie

²⁰ J. Tomkus, Priežastys, dėl kurių žlugo Sibiro Lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardu..., p. 111.

²¹ Ten pat, p. 116.

²² N. K., Sibiro lietuvių karių tragedija, Rytas, 1929 m. gruodžio 7 d., Nr. 278, p. 2.

²³ AM Karo muziejaus eksponatų: žemėlapių, graviūrų, diagramų ir fonuotraumų knyga, III, Kaunas.

²⁴ K. Navakas, Sibiro lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardo..., p. 398.

²⁵ Ten pat, p. 399.

Lietuvių karinių dalinių Rusijoje kariai – suvažiavimo dalyviai Karo muziejuje.
1937 m. rugsėjo 8 d. VDKM, N-781

810 suvažiavimo dalyvių, iš jų 34 Sibiro lietuvių bataliono kariai²⁶, kitą dieną dalyvavo Tautos šventės iškilmėse, buvo nufotografuoti. Vytauto Didžiojo bataliono Sibire karių nuotraukų nėra išlikę daug. Būtent viena tokių relikvijų, kurioje įamžinti bataliono kariai veteranai, šiuo metu saugoma muziejuje. Tai negatyvas Nr. N-781. Karo muziejaus sodelyje veteranai pagerbė žuvusiuosius dėl Lietuvos Nepriklausomybės, Vytauto Didžiojo karo muziejaus karo invalidų tarnybos kariai lietuvių karinių dalinių Rusijoje vėliavas nunešė prie Nežinomo kareivio kapo ir Žuvusiųjų dėl Nepriklausomybės paminklo²⁷. Dvi Atskirojo lietuvių bataliono Vitebske vėliavos, Pirmojo atskirojo lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono Sibire ir XII rusų armijos karių sąjungos vėliavos²⁸ buvo kuklios, be ypatingų papuošimų, bet lietuvių širdžiai ypač brangios ir artimos. Jos byloja apie tuos laikus, kai buvo imtasi pirmųjų pastangų suorganizuoti mūsų

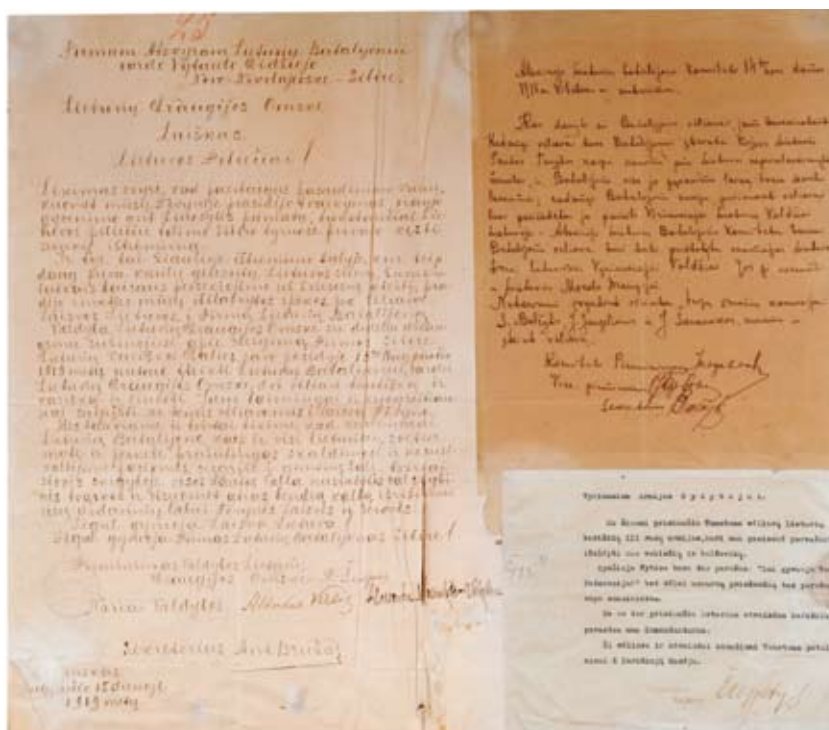
²⁶ Lietuvių karių Rusijoje 1917–1919 m. sąjūdžio dalyvių 20 metų sukakčiai paminėti suvažiavimas, Lietuvos žinios, 1937 m. rugsėjo 9 d., Nr. 204, p. 2.

²⁷ Vakarykštės šventės iškilmės Kaune. Vakar pašventinti ir prabilo kovos varpai. Istorinės vėliavos senų karių priešakyje, Lietuvos aidas, 1937 m. rugsėjo 9 d., Nr. 408, p. 3.

²⁸ V. B-nas, Lietuvių karių sąjūdžio ir tautinių lietuvių dalinių Rusijoje 1917–1919 m. dalyvių pirmasis suvažiavimas..., p. 1023.

Pirmojo lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono Sibire karinė vėliava. 1918–1919 m.

Dokumentas apie lietuvių karinių dalių Rusijoje vėliavų perdavimą. 1918–1921 m. VDKM, S-23011

kariuomenę tolimojoje Rusijoje²⁹. Šventės metu Karo muziejaus viršininkas brg. gen. Vladas Nagevičius kreipėsi į lietuvių karių sąjūdžio Rusijoje dalyvius, buvo perskaityti vėliavų perdavimo dokumentai, muziejuje įsteigtas Sibiro lietuvių skyrius³⁰. Karo muziejaus senosiose inventorinėse knygose (Nr. 797) minimi šie vėliavų dokumentai (taip pat ir lietuvių bataliono Sibire), kurie dar sovietmečiu buvo perduoti Centrinei bibliotekai³¹.

Tačiau visai neseniai Vytauto Didžiojo karo muziejaus spaudos rinkinius papildė dokumentai, liudijantys apie lietuvių karinių dalių Rusijoje, taip pat ir Pirmojo atskirojo lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono Sibire, vėliavų perdavimą. Dokumentas (Spaudos rinkiniai, Nr. S-23011) yra trijų dalių, jos suklijuotos ant vieno didelio lapo. Vienas iš dokumentų – 1919 m. rugpjūčio 15 d. Lietuvių draugijos Omske laiškas Vytauto Didžiojo Sibiro bataliono vadovybei dėl vėliavų (tautinės ir karinės) įteikimo ir perdavimo. Vieną iš karinių vėliavų išsaugojo ir į Lietuvą parvežė Elžbieta Linkevičienė, bataliono vado žmona³², tačiau nėra žinoma, ar Karo muziejuje buvo tautinė vėliava. Šią vėliavą galime pamatyti nuotraukoje (Nr. Fa-13396). Nors karinė vėliava buvo vienas pirmųjų svarbiausių Karo muziejaus eksponatų, kartu su kitomis minėtomis vėliavomis pirmą kartą pradėta eksponuoti tik 1937 m. rugsėjo 8 d. ekspozicijoje „Lietuviai rusų kariuomenėje“. Muziejuje nebėra Pirmojo atskirojo lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono Sibire vėliavos, tačiau turime jos nuotrauką, kuri, manoma, buvo padaryta sovietmečiu prieš vėliavą sunaikinant.

Lietuvių karinių dalinių Rusijoje kariai daug sumokėjo už teisę gyventi laisviems ir nepriklausomiems. Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose išlikusios Pirmojo atskirojo lietuvių Vytauto Didžiojo bataliono Sibire relikvijos – daiktai, dokumentai, nuotraukos, negatyvai, paveikslai – perteikia istorinius to meto įvykius, laiko žymes, leidžia pajusti patriotinę dvasią, laisvės troškimą, tautos didybę ir išskirtinumą, brangių mums praeities relikvijų svarbą.

---

²⁹ R. P. Ganda, Senosios vėliavos ir naujieji varpai, Lietuvos aidas, 1937 m. rugsėjo 9 d., Nr. 408, p. 4.

³⁰ Jau 15 metų nuo Sibiro lietuvių karių tragedijos, Karys, 1934, Nr. 49–50, p. 1061.

³¹ KAM Karo muziejaus eksponatų: žemėlapių, graviūrų, diagramų ir fotonuotraukų knyga, III, Kaunas.

³² K. Navakas, 1 atskiras Sibiro Lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardo, Karys, 1937, Nr. 37–38, p. 1055.

DOKUMENTAI IŠ JUOZAPO KOMARO ARCHYVO VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS RINKINIUOSE

Algimantas Daugirdas

2008 metų pabaigoje Vytauto Didžiojo karo muziejus įsigijo retų dokumentų rinkinį (70 vnt.) – dalį Lietuvos didiko Juozapo Komaro (1770–1847) archyvo.

Pirmosios žinios apie Komarų giminę siekia XV amžių. Kaip tik tada LDK priklausiusiose Ukrainos žemėse paminėtas pirmasis šios giminės atstovas Komaras Zabožinskis. Apie 1481 metus ši giminė pradėjo keltis į etnines Lietuvos žemes ir galiausiai išplito visoje jos teritorijoje, tačiau daugiausia dvarų valdė Panevėžio (Upytės) krašte. XVIII–XIX a. šiai garsiai giminei priklausė per 40 dvarų ir palivarkų, keletas jų buvo įsigyta net Lenkijoje.

Juozapas Komaras, Volkovyso kardininko Antano Komaro sūnus, buvo Prancūzijos imperatoriaus Napoleono I armijos pulkininkas. 1812 metų liepos mėnesį kuriant lietuviškuosius karinius dalinius prancūzų Didžiosios Armijos sudėtyje, J. Komaras buvo laikomas vienu iš pagrindinių kandidatų užimti 20-ojo lietuviškojo pulko vado pareigas, tačiau po ilgų svarstymų šį pulką organizuoti buvo patikėta kitam Lietuvos didikui Antanui Gelgaudui. Praūžus Prancūzijos–Rusijos karo audroms, J. Komaras ėjo atsakingas Vilniaus administracinio teismo prezidento pareigas.

1830 metais Lenkijoje prasidėjus sukilimui prieš Rusijos okupaciją, J. Komaras, jau būdamas garbingo amžiaus, aiškiai išreiškė savo patriotinę poziciją ir aktyviai įsitraukė į sukilimo veiksmų sukūrį.

Didžiąją J. Komaro archyvo dalį sudaro 1830–1831 metų sukilimo laikotarpio atsišaukimai ir kreipimaisi į lietuvius bei žemaičius, tautiečius, Lietuvos piliečius. Jų, rašytų įvairių asmenų, politinių bei karinių veikėjų, sukilimo vadų, yra 10 vienetų.

Vienas svarbiausių – Lenkijos kariuomenės atskirojo korpuso vado div. gen. Antano Gelgaudo atsišaukimas „Į Lietuvos ir Žemaitijos gyventojus“ (Spaudos rinkiniai, inv. nr. S-22647), rašytas lenkų kalba 1831 m. birželio 1 d. Suvalkuose. Div. gen. A. Gelgaudas buvo gavęs vyriausiojo sukilėlių kariuomenės vado div. gen. J. Skšyneckio (Skrzynecki) įsakymą žygiuoti į

Lietuvą ir padėti kovoti lietuvių sukilėliams. Atvykęs į gimtinę su sukilusios lenkų kariuomenės 12 700 karių korpusu, div. gen. A. Gelgaudas tapo vyriausiuoju sukilimo vadu Lietuvoje.

Reikšmingas dokumentas (Nr. S-22700), rašytas lenkų kalba 1831 m. birželio 7 d. Jonavoje, – brg. gen. grafo Tado Tiškevičiaus „Atsišaukimas į Lietuvius...“ Atvykęs į Lietuvą kartu su brg. gen. D. Chlapovskio avangardiniais daliniais, Lenkijos Karalystės senatorius, 1794 metų sukilimo Lietuvoje bei 1812 metų karo su Rusija dalyvis T. Tiškevičius birželio 10 d. Kėdainiuose buvo išrinktas Laikinosios centrinės sukilėlių vyriausybės pirmininku.

Istoriniu atžvilgiu svarbus Upytės pavieto sukilėlių Laikinosios vyriausybės narių atsišaukimas (Nr. S-22648) lenkų kalba be datos „Į tautiečius Lietuvius...“ Jį pasirašė šio pavieto sukilėlių vadas grafas Karolis Zaluskis ir kiti sukilėlių vyriausybės nariai Pranciškus Kozakovskis, Mykolas Meištavičius, grafas Leonas Potockis. Tų pačių asmenų pasirašytas autentiškas atsišaukimas vokiečių kalba (Nr. S-22673) leidžia daryti prielaidą, kad apie sukilimo eigą būdavo informuojama Vakarų Europos visuomenė.

Įdomus savo forma, turiniu prilygstantis patriotiškam atsišaukimui, Vyriausiojo Lietuvos sukilėlių komiteto nario (kitais duomenimis – pirmininko) Antano Goreckio lenkų kalba rašytas eiliuotas kreipimasis (Nr. S-22644) „Lietuviams nuo Antano Goreckio“.

Didžiąją J. Komaro archyvo dalį sudaro 1831 metais sukilėlių rašyti rekviziciniai kvitai. Juos patyrinėjus galima susidaryti išsamų vaizdą apie sukilėlių kasdienį gyvenimą. Šiuose rekviziciniuose kvituose būdavo nurodomi iš dvarų paimti maisto produktai sukilėliams maitinti bei pašarai žirgams, apranga, medikamentai. Tai rodo, kad kai kuriuose dvaruose veikė sukilėlių karo ligoninės ir kariniai sandėliai, vadinamieji magazinai. Asmenys, pasirašę rekvizicinius kvitus, nurodydavo savo karinius laipsnius ir pareigas. Šie duomenys labai svarbūs tyrinėjant sukilimo eigą, karinių dalinių formavimą bei jų dislokaciją.

Muziejininkams turėtų būti įdomus 26-ojo lietuvių pulko kvartirmeisterio kapitono Nagevičiaus 1831 m. liepos 1 d. pasirašytas rekvizicinis kvitas (Nr. S-22646), pažymintis, kad iš J. Komaro Vašuokėnų dvaro paimta maisto produktų ir pašarų. Šis lietuvių sukilėlių pulkas, suformuotas iš vietinių sukilėlių, dalyvavo didžiausiose 1831 metų sukilimo kautynėse Paneriuose, kur sprendėsi, ar Vilnius, paskutinis carinės kariuomenės forpostas Lietuvoje, išliks rusų valdžioje. Ateityje Lietuvos archyvuose reikėtų patyrinėti šio sukilėlių kapitono ir Karo muziejaus įkūrėjo gen. V. Nagevičiaus giminystės ryšius.

Dowiesca,

Podzielnego Korpusu Wojsma Polnigo =

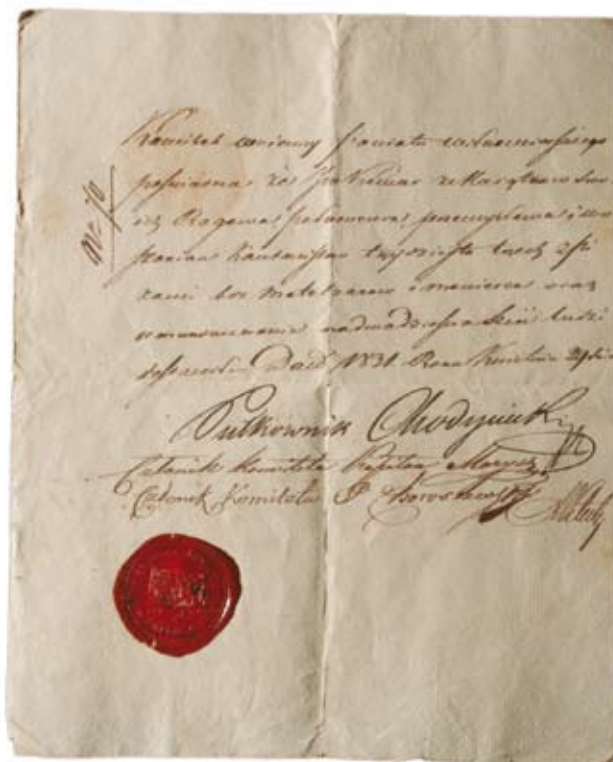
Mierzanicas altay i Frydryci.

Spytaniem naszym: Wasz nadziya! Oboj opizuiay w sulta, ni postylosi
 Pawlow sprawa, ni tygotawit Ograwni narzemu, z gromiay, ze jego
 pomoca bieris naszych Camisty iuli, kuzla. wyzplysmy ze Jaroma i tery
 nam hay, tuzo ni porwalata Polzjom do wasz puzmawii' glosom fort.
 niy wasz podai stoni - tery iur wotai, byt uwrity danyy re-
 newnija i Polni, opizremy ruweli. Krawi Pawlowigo sztabu
 puzmawit wasz ita - Wojsma nasz glos woti nowem puz danygradem
 puzizstowem etwacha na Wasza kuzim, re puzmawit, moze pata i
 nazina, do wasz mitowia, moze wasz uwratni bery; i ni uwratni
 ni nazat wasz y pomawia sultoni naszych pamiawo ni puzmawit
 Lanu w; ni i nam; Orowni waszami niwizancas altay i Fry-
 dryci - Mierzanicas waszych mawit glos i zyia, aby wasz naszych
 naszwa puzmawit, ze Oryczona, glos tyka tyk nowem w wotai,
 y uwratni puzmawit Pawlow Orowny puzmawit niwizancas altay i Frydryci
 wotai, na wasz glos. - W wotai w Orowny glosy puzmawit wasz wotai
 niwizancas altay i Frydryci, niwizancas altay i Frydryci, niwizancas altay i Frydryci
 tawota, niwizancas altay i Frydryci, i Frydryci Polzjom ni postylosi naszym ka-
 tam i wasz, tak wasz puzmawit Orowny, niwizancas altay i Frydryci, niwizancas altay i Frydryci
 dany i bawdany wotai, niwizancas altay i Frydryci, niwizancas altay i Frydryci
 wasz Oryczoni, glos tyka tyk niwizancas altay i Frydryci, niwizancas altay i Frydryci
 niwizancas altay i Frydryci, niwizancas altay i Frydryci, niwizancas altay i Frydryci
 1808 w Frydryci, niwizancas altay i Frydryci, niwizancas altay i Frydryci
 Na Cudachygu puzmawit wasz =

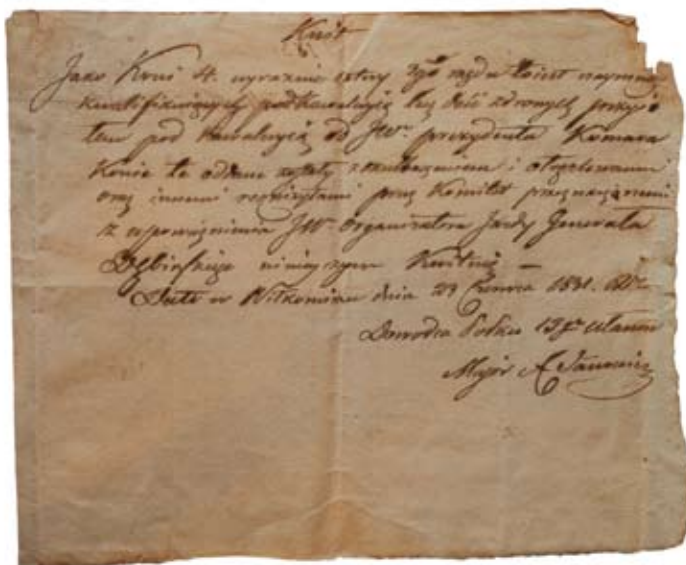
Generał Frydryci.

Sukilėlių kariuomenės Atskirojo korpuso vado div. gen. A. Gelgaudo atsišaukimas „Į Lietuvos ir Žemaitijos gyventojus“ (Pradžia ir pabaiga)

Vilkmergės pavieto sukilėlių karinio komiteto narių dokumentas apie naujokų ėmimo komisijos darbą

13-ojo lietuvių ulonų pulko vado mjr. A. Jonavičiaus rekvizicinis kvitas, patvirtinantis apie paimtus 4 žirgus organizuojamiems sukilėlių daliniams

gės sukilėlių komiteto nario S. Niepokojčickio, liudija apie ginklų sukilėliams išdavimą. Matome, kad Lietuvos patriotų veiksmai buvo neblogai koordinuojami: kovo 25 d. Kelmėje prasidėjo sukilimas, o tą pačią dieną Vilkmėrgėje jau buvo dalijami ginklai sukilėliams.

Dokumentas, kurio Nr. S-22660, rodo Lietuvoje gyvenusių kitų tautybių asmenų požiūrį į sukilimą. Pas J. Komarą sargybos atvestas žydų tautybės pilietis sukilimo reikmėms paaukojo 20 rublių sidabru. Pinigus priėmė Raguvos parapijos saugumo komiteto komisaras Mikalojus Orlovskis.

Kad Lietuvos sukilėliai buvo neblogai informuojami apie Vakarų Europos laikraščiuose skelbiamą karo veiksmų tarp Lenkijos ir Rusijos kariuomenių eigą, liudija dokumentas, kurio Nr. S-22702. 1831 m. balandžio 4 d. viename Berlyno laikraštyje išspausdintą straipsnį iš vokiečių į lenkų kalbą vertė Telšių pavieto sukilėlių vadas Vladimiras Gadonas.

Apie atskiro lietuviško dalinio suformavimą Vilkmėrgės pavieta platesnių duomenų galima rasti patyrinėjus dokumentus Nr. S-22683 ir Nr. S-22697. Kovo 28 d. šiame pavieta buvo įkurta Vilkmėrgės pėsčiųjų šaulių kuopa. Šio krašto šauliai pagarsėjo dar per 1794 metų sukilimą, gindami sostinę Vilnių, o vėliau ir Varšuvą.

Įsigytąjį dokumentų rinkinį galime suskirstyti taip:

1. Rekviziciniai kvitai ir panašaus pobūdžio dokumentai – 38 vnt.
2. Eiliuoti patriotiniai kūriniai, politinės satyros ir pamfletai – 12 vnt.
3. Atsišaukimai ir kreipimaisi – 10 vnt.
4. Išrašai ir užsienio laikraščių publikacijų vertimai – 3 vnt.
5. Kitokio pobūdžio sukilėlių dokumentai – 7 vnt.

Iš viso: 70 vnt.

Daugelis Juozapo Komaro archyvo dokumentų stipriai pažeisti ir turės būti kruopščiai restauruojami. Patyrinėję dokumentus nesunkiai pastebėsime, jog chronologijos požiūriu jie nėra nuoseklūs – pasigendame 1812–1815 metų laikotarpio dokumentų. Kruopščiai saugoję dokumentus nuo 1808 iki 1831 metų, imperatoriaus Napoleono I armijos karininkas J. Komaras neabejotinai turėjo ir šio laikotarpio archyvą. Deja, į Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkinius jis nepakliuvo.

Autoportretas. Tautodailės rinkėjas
Balys Buračas keliauja rinkdamas liaudies meną. 1929 m.

NAUJAMEČIAI BURTAI PAGAL BALĮ BURĄČĄ

Danutė Tamošaitienė

Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugoma vieno žymiausių Lietuvos fotografų, kraštotyrininkų ir etnografų Balio Buračo (1897–1972) kolekcija, kurioje sukaupta per dešimt tūkstančių negatyvų. Darbštuolio palikimas, kurį jis kaupė išstisus dešimtmečius, dar gana menkai ištyrinėtas, todėl jo straipsnių seriją apie kalendorines šventes iliustruosime įstabiomis autorinėmis nuotraukomis.

B. Buračo paliktų darbų gausumas neįtikėtinas. Garbusis kraštotyrininkas ne tik išmaišė visą Lietuvą fotoaparatu fiksuodamas kaimo darbų kasdienybę ir šventinius atokvėpius, bet ir užrašinėjo tautosaką bei papročius. 1937 metų Paryžiaus pasaulinėje parodoje už etnografines nuotraukas jis buvo apdovanotas aukso medaliu.

Surinktą tautotylinę medžiagą B. Buračas skelbė. Tarpukario Lietuvos periodikoje buvo išspausdinta per 600 jo straipsnių kraštotyros tematika, iškeliant mūsų tautinių papročių reikšmingumą ir grožį. Aprašų spektras – platus ir įvairus. Kraštotyrininkas paskelbė daug medžiagos apie kalendorinių švenčių papročius Lietuvos kaime. Jo straipsneliai neilgi, tačiau informatyvūs. Stilius – tarsi sodžiaus pasakoriaus, išraiškingas, gausus meninių priemonių. Aprašuose apstu patarlių, priežodžių, įdomių, tik tai vietovei būdingų posakių. Sakiniai lengvi, kalba sklaidi. Visus savo rašinius autorius iliustruodavo būdingesnėmis nuotraukomis iš savo neišsemiamos negatyvų kolekcijos.

Taigi B. Buračas – ne tik vienas žymiausių Lietuvos fotografų, bet ir etninio paveldo populiarintojas. Viena iš tokių jo aprašytų švenčių – Naujieji metai. Anot B. Buračo, su šia švente susiję bene daugiausia žinomų senovės draudimų, burtų ir prietarų. Dalis šių archajiškų papročių išliko iki šių dienų, o apie kitus žinome tik iš senelių pasakojimų.

- Sako, kad Naujuosius metus reikia linksmai sutikti, kad visus metus būtų linksma ir smagu. Kas per Naujuosius metus verks ir liūdės, tas visus metus džiaugsmo neturės.

- Daugelyje Lietuvos vietų Naujųjų metų rytą stengiamasi anksti keltis, kad nebūtų miegalius visus metus. Taip pat stengiamasi greičiau apsiruošti. Kas atsiliks, tas visus metus su darbais vėluos.

Karmėlava, Kauno apskritis. 1953 m.

Vaikai šoka prie sniego senio. Jurgoniškių kaimas, Šiaulių apskritis

Pelainių miškas, Kauno apskritis. 1953 m.

- Sakoma, kad jei Naujųjų metų saulė skaisti – būsią geri metai, jeigu ne – blogi.
  - Joniškėlio apylinkėje seni žmonės sako: jei Naujųjų metų dieną sninga – jauni žmonės mirs, jei naktį sninga – seni.
  - Aplink Ukmergę sakoma: jei Naujųjų metų diena giedra – būsiąs geras derlius.
  - Joniškio apylinkėse senų žmonių patyrimas byloja: jei per Naujuosius metus šerkšnas papuošia medžius – būsią geri metai, jei rūkai klosto žemę – daug žmonių mirsią ir būsią blogi metai.
  - Panevėžiečiai sako, jog Naujųjų metų nakties sapnai lemia ateitį: ką susapnuosi, tais metais tai ir išsipildys.
- Panevėžietės, Naujųjų metų vakarą eidamos gulti, pasistato tyro vandens dubenį ir pasideda švarų rankšluostį prie savo lovos, o po pagalve pasikiša šukas. Sako, kas naktį sapne ateis praustis ir šukuotis, tas ir ves merginą.
- Naujųjų metų vakarą guldamos miegoti, mergaitės išpaudžia pagalvėje duobutę, šuliniu vadinamą. Tai daro, kad bernelis naktį atjotų žirgo girdyti.
- Jaunos mergaitės, norėdamos sužinoti, ar tais metais ištekės, nuspina vainikus ir meta į šakotą obelį. Jei vainikas užkimba už šakos, vadinasi, ištekės.
- Zarasų apylinkėse per Naujuosius metus žmonės buria taip: po keturiais vienodais dubenėliais paslepia žiedą, raktą, indą su vandeniu ir smėlio. Tai padaro, kad niekas nematyti. Paskui galima spėti ateitį. Ką rasi, tai šiais metais ir atsitiks. Jei žiedą – vestuvės, jei raktą – šeiminkystė, jei vandenį – girtuoklystė, jei smėlį – mirtis.
- Aplink Mažeikius Naujųjų metų vakarą merginos spėja ateitį, pildamos ištirpintą vašką į šaltą vandenį. Jei susidaro širdies pavidalo figūrėlė – laukia meilė ir vedybos, jei karsto – mirtis, jei karūnos – garbė, jei pinigų – turtai.

Prie seno stogastulpio (statytas 1790 m.) Svilės miške. Jis laikytas stebuklingu. Žmonės aplink jį ėjo keliais, kabinėjo šventenybes ir puošė vainikais. 1926 m.

Žiema kaime. Peliškių kaimas, Šiaulių apskritis. 1934 m.

Rogės. Pynė Jonas Vasiliauskas. Vileikių kaimas, Šiaulių apskritis. XX a. 3–4 dešimtmetis

- Rokiškėnai tiki, kad Naujųjų metų naktį į namus ateina laumės ir jei randa nebaigtą darbą, tai čia apsigyvena visiems metams. Todėl kiekvienas stengiasi pabaigti pradėtus darbus iki Naujųjų metų.
- Kupiškėnai sako, kad raganas gali pažinti, jei Naujųjų metų dieną įsidedi užantin džiovintą sūrį ir dieną naktį jį laikai iki Užgavėnių. Paskui, nuėjęs su tuo sūriu į bažnyčią ar į vakarelį, raganas net iš tolo galėsi atpažinti.
- Ir kaip netikėti, kad Naujųjų metų naktį raganos ateina į tvartus avių vilnų kirpti? Kad laumės avikirpės negalėtų į tvartą įeiti, pravartu iš vakaro su šventa grabnyčia apeiti aplink tvartą ir gyvulius.
- Aukštaičiai Naujųjų metų išvakarėse ant kryžkelės vilkams aukodavo seną bergždžių ožką, tikėdami tokiu būdu apsaugoti gyvulius nuo plėšrūnų.
- Ir dar sako, jei Naujųjų metų rytą ateis moteris – bus prasti ir nelaimingi metai, jei vyras – geri ir laimingi.
- Per patį vidurnaktį pakelkit akis į padangę. Jei ji žvaigždžių nusėta, bus gausu medaus.
- Labanoro girios kaimeliuose Naujųjų metų išvakarėse žmonės, užkurdami pirties krosnį, įmesdavo liepinę pliauską, reiškiančią šeimos santarvę, draugystę su kaimynais. Gero dūmo kvapas turėjęs atnešti visiems ramybę ir palaimą.
- Gražiu senolių papročiu Naujųjų metų rytą pasveikinkime vienas kitą pabučiuodami, ta proga palinkėdami sveikatos, laimės ir viso gero.

2009 METŲ PARODOS

„LIETUVOS KARO AVIACIJA 1919–1940 M.“

Dalė Naujalienė

2009 metų vasarį buvo parengta kilnojamoji paroda „Lietuvos karo aviacija 1919–1940 m.“, skirta Lietuvos karo aviacijos 90-mečiui. Parodos autoriai – Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus darbuotojai Dalė Naujalienė, Paulius Radzevičius ir Andriejus Stoliarovas. Parodoje nuotraukomis ir dokumentais nušviečiama Lietuvos karo aviacijos istorija nuo jos įkūrimo iki 1940-aisiais Sovietų Sąjungos įvykdytos agresijos.

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos Valstybės Taryba paskelbė atkurianti nepriklausomą valstybę. Tų pačių metų lapkričio 11 d. sudarytos pirmosios Vyriausybės svarbiausiu uždaviniu tapo kariuomenės, pajėgios atremti iš visų pusių besiveržiančius priešus, organizavimas.

1919 m. sausio 30 d. pradėta organizuoti Inžinerijos kuopa, kurioje buvo ir aviacijos būrys. Tą pačią dieną jo vadu paskiriamas karininkas Konstantinas Fugalevičius, priimamas pirmasis lakūnas karininkas Ignas Adamkavičius. Kovo 1 d. būrys reorganizuojamas į kuopą, o kovo 12 d. tampa savarankiška Aviacijos dalimi (1920 m. – Aviacijos korpusu, 1920–1921 m. – Oro laivynu, 1921–1928 m. – Aviacija, 1928–1940 m. – Karo aviacija). Jos pirmuoju vadu paskiriamas karininkas Petras Petronis. Ši data laikoma Lietuvos karo aviacijos gimtadieniu. Tą pačią dieną įkuriama ir Karo aviacijos mokykla, o jos viršininku paskiriamas karin. K. Fugalevičius. Į mokyklą priimami 48 būsimieji lakūnai ir oro žvalgai. Mokykla buvo uždaryta 1919 m. gruodžio 16 d., parengusi 19 lakūnų ir 15 žvalgų. Jie ir tapo Lietuvos karo aviacijos branduoliu. 1921 metų kovo pradžioje prie mokomosios eskadrilės buvo surengti specialūs kursai lakūnams ir žvalgams. Po antrosios aviacijos kursų laidos iki 1932-ųjų Karo aviacija savo skraidantįjį personalą rengė keliais būdais. Karininkai iš kitų kariuomenės dalių stodavo į Vytauto Didžiojo aukštųjų karininkų kursų Aviacijos skyrių, o skraidymo praktiką atlikdavo mokomojoje eskadrilėje. 1936 metais buvo atkurta Karo aviacijos mokykla.

Aviacijos dalis kūrėsi Kauno priemiestyje, 1915 metais vokiečių okupacinės kariuomenės įrengtame dirižablio ir lėktuvų aerodrome. 1919 metų vasarį čia buvo atgabenti pirmieji Vokietijoje pirkti žvalgybiniai lėktuvai LVG C. VI. Aviacijos dalis buvo pavaldi Generalinio štabo viršininkui ir kariuomenės vadui, o techniniu-inžineriniu požiūriu – Generalinio štabo

Karo aviacijos mokyklos karininkų klasės išleistuvės. 1935 m. spalio 15 d. Prieš rikiuotę stovi Karo aviacijos viršininkas plk. A. Gustaitis

Inžinerijos skyriaus viršininkui. Vėliau Fredoje pradėjo veikti ir Aviacijos dirbtuvės, kuriose buvo gaminami lietuviški ir remontuojami užsienietišku konstrukcijų kariniai lėktuvai.

Jau pirmosiomis kūrimosi dienomis Lietuvos kariuomenei teko stoti į mūšius su įsiveržusiomis Raudonosios armijos divizijomis. Aviacijos dalies lėktuvai skraidyti į frontą pradėjo 1919 m. kovo 3 d. Pirmuoju lietuviu karo lakūnu, dalyvavusiu Nepriklausomybės kovose, laikomas Pranas Hiksa, o pirmuoju žuvusiuoju oro mūšyje – karo lakūnas lt. Juozas Kumpis.

Per du dešimtmečius aviacija išaugino drąsių, garbingų asmenybių kartą, talentingus konstruktorius Jurgį Dobkevičių, Antaną Gustaitį, Vsevolodą Šenbergą. J. Dobkevičius pirmasis Lietuvoje atliko aukštojo pilotažo figūrą – „mirties kilpą“. Kovose su lenkais į frontą jis skrido 24 kartus. 1921–1924 metais suprojektavo, pastatė ir išbandė ore pirmuosius lietuviškus originalios konstrukcijos lėktuvus DOBI-I, DOBI-II, DOBI-III. 1925 metais baigęs Paryžiaus aukštąją aeronautikos mokyklą, tapo pirmuoju Lietuvoje profesionaliu lėktuvų konstruktoriumi. 1926 metais, bandydamas savo paskutinį kūrinį – lėktuvą DOBI-III, leisdamasis kliudė medį ir tą pačią dieną nuo sužeidimų ligoninėje mirė.

Laisvės kovų verpetuose užsigrūdinusi Lietuvos karo aviacija tapo modernia ir grėsminga jėga. Visas šis laikotarpis susijęs su A. Gustaičio vardu. Atėjęs į besikuriančią kariuomenę savanoriu, netrukus jis tapo talentingu lakūnu, lėktuvų konstruktoriumi, Karo aviacijos vadovu. 1937 metais A. Gus-

Tolimiosios žvalgybos lėktuvų A.120 („Ansaldo“) grandis ore. Apie 1930 m.

taičiui suteiktas brigados generolo laipsnis. Jam vadovaujant Aviacijos dirbtuvės buvo reorganizuotos į modernią įmonę, pritaikytą ne tik lėktuvų remontui, bet ir serijinei jų gamybai. Didžiausias A. Gustaičio nuopelnas – originalios konstrukcijos devynių tipų lėktuvų sukūrimas, išbandymas ir serijinės gamybos organizavimas. Savuosius lėktuvus jis žymėjo raidėmis ANBO. Nuo 1925 iki 1939 metų buvo pagaminti 66 A. Gustaičio konstrukcijos lėktuvai. Šio konstruktoriaus talento ir veiklos dėka Lietuva tapo mažąja Europos valstybe, gaminusia originalios konstrukcijos kovinius lėktuvus.

1940 m. birželio 1 d. Lietuvos karo aviacijoje tarnavo 123 karininkai, 246 liktiniai, 924 kareiviai, 183 civiliai tarnautojai (222 karo lakūnai ir oro žvalgai). Jos ginkluotę sudarė 117 lėktuvų, 14 lėktuvinių patrankų (20 mm), 314 aviacinių kulkosvaidžių, 26 384 kg aviacinių bombų.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. rugpjūčio 27 d. buvo sudaryta Lietuvos karo aviacijos likvidavimo komisija. Uždraudus skrydžius, daugelis lakūnų pasitraukė į Vakarus, kiti buvo išleisti į atsargą ar represuoti. 77 karininkai ir liktiniai buvo įtraukti į Raudonosios armijos 29-ojo šaulių teritorinio korpuso gretas. Korpusui atiteko ir 20 žvalgybinių lėktuvų.

„Lietuvos karo aviacija 1919–1940 m.“ – švietėjiško-educacinio pobūdžio paroda. 2009 metų vasario–kovo mėn. ji buvo eksponuojama Karinių oro pajėgų štabe, balandį – Kauno miesto V. Kudirkos viešosios bibliotekos

Girstupio skyriuje, o KASP Dariaus ir Girėno rinktinė moksleivių viktorinos metu ją eksponavo Radviliškyje. Gegužės–birželio mėn. ji buvo rodoma Šalčininkų rajono Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje, liepos–lapkričio mėn. – Kauno miesto V. Kudirkos viešosios bibliotekos „Švyturio“ filiale, gruodį – Kauno Prano Eimučio jaunimo mokykloje.

„LIETUVOS HUSARAI“

Janina Karosevičiūtė

Paskutinę 2008 metų spalio dieną parodos „Lietuvos husarai“ rengėjai, sugrįžę iš Šiaulių, galėjo trumpam atsipūsti – Trakų istorijos muziejuje paroda suplanuota tik 2009-ųjų balandžio pabaigoje. Bet... planai lieka planais, o gyvenimas pakoreguoja ir parodų laiką. Taigi parodą „Lietuvos husarai“ Trakų pilyje buvo nuspręsta atidaryti 2009 metų kovą, ją skiriant Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui. Trakų pilies erdvės, kaip ir Ch. Frenkelio rūmai Šiauliuose, iškėlė naujų klausimų. Parodos eksponatai, atrodo, tie patys (buvo ir keletas naujų), bet eksponavimo erdvė, kazematų (pripilio) interjeras – visiškai nauja. Į Trakus vyko parodos kuratorius Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas, Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų sektoriaus vyriausiasis muziejininkas, tikras husarų temos žinovas Vidmantas Airini, LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas, dailininkė Dalija Gembickienė ir vyriausioji fondų saugotoja Janina Karosevičiūtė. Parodos organizatoriai – Dalė Naujalienė ir Vladas Drupas – atvyko vėliau. Vėl kelionė. Šįkart – į senąją Lietuvos sostinę, didžiųjų kunigaikščių Kęstučio ir Vytauto tėvoniją. Štai čia ir supratome, kas tai yra Lietuvos pilis, apsupta ežerų. Ant tilto, vedančio į Trakų pilį, netilpo muziejaus eksponatus vežusi mašina. Dalį sukrovėme į trakiškių autobusiuką, o didžiuosius paveikslus vežėme ratukais, kaip mūsų protėviai patrankas. Atsargiai sunėšamos specialios eksponatų dėžės su 76 originaliais eksponatais. Vienas po kito išvyniojami šarvai, pistoletai, kardai, vėliava. Vėl problema – paveikslų dėžės netelpa pro siauras ir žemas kazematų duris. Ardome dėžes, imame paveikslus ir atsargiai nešame vidun. Keturios dienos įtempto darbo – ir paroda, visiškai kitokia nei Rygoje ar Šiauliuose, atveria lankytojams duris. Nuostabūs husarų šarvai su leopardo ir vilko kailiais, pripilio menių languose – krūtinšarvai. Viskas dvelkia senove ir pilies didybe. „Ne viską įgyvendinome, kaip norėjome, bet paroda, atrodo, pavyko“, – sakė Arvydas Pociūnas.

Paroda aprėpia visus Lietuvos husarus. Didžioji eksponatų dalis priiskiriama Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpiui, likusios muziejinės

vertybės atskleidžia XIX–XX a. Lietuvos husarų istorijos puslapius.

Pirmoji Vytauto Didžiojo karo muziejaus paroda „Lietuvos husarai“, eksponuota nuo 2007 m. spalio 11 d. iki 2008 m. balandžio 11 d. Rygoje, Latvijos karo muziejuje, sulaukė didelio latvių susidomėjimo ir puikaus Latvijos vyriausybės atstovų, muziejininkų, parodos lankytojų bei žiniasklaidos įvertinimo. „Ši paroda yra labai svarbi. Jūs turite didžią istoriją ir mes jos šiek tiek pavydime. Paroda įspūdinga. Aš buvau nustebintas“, – tada kalbėjo Latvijos gynybos ministras A. Slakteris.

Nuo 2008 m. liepos 4 d. iki spalio 27 d. paroda „Lietuvos husarai“ buvo eksponuojama Šiaulių „Aušros“ muziejaus Ch. Frenkelio viloje, o šių metų pavasarį pasitiko Trakų istorijos muziejuje ir veikė iki 2009 m. gegužės 26 d.

Truputis istorijos. XVI–XVIII a. Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ginkluotosiose pajėgose tarnavę husarai amžininkų dažnai apibūdinami kaip ypatinga, įdomi ir keista kavalerijos rūšis. Svetimšalių dėmesį traukdavo jų ginklai, šarvai, apranga ir nepaprastai efektyvūs kovos būdai.

Parodoje pristatomi XVII–XVIII a. husarų puolamosios ir apsauginės ginkluotės elementai, visas XVIII a. šarvų komplektas, XVI–XVIII a. dailininkų paveikslų, graviūrų reprodukcijos, karinėmis reformomis pagarsėjusio Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro ir Salaspilio mūšio nugalėtojo Lietuvos didžiojo etmono Jono Karolio Chodkevičiaus originalūs portretai.

XVIII a. Lietuvos, kaip ir Lenkijos Karalystės, sunkieji husarai jau buvo praradę savo svarbą, tačiau reprezentuodami Lenkijos-Lietuvos valstybės karybos tradicijas, egzistavo iki pat 1775–1776 metų karinių reformų, kai buvo sukurtos tautinės kavalerijos brigados. Po šių reformų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kavalerijoje jau figūravo kita husarų atmaina – lengvieji husarai. 1775–1794 metais šie raiteliai sudarė 1-osios tautinės kavalerijos, dar vadinamos Kauno husarais, brigadą. Parodoje lankytojai galėjo pamatyti lengvųjų husarų ginklus – karabiną, pistoletą, kardą ir kai kuriuos ekipuotės elementus. Labai įdomi 1831 metų lietuvių sukilėlių dalinio husarų kasketė-kepurė (rekonstrukcija).

1918 metų rudenį pradėjo formuotis pirmieji lietuvių kariniai daliniai, tarp jų ir kavalerijos. 1919 m. gegužės 12 d. Lietuvos kariuomenės vadovybė išleido įsakymą iš visų raitųjų dalių suformuoti 1-ąjį lietuvių raitelių pulką. Šis pulkas grūmėsi su Raudonąja armija, bermontininkais ir Lenkijos kariuomene. 1922 m. balandžio 1 d. pulkas buvo pavadintas 1-uoju husarų

Parodos atidarymo metu. Iš kairės: A. Pociūnas, R. Senapėdis, V. Poviliūnas, plk. lt. dr. G. Surgailis, A. Plokšto

pulku. 1927 m. rugsėjo 25 d. Lietuvos Respublikos Prezidento aktu Nr. 484 pulko šefu paskiriamas Lietuvos didysis etmonas kunigaikštis Jonušas Radvila, o pulkas pavadinamas 1-uoju husarų Lietuvos didžiojo etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulku. Tą pačią dieną buvo įteikta vėliava su devizu „Nugalėsim ar mirsim“. Šį laikotarpį iliustruoja Lietuvos kariuomenės 1-ojo husarų pulko vado plk.

Prano Jackevičiaus portretas (dail. J. Mackevičius), originali pulko vėliava su prikallimo atributais (plaktukėliu ir padėklų), vėliavos juosta, išpūdingas dailininko E. Jenerio paveikslas „Lietuvos kariuomenės 1-asis husarų Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos pulkas paraded“, kavalerijos kario 1920 metų ir karininko 1931 metų pavyzdžio kepurės, šalmas (mod. M 16), karininko paradinės pirštinės, kavalerijos kario pentinai, sunkusis kulkosvaidis „Maxim“, pistoletas „Browning“ su įspaustais Gediminaičių stulpais.

Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, 1998 m. spalio 1 d. buvo įkurtas Mokomasis pulkas, kuriame 1999 metais tarnavo pirmieji 309 jaunuoliai. 2000 m. vasario 21 d. Mokomajam pulkui suteiktas Didžiojo Lietuvos etmono Jonušo Radvilos vardas, o gegužės 26 d. iškilmingai įteikta kovinė vėliava. Kaip tęsiamos garbingos husarų tradicijos, buvo galima pamatyti fotografijose.

Kovo 6 dieną paroda atidaroma. Sveikinimo žodį taręs Krašto apsaugos ministerijos sekretorius Arturas Plokšto pasidžiaugė, kad parodoje taip plačiai ir išsamiai pristatyta viena kariuomenės rūšis – husarai. Kultūros ministerijos atstovas Romanas Senapėdis, pasveikinęs svečius ir muziejininkus, džiaugėsi gražiu muziejų bendradarbiavimu ir palinkėjo nesustoti. Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis padėkojo kolegoms už suteiktą galimybę eksponuoti parodą Trakų pilyje, kad kuo daugiau Lietuvos žmonių susipažintų su įdomia ir turtinga kariuomenės istorija. Tokiu glaudžiu bendradarbiavimu su mūsų muziejumi džiaugėsi ir Trakų istorijos muziejaus direktorius Virgilijus Poviliūnas. Apie parodą, įdomiausius eksponatus, Lietuvos husarų istoriją papasakojo Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas, šios parodos kuratorius Arvydas Pociūnas.

Puikūs ir parodos lankytojų atsiliepimai. „Esu sužavėtas Jūsų organizuota paroda. Ši ekspozicija labai aktuali šiandien, kuomet pasitempimas, uniformos tvarkingumas, pasididžiavimas Lietuvos valstybe, jos kariuomenė tarsi užmirštas“, – rašo plk. Arūnas Dudavičius, kurio senelis tarnavo Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos pulke. „Pažvelgus į husarų pulkus, kuriuos į Trakus atvežė Vytauto Didžiojo karo muziejus, dar ir dar kartą gali permąstyti Lietuvos didybę, kuri išliko amžiams“, – tai Lietuvos nacionalinio UNESCO komisijos pirmininko Romo Pakalnio mintys.

„LIETUVOS KARIUOMENĖ NEPRIKLAUSOMYBĖS KOVOSE“

Dalė Naujalienė

2009 m. kovo 19 d. Biržų krašto muziejuje „Sėla“, įsikūrusiame Biržų tvirtovės rūmuose, buvo atidaryta Karybos istorijos (1795–1940) ir Fondų apskaitos ir apsaugos skyrių darbuotojų parengta paroda „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose“. Prieš tai ši paroda, kurios kuratorius – Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas, buvo eksponuojama Vilniuje, Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

Į Biržus darbo grupė (direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas, Karybos istorijos skyriaus vedėja Dalė Naujalienė, vyriausieji muziejininkai Marius Pečiulis ir Andriejus Stolarovas, Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus dailininkė Dalija Gembickienė) atvyko dar kovo 16 d. Kolegų šiltai sutikti, mūsiškiai muziejininkai skubiai kibo į darbą.

Vasario 16 d. Lietuvos Taryba paskelbė atkurianti šalies nepriklausomybę. Rusijai ir Vokietijai galutinai pralaimėjus Pirmąjį pasaulinį karą, užsienio šalių kariuomenėse tarnavę lietuviai pradėjo grįžti į atkurtą valstybę, taigi atsirado realios prielaidos Nepriklausomybę įgyvendinti, o drauge ir galimybė atkurti savo kariuomenę. Lapkričio 23 d. buvo išleistas Apsaugos ministerijos įsakymas Nr. 1, kuriuo nurodoma įkurti Apsaugos tarybą. Ši data – oficiali Lietuvos kariuomenės atkūrimo diena, išsaugojusi ir įtvirtinusi Lietuvos laisvę bei Nepriklausomybę. Tuo metu kariuomenėje buvo apie 100 karininkų, karo valdininkų, karo gydytojų ir apie 50 savanorių kareivių. Išleidus pirmąjį įsakymą, prasidėjo skubūs kariuomenės organizavimo darbai. Tačiau priešišškai nusiteikusias kaimyninės valstybės atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybingumą kėsinosi sunaikinti. Lietuviams teko kovoti su bolševikų, bermontininkų ir lenkų kariuomenėmis, ką ir atspindi parodoje eksponuojamos relikvijos:

autentiškos to laikotarpio karių uniformos ir jų dalys, ekipuotė, ginkluotė, apdovanojimai, dokumentai, paveikslai, kautynių schemas, nubraižytos pagal autentiškus žemėlapius. Lankytojų dėmesį traukia pirmosios Lietuvos kariuomenės ir jos priešininkų uniformos, ginklai, Panevėžio bataliono vėliava, įteikta 1919 m. kovo 25 d. Panevėžio miesto ir apylinkių gyventojų, 7-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Butėgeidžio pulko vėliava, kurią kariams padovanojo širvintiškiai po 1920 m. lapkričio 19–21 d. Širvintų kautynių, paradinis kardas, kurį 1927 metais JAV lietuvių organizacija „Lietuvos vyčiai“ padovanojo Lietuvos kariuomenės vadui gen. Silvestrui Žukauskui. Vienas iš įdomiausių eksponatų – pirmasis lietuvių kariuomenės skiriamasis ženklas – trispalvis (geltonos, žalios, raudonos spalvos) trikampis antsiuvas, kurį savanoriai prisisiūdavo prie kairiosios rankovės, kiek aukščiau alkūnės. Trikampiai buvo antspauduojami pulko antspaudu, kad karį būtų galima atskirti nuo persirengusio šnipo. Taip pat reta ir įdomi Lietuvos kariuomenės kario diržo sagtis, perdaryta iš vokiškos. Parodoje buvo eksponuojamos ir kitos originalios muziejinės vertybės: ginklai, špagos, šaškės ir kardai, pistoletai ir revolveriai, šautuvai ir karabinai, lengvieji ir sunkieji kulkosvaidžiai, artilerijos sviedinio dalys – plieninis šrapnelio sviedinio indas ir žalvarinė sviedinio tūta. Plieninis šrapnelio indas yra su žalvarine lentele, kurioje užrašyta: „Pirmojo Lietuvos artilerijos sviedinio šrapnelės indas ir tutelė / kovo 28 d. 1919 me-

Parodą pristatė VDKM direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas

tais patekusio į Deltuvos kleboniją kame rusų bolševikų štabo būta. Užėmus Deltuvą, jos klebonas šį indą gražino išvaduotojams.“ Žalvarinės lentelės su užrašais yra ir ant kitų eksponuotų ginklų: šautuvų, karabinių, kardo, špagos. Iš viso buvo parodyti 128 eksponatai. Svarbią vietą parodoje užėmė Lietuvos kariuomenės vado gen. Silvestro Žukausko, pirmojo savanorio ir vieno iš kariuomenės organizatorių kpt. Kazio Škirpos, pirmojo žuvusio eilinio Povilo Lukšio, pirmojo žuvusio karininko Antano Juozapavičiaus portretai. Daugelyje eksponuotų paveikslų pavaizduoti kovų su bolševikais, bermontininkais ir lenkais momentai. Tai Z. Petravičiaus paveikslas „Husarai susiduria su rusais prie Šileno ežero 1919 m. birželio 15 d.“, E. Jenerio „Kavalerijos ataka“, „Mūšis ties Radviliškio“, „1-ojo pėstininkų pulko štabas kautynių metu ties Radviliškio“, „Artilerijos mūšis ties Širvintomis 1920 m.“, V. Kosciuškos „1920 m. 7-asis pėstininkų pulkas ties Širvintomis paima lenkų patrankas“, A. Jočino „6-asis pėstininkų pulkas lenkų fronte apkasuose ties Geceniškiais Trakų rajone“, V. Mackevičiaus „Priešakinis tvarstomasis punktas lenkų pafrontėje“ ir kiti.

Parodos atidarymo renginyje dalyvavo Biržų rajono savivaldybės meras Regimantas Ramonas, Panevėžio Karaliaus Mindaugo motorizuotojo pėstininkų bataliono vadas mjr. Nerijus Stankevičius, štabo viršininkas mjr. Liudas

Gumbinas, gausus biržiečių būrys. Parodos lankytojus dainomis pasveikino Biržų kultūros centro Pabiržės folklorinis ansamblis „Žemyna“. Sveikinimo žodį tarė Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis. „Sėlos“ muziejaus direktoriui Gintarui Butkevičiui buvo įteikta dviejų tomų monografija „Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai“. Parodą pristatė VDKM direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas. Jis padėkojo „Sėlos“ muziejaus kolektyvui už šiltą priėmimą ir pabrėžė, kad paroda „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose“ neatsitiktinai atvežta į Biržų kraštą, juk daugelis sumanių karvedžių, kūrusių Lietuvos kariuomenę, kovojusių už Nepriklausomybę, kilę būtent iš šių vietų. Tai plk. K. Škirpa, kurio apdovanojimai buvo eksponuojami parodoje, Lietuvos kariuomenės vadas gen. Silvestras Žukauskas, karininkas A. Juozapavičius ir kiti.

Biržuose paroda buvo eksponuojama iki rudens, tad tiek biržiečiai, tiek jų giminės ir draugai turėjo puikią progą susipažinti su įdomiu, kupinu biržietišku akcentu Lietuvos istorijos periodu.

„SAUGOJOM VALDOVUS IR KARININKŲ GARBĘ“ (XVI–XXI A. KERTAMIEJI IR DURIAMIEJI GINKLAI)

Vidmantas Airini

Kertamieji ir duriamieji ginklai – vieni seniausių ginklų žmonijos istorijoje. Antikos laikais kartu su svaidomaisiais tai buvo pagrindiniai pėsčiųjų ir raitų karių ginklai. Mūšių baigtį, ištisu valstybių likimą jie lemdavo ir viduramžiais. Ko gero, nesuklysimė teigdami, kad šiuo laikotarpiu kiekviename dabartinės Europos teritorijoje vykusiame kariniame konflikte buvo naudojama ietis, kovos kirvis ir kalavijas. Pastarasis tapo kilniu riterio ginklu ir įgijo sakralinę reikšmę, o kai kuriais atvejais būdavo netgi suasmeninamas suteikiant jam vardą ir savininko saugomas iki pat mirties. XIV a. pasirodęs parakinis šaunamasis ginklas pamažu įgijo vis didesnę reikšmę ir iš pagalbinės kovos priemonės virto pagrindine. Vykstant šiam visą karybą pakeitusiam šaunamųjų ginklų tobulinimo ir įsisavinimo procesui, tobulėjo ir kertamieji-duriamieji ginklai, kurie liko svarbiausia kai kurių karinių formuočių ginkluotės dalimi, dažnai nulemdavusia mūšių baigtį. XVI, XVII, o neretai ir XVIII bei XIX a. mūšio lauke kova šaunamaisiais ginklais būdavo tik preliudija, o toliau būdavo kaunamasi kalavijais, rapyromis, špagomis, kardais, palašais, ietimis, alebardomis, prie šautuvų fiksuojamais durtuvais ir kitais kertamaisiais-duriamaisiais ginklais. Dauguma šių valdovų interesus gynusių ginklų pamažu tapo paradų

arba išimtinai karininkų ginkluotės atributu, o daugelyje valstybių iki šiol tebėra svarbi kariuomenės tradicijų ir apskritai karinės kultūros dalis.

Parodos „Saugojom valdovus ir karininkų garbę“ turinio pristatymas bus sklandesnis ir suprantamesnis bent trumpai apžvelgus eksponuojamų ginklų istoriją, supažindinus su vartojamais terminais.

Lietuvių literatūrinėje kalboje dažnai vartojamas žodis „kardas“, nors ir ne visuomet, laikomas visų ilgageležčių ginklų pavadinimu. Neatmesdami to, apžvelkime kertamųjų ir duriamųjų ginklų, turinčių ilgą geležtes, tipus.

Nesuklysimė, jei pirmą pristatysime kalaviją. Tai ginklas, dažniausiai turintis tiesią dviašmenę geležtę (ypač Europoje) ir nuo jos paprasta kryžma atskirtą toje pačioje ašyje esančią rankeną. Šis ginklas buvo naudojamas jau bronzos amžiuje. Antikos laikais jam buvo būdinga trumpesnė, o viduramžiais – ilgesnė geležtė. Jis buvo labai vertinamas ne tik kaip kovinis, bet ir kaip simbolinis, ceremonijų ginklas. Apie 1300 metus pasirodė dvirankis kalavijas (laikomas abiem rankomis), kurį dažniausiai naudodavo šveicarų ir vokiečių pėstininkai. XVI a. kartu su alebardomis ir pikėmis jį plačiai naudojo vokiečių landsknechtai. Kovinėje rikiuotėje tai buvo trečios eilės pėstininkų ginklas. Kaip ceremonijų ginklas, dvirankis kalavijas išliko iki XVII a. Viduramžiais ir ankstyvaisiais moderniaisiais laikais buvo naudojamas ir vadinamasis pusantros rankos kalavijas (dėl galimybės laikyti viena arba abiem rankomis).

Rapyra – iš kalavijo kilęs ginklas tiesia, gana siaura geležte ir sudėtingos formos rankos apsauga. Tai buvo ginklas, skirtas durti ir kirsti arba tik durti. Rapyrą plačiai naudojo tiek kariai, tiek civiliai daugelyje Europos valstybių XVI a. ir XVII a. pirmoje pusėje, kuomet ji buvo tapusi ir bajorų kostiumo dalimi. Šis ginklas buvo dažnai naudojamas kartu su kairės rankos durklu – daga.

Špaga – rapyrai artimas ginklas siaura, trumpesne nei pastarosios geležte ir paprastesne rankos apsauga, kurią sudarė kryžma, pereinanti į apsauginį lankelį, ir skydelis. Tai ginklas, skirtas durti. Špaga išstūmė rapyrą ir paplito jau XVII a. antroje pusėje. Plačiausiai naudojama ji buvo XVIII a., kuomet tapo ir bajorijos kostiumo dalimi. Kaip karininkų ginklas, Europos valstybių kariuomenėse špaga buvo naudojama iki XIX a.

Geležtės forma ir paskirtimi kalavijui artimas ir palašas – ginklas tiesia, plačia vienašmene arba dviašmene geležte, su rankena ir rankos apsauga. Palašai buvo žinomi jau XV a. Ankstyvuojau laikotarpiu juos naudojo persai, turkai ir vengrai. Vakarų Europoje kaip atskira kavalerijos šaltųjų ginklų rūšis palašai turėjo pasirodyti XVII a. pirmojoje pusėje, kuomet kavaleristams buvo būtinas didelės smogiamosios jėgos ginklas kovojant su kirasas nešiojančiais priešininkais. XVI–XVII a. buvo paplitę sunkią vienašmenę arba dviašmenę geležtę, atvirą arba uždara rankeną turintys prie balno kabinami palašai, naudoti vengrų, lenkų ir lietuvių husarų. XVIII a. Europos kariuomenių kavalerijoje

palaiptams vyko palašų unifikacija, kuomet iš pradžių atskiri kavalerijos daliniai, o vėliau ir kiekviena kavalerijos rūšis buvo apginkluota to paties modelio standartiniais palašais. XIX a. kai kuriose kariuomenėse palašus pakeitė kardai. Palašas tapo paradiniu, labai puošniu ginklu.

Kardas (siaurąja prasme) – kertamasis arba kertamasis-duriamasis ginklas daugiau ar mažiau lenkta vienašmene geležte. Išlenktojoje ginklo pusėje suformuoti ašmenys, įlenktojoje – pentis. VII–VIII a. kardai paplito tarp Vidurinės Azijos ir Rytų Europos klajoklių. Gali būti, kad ankstyvajame raidos etape tai buvo kertamasis-duriamasis ginklas, tačiau

XIV a., geležtei išplatėjus ties smaigaliu, jis įgijo daugiausia kertamojo ginklo savybių. Prie šio tipo kardų priskiriamas turkiškas kardas, turėjęs didelės įtakos ginklų raidai Europoje. Įvairiuose kraštuose susiformavo tam tikri kardų tipai ir atmainos. Europos kariuomenėse šie ginklai plačiausiai buvo naudojami XVIII–XIX a. (gerokai anksčiau – Vidurio ir Rytų Europoje). XX a. antroje pusėje, o kai kur ir anksčiau, kardai tapo išimtinai paradiniais, kartais labai puošniais kariuomenės ginklais.

Tesakas (arba trumpasis kardas) – kertamasis ginklas, giminingas kardui ir kalavijui, gerokai trumpesne nei pastarųjų geležte. Jis buvo žinomas jau viduramžiais. XVIII–XX a. tesaku buvo vadinamas pėstininkų ir artileristų dalinių ginklas tiesia arba šiek tiek lenkta geležte, į kardo panašia rankena.

Įvairiems rytietiškiems ginklams, kuriuos dėl formos galime priskirti prie kalavijų, dažniausiai būdinga vienašmenė geležtė. Jataganas – islamo kraštų ginklas, turintis vienašmenę pjautuvo formos geležtę ir atvirą rankeną. Plačiausiai šį ginklą naudojo turkai ir kai kurių Osmanų imperijai priklausiusių kraštų gyventojai. Flisa – ginklas tiesia pentimi, ilgu smaigaliu, lenktais ašmenimis. Jis buvo paplitęs Šiaurės Afrikos, visų pirma Alžyro teritorijoje (atsirado XIX a. pradžioje).

Kovos kirvis, kaip ir ietis, – vienas seniausių ginklų, paplitęs tiek Europoje, tiek Azijoje. Jis buvo naudojamas ir kautynėse, ir stovyklos darbuose.

Raitelio kirvis turėjo mažesnę antgalį ir dėl santykinai nedidelio svorio galėjo būti naudojamas viena ranka. Šio kirvio atmaina buvo ir raitų, ir pėsčių karių naudotas kovos kirvukas su gana dideliu pentyje suformuotu plaktuku, kuriuo suduoti smūgiai būdavo efektyvesni už suduodamus ašmenimis. Kur kas daugiau svėrė, daugiau kaip metro ilgio kotą turėjo kirvis, skirtas kovoti pėsčiomis. Jis buvo laikomas dviem rankomis. Rytai padarė įtaką vadinamajam riterių kirviui, kurį europiečių sunkioji kavalerija (kirasyrai) dar naudojo ir XVII a.

Kovos kirtiklis – ginklas, kurį sudaro trumpas kotas ir prie jo pritvirtintas antgalis su nežymiai į apačią palenktu snapo formos kaunamuuju elementu vienoje pusėje ir plaktuku (kai kuriais atvejais buožės formos) kitoje. Rytietiškas kovos kirtiklis (lenk. *nadziak*) XVI–XVIII a. buvo naudojamas Vengrijoje ir Abiejų Tautų Respublikoje, kurioje šis ginklas tapo karininkų laipsnio ženklu. Vakarietiškas šio kovos kirtiklio atitikmuo buvo riterių plaktukas, arba kūjis. XIV–XVI a. riteriai jį naudojo prieš šalmams ir šarvams pramušti. Kai kuriais atvejais jis turėdavo ne snapo, o kirvuko formos kaunamąjį elementą.

Prie ilgakočių kertamųjų-duriamųjų ginklų priskiriame visų rūšių ietis ir joms giminingas partizanes ir spontonus, alebardas, glevijas, hizarmas, kovinius tridančius ir kai kuriuos kitus pavadinimą turinčius ginklus.

Ietis – vienas seniausių ginklų žmonijos istorijoje, išsiskiriantis konstrukcijos paprastumu. Ginklą sudaro kotas ir kovinis antgalis – geležtė ir mova (vamzdelis), skirta antgaliui užfiksuoti ant koto. Prie apatinio ieties galo buvo tvirtinamas metalinis apskautas, skirtas jai atremti į žemę, o taip pat palaikyti balansui. Įvairūs iečių tipai išliko svarbia Europos ir viso pasaulio karių ginkluotės dalimi iki pat XX a. pradžios. Vienas plačiausiai XVI–XX a. naudotų ieties tipų buvo pikė – ietis nedideliu antgaliu ir santykinai ilgu kotu. Antgalis paprastai turėdavo pailginimus, kurie tapdavo koto apkaustais. Šį ginklą naudojo ir pėstininkai, ir raiteliai. XVI–XVII a. (kai kurių valstybių kariuomenėse ir XVIII a. pradžioje) egzistavo speciali pėstijos formuotė pikinieriai, naudoję pikes, kurių ilgis kartais viršydavo 5 metrus. Pikė buvo ginklas, turėjęs daug funkcijų, skirtas ir puolimui, ir gynybai, naudotas tiek prieš pėstiją, tiek prieš kavaleriją.

Alebarda – ginklas, kurio antgalį sudaro ietigalis, tarp jo bei movos esantis kirvis ir dažnai kitoje pusėje esantis kablys. Tai ginklas, kurį įsigalėti paskatino plokštinių šarvų atsiradimas. Plokštiniai šarvai gerai saugojo kario kūną nuo smūgių ankstesniais kertamaisiais ir duriamaisiais ginklais, todėl pėstiems kariams buvo reikalingas didesnės galios ginklas. Juo ir tapo

Parodos atidarymo metu VDKM direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Sургailis įteikė dovaną Kėdainių krašto muziejaus direktoriui Rimantui Žirguliui

alebarda, naudota nuo XIV iki XVIII a. Pirmieji alebardas pradėjo naudoti šveicarų pėstininkai ir vėliau jų pavyzdžiu suformuoti vokiečių landsknechtų daliniai. Šiuo ginklu buvo galima durti kaip ietimi, dėl ilgo koto smogti galingus, šarvus pralaužiančius kertamuosius smūgius, o kitoje pusėje esančiu kabliu nutraukti nuo žirgo raitelį. Alebardos buvo labai efektyvios, todėl paplito visoje Europoje. Atskiruose kraštuose susiformavo savita forma ir puošyba išsiskiriančios alebardų rūšys. XVII–XVIII a. alebarda buvo puskarininkių ir gvardijos (sargybos) ginklas.

Partizanė – platus antgalį su atsikišimais (dažniausiai sparnų formos) turinti ietis. XVI a. partizanes naudojo landsknechtų daliniai. XVI–

XIX a. pradžioje daugelyje Europos valstybių tai buvo pėstininkų dalinių karininkų ginklas – laipsnio ženklas, o XVII a. – rūmų gvardijos ir monarchų asmens sargybinių ginklas.

Spontonas – iš partizanės kilęs ginklas plačiu ietigaliu, kurio apačioje dažnai būdavo suformuota kryžma (skersinis). XVIII–XIX a. šis ginklas daugelyje Europos kariuomenių taip pat buvo naudojamas kaip karininko laipsnio ženklas.

Kertamųjų ir duriamųjų ginklų apžvalgos pabaigoje vertėtų prisiminti mūsų laikus pasiekusį vis dar naudojamą šios grupės ginklą. Durtuvas – ginklas vienašmene, dviašmene arba briaunota geležte, skirtas durti, o kartais ir kirsti, pjauti, tvirtinamas prie šautuvo vamzdžio. Šis ginklas pradėjo plisti XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje, nors pavieniais atvejais buvo naudojamas jau iki tol. Iš pradžių durtuvas būdavo įstatomas į vamzdį, o vėliau, išradus tvirtinimui skirtą movą, pradėtas tvirtinti prie išorinės vamzdžio pusės, kad tuo pačiu metu būtų galima šaudyti. XVIII–XX a. atsirado įvairios durtuvo atmainos, dažniausiai su rankena, leidžiančia panaudoti ginklą stovyklos darbams. Kai kurių pionierių ir artilerijos dalinių durtuvų geležtėse būdavo suformuojami pjūklai.

Parodos rengėjai. Iš kairės: V. Drupas, J. Karosevičiūtė, A. Pociūnas, V. Airini

Nuo 2009 m. gegužės 7 d. iki 2010 m. sausio Kėdainių krašto muziejuje veikusioje Vytauto Didžiojo karo muziejaus parodoje „Saugojom valdovus ir karininkų garbę“ buvo pristatyta daugiau nei 110 eksponatų, kurių didžiąją dalį sudarė XVI–XXI a. kertamieji ir duriamieji ginklai. Parodoje buvo galima išvysti kalavijus, palašus, kardus, špagas, durklus ir durtuvus, ietis, alebardas, partizanes, spontonus, kovos kirvius, kovos kirtiklį ir kai kuriuos kitus ginklus, taip pat tapybos ir grafikos darbus (originalus ir kopijas). Gausią ilgakočių ginklų dalį sudarė kovinės ir paradinės alebardos – Europos monarchų ir jų dvarui priklausiusių asmenų apsaugos ginklai. Be europietišκών (vokiečių, prancūzų, britų, lenkų, austrų ir kt.) ginklų, sudariusių didžiąją visų eksponatų dalį, buvo galima išvysti ir kinų kovinį tridantį, brazilų kardą, alžyriečių flisą, turkų jataganą, Borneo salos gyventojų dajakų kalavijo pavyzdžius. Parodoje buvo eksponuojami Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kardai ir husarų palašas, tarpukario Lietuvos kariuomenės kardai ir atkurtos Lietuvos valstybės kariuomenės paradinis kardas.

Parodą organizavo Vytauto Didžiojo karo muziejaus vyriausioji fondų saugotoja Janina Karosevičiūtė, Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų istorijos sektoriaus vedėjas Vladas Drupas, šio sektoriaus vyriausiasis muziejininkas Vidmantas Airini. Parodos kuratorius – Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas.

„LIETUVOS VALSTYBĖS IŠTAKOS“

Kęstutis Šeškevičius

Sėliai X–XI a.

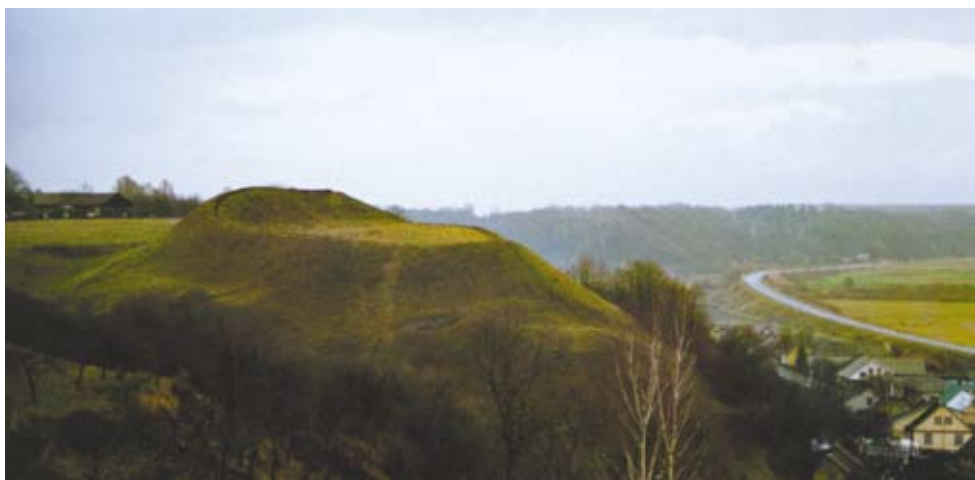
XIV a. šaltiniuose minimos baltų genčių sąjungos. Parodoje eksponuojamas žemėlapis „Lietuvos baltai IX–XIII a.“ lankytojus informavo, kad XI–XIII a. pirmoje pusėje dabartinėje Lietuvos teritorijoje buvo žinomos 9 gentys: kuršiai, lamatiečiai, žemaičiai, žiemgaliai, skalviai, sėliai, aukštaičiai, lietuviai ir jotvingiai-sūduviai. V–X a. – naujas ūkinio gyvenimo laikotarpis. Apie tai bylojo parodoje eksponuojamos aprangos, papuošalų rekonstrukcijos. Eiguilių, Marvelės, Veršvų kapų nuotraukos papasakojo apie baltų materialinę bei dvasinę kultūrą.

Laikotarpis nuo vikingų epochos (XI a.) iki Lietuvos valstybės susidarymo baltų genčių gyvenime nebuvo ilgas, tačiau labai svarbus ir sudėtingas.

2009 m. birželio 29 d. V. Kudirkos viešosios bibliotekos „Berželio“ filiale Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyrius atidarė parodą „Lietuvos valstybės ištakos“, skirtą Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui.

Lietuvos žmonėms dažnai kyla klausimas: iš kur ir kada mes atėjome, kas buvome, kokie buvome? Atsakyti būtų galima taip: baltais ir pagaliau lietuviais tapome ilgame visuomeninio bendravimo kelyje. Archeologai, pasitelkę praėjusių epochų paminklus, pamėgino atskleisti seniausios Lietuvos visuomenės materialiąją ir dvasinę gyvenimo pusę. Šioje parodoje supažindinama su V–XIII a. gyvenusių baltų genčių materialine kultūra.

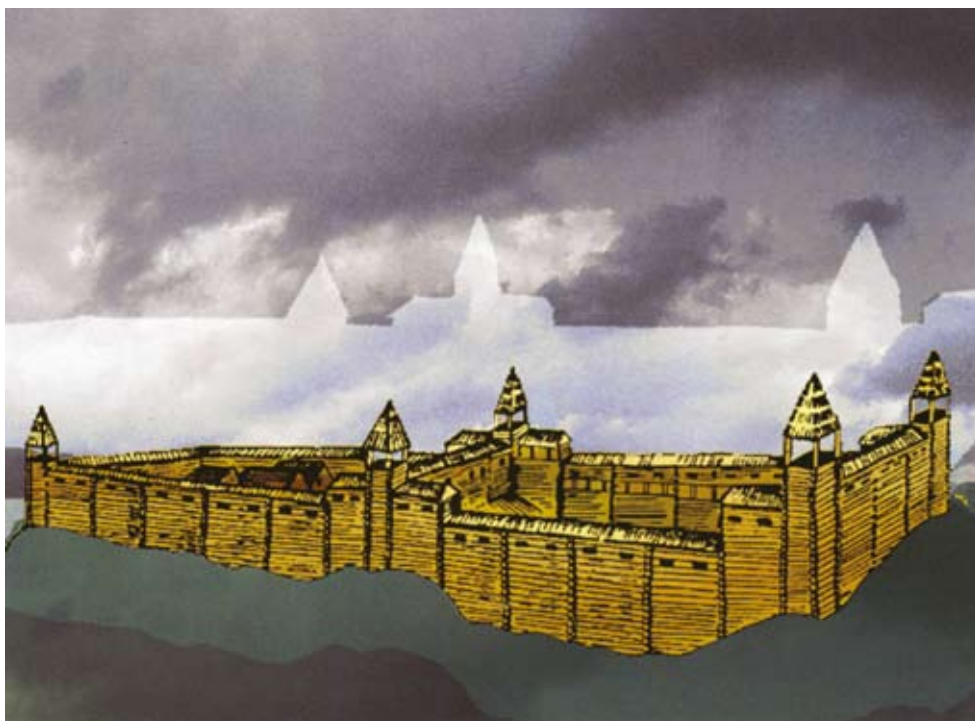
Jau pirmaisiais amžiais po Kristaus Lietuvos gyventojų kultūros nebuvo vienodos. Išsiskyrė kelios etnokultūrinės sritys. I tūkstantmečio viduryje dėl ūkinių ir socialinių pokyčių keitėsi ir gyvenimo būdas. V–VI a. senojo geležies amžiaus kultūrų pagrindu susidarė visos IX–

Serėdžiaus piliakalnis. I tūkst. vid.–XV a. pr. Z. Baubonio nuotr.

Europa į II tūkstmetį įžengė kaip susiformavusi viduramžių civilizacija. Apie tai bylojo parodoje eksponuotas žemėlapis „Europa II tūkstmetio pradžioje“. Pirėnų pusiasalyje buvo sustabdyta arabų ekspansija, vikingai apsikrikštijo ir įsiliejo į valstybines struktūras, Rytų Europoje suklestėjo Kijevo Rusia, Panonijos lygumose susikūrė Vengrijos karalystė. Politiniu atžvilgiu Europa tapo stabili, bet dvasinį žemyno gyvenimą suskaldė XI a. viduryje galutinai išsiskyrę katalikai ir stačiatikiai. Katalikų popiežiaus valdžia ir įtaka labai išaugo. Vakarų Europos valstybėse gimė ir kryžiaus žygių idėja. Šiaurės ir Rytų Europoje anksčiau baltų apgyvendinti plotai pateko į slaviškų valstybių Rusios ir Lenkijos sudėtį. XI a. baltams nuolatinį pavojų kėlė Polocko kunigaikštystė. Vakaruose susikūrė Švedijos ir Danijos valstybės. XII a. antroje pusėje užbaigė vidaus karus, danai pradėjo karo žygius į vakarų baltų žemes. XIII a. šiaurėje įsikūrė vieni aršiausių, ne vieną šimtmetį niokojusių baltų, o vėliau ir Lietuvos valstybės žemes priešų – Kalavijuočių ir Kryžiuočių ordinais, siekė kolonizuoti rytų Pabaltijį. 1236 metais jungtinės jų pajėgos nuniokojo Šiaulių žemes. Tais pačiais metais po mūšio netoli Šiaulių, kuriame žemaičių buvo sumušti, kalavijuočiai įsiliejo į Kryžiuočių (dar vadinamą Vokiečių) ordiną. Sceną iš šio mūšio matėme dailininko A. Krūkos 1936 metais nutapyto paveikslo „Saulės mūšis“ nuotraukoje.

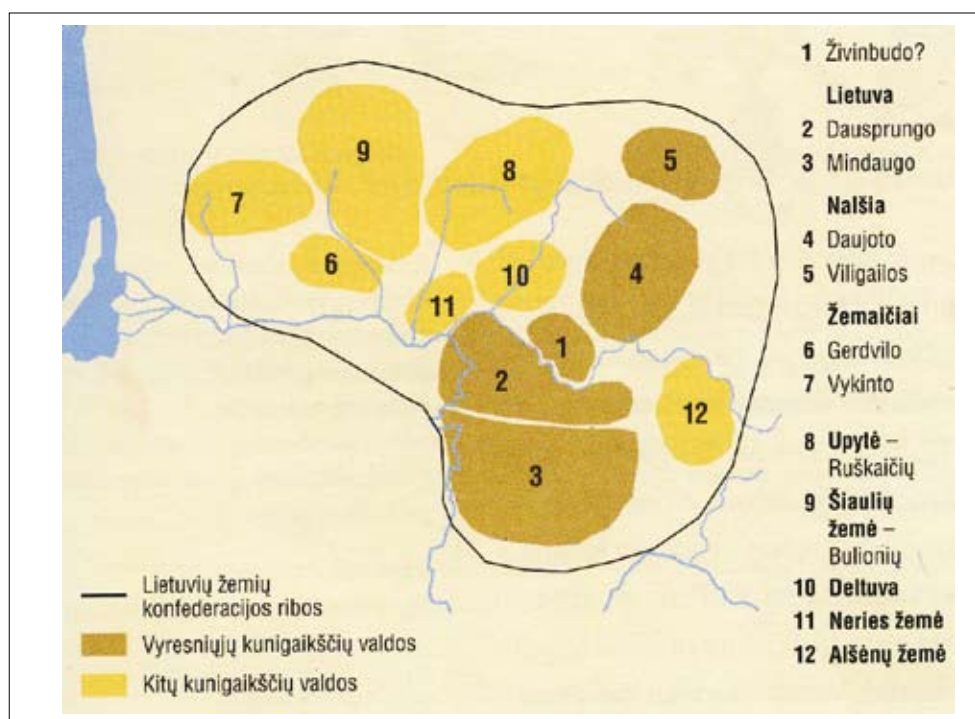
Baltai neliko skolingi ir rengė grobiamuosius žygius į priešų teritorijas. Ypač aktyvūs buvo kuršiai, užpuldinėję priešų laivus Baltijos jūroje. Kaip ir žiemgaliai, tuo pačiu metu jie atkakliai kovojo ir su Polocko kunigaikštyste. XII a. lietuviai pradėjo puldinėti Padauguvį ir Rusią. Norėdami apsaugoti nuo atsakomųjų antpuolių ir stiprindami savo žemių saugumą, jie ėmė statyti

Dapšių pilies rekonstrukcija. XII–XIII a. (pagal V. Daugudį ir J. Stankų)

gynybinius įtvirtinimus. Apie tai liudija ir Rėkučių gynybinis įtvirtinimas Nalšios žemėje (Švenčionių r.), datuojamas XII–XIII a., kurio schemą buvo galima pamatyti šioje parodoje.

Ikivalstybiniu laikotarpiu baltų kultūra įgyja daug feodalizmo epochos socialinės organizacijos, ūkio ir buities bruožų. Išauga žemdirbystės ir gyvulininkystės vaidmuo. Metalų apdirbimo srityje įdiegiamos naujos technologijos (tai patvirtina segių iš Pryšmančių ir Nikėlų, balno kilpų iš Rimaisių nuotraukos). Pradedamas naudoti žiedžiamasis ratas, atsiranda svarstyklės, sidabro lydiniai. Socialiniame gyvenime atsiranda pilys, kariaunos, kapai su žirgais – tai iliustruoja žirgų kapų nuotraukos iš Veršvų ir Marvelės kapinynų, o taip pat kamanų rekonstrukcijos iš žirgų kapų, rastų Masteikių kapinyne. Žemė tapo paveldima. Šiame laikotarpyje susiformuoja žemių centrai su galingais piliakalniais ir pilimis, kuriose gyvena kunigaikščiai (apie tai bylojo eksponuotos Apuolės ir Impilties piliakalnių nuotraukos). Parodoje matėme ir garsų savo praeitimi Veliuonos piliakalnį, vaizdingą Seredžiaus piliakalnį ir galingos, Lietuvos valstybės kūrimosi laikus menančios Dapšių pilies rekonstrukciją.

Žemėlapis „Lietuva 1219 metais“

Karo žygiai ir grobis didino turtinę nelygybę ir tarp atskirų genčių. Silpnesnės būdavo pajungiamos. Baltų gentys pradeda jungtis ir bendrai kovai prieš savo priešus. Prireikus buvo formuojamos žemių konfederacijos, kurios apimdavo visas lietuvių ir žemaičių žemes su jų kunigaikščiais. 1219 metų Lietuvos ir Žemaitijos taikos sutartyje su Haličo-Volynės kunigaikštyste minimi penki vyriausieji lietuvių kunigaikščiai. Tokią žemių konfederaciją su kunigaikščių valdomų teritorijų ribomis buvo galima pamatyti parodoje eksponuotame žemėlapyje „Lietuva 1219 metais“.

Labai greitai iš kunigaikščių tarpo iškilo Mindaugas, ilgainiui tapęs vieninteliu Lietuvos, Žemaičių ir dalies Jotvingių didžiuoju kunigaikščiu. 1251 metais jis apsikrikštijo ir 1253 m. liepos 6 d. buvo karūnuotas Lietuvos valstybės karaliumi.

Lietuvos valstybė susikūrė, kai susidarė palankios išorės ir vidaus sąlygos, iškilo ryški, valdinga asmenybė, sugebėjusi įgyvendinti ne tik savo, bet ir viso krašto siekius.

Parodos vitrina Nr. 1

„KARIUOMENIŲ ŠALMAI XX–XXI A.“

Vidmantas Airini

XX a. pradžioje, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse, besiginkluojančiose Europos valstybėse buvo pradėti kurti naujų šalmų projektai, tačiau nepasirodė nė vieno svarbesnio, kuriam būtų buvę lemta pergyventi Europos ribas peržengusį kelerius metus trukusį karinį konfliktą. Į 1914 metais prasidėjusį karą jo dalyvių Antantės ir Trilypės sąjungos valstybių kariuomenių kariai įžengė dėvėdami įvairias kepureles ir senojo pavyzdžio šalmus, kurių tipai atsirado dar XIX a. Vienas tokių šalmų buvo Vokietijos kariuomenės šalmas „Pickelhaube“, netrukus virtęs tikru anachronizmu. Šturpi Vakarų fronte prasidėjusio pozicinio karo tikrovė privertė ieškoti geresnių karių apsaugos nuo kulku, skeveldrų ir šrapnelių priemonių.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Ginklų istorijos ekspozicijoje 2009 metų rugpjūtį pradėjusioje veikti parodoje „Kariuomenių šalmai XX–XXI a.“ pristatyti 36 įvairių pasaulio valstybių (daugiausia Europos) kariuomenių šalmų. Vienuolikoje parodos vitrinų lankytojai galėjo išvysti originalius XX a. pradžios–XXI a. pradžios kariuomenių šalmus. Ekspozitai vitrinose buvo išdėstyti iš dešinės į kairę.

Europos kariuomenių šalmi nuo Pirmojo iki Antrojo pasaulinio karo

Pirmoje vitrinoje buvo eksponuojami odiniai kaizerinės Vokietijos šalmi „Pickelhaube“, „Kugelhelm“ ir XIX a. karybos tradicijas primenantis 1909 metų modelio Rusijos imperatoriaus Nikolajaus II gvardiečio kiveris, su išlygomis laikytinas tarpine grandimi tarp kepurių ir šalmų. Antroje vitrinoje buvo rodomi plieninių šalmų epochą pradėję šalmi – Prancūzijos kariuomenės karių nešiotas 1915 metų modelio šalmas „Adrian“ (pateiktas vienas inžinerinių dalinių ir vienas artilerijos dalinių šalmas) bei Didžiosios Britanijos kariuomenės šalmas MkI. Šie prancūzų ir britų šalmi, įskaitant jų modifikacijas, buvo naudojami daugelio kitų Europos ir pasaulio valstybių kariuomenėse iki pat Antrojo pasaulinio karo imtinai, o kai kur ir ilgiau. Trečioje vitrinoje buvo eksponuojamas šalimą „Pickelhaube“ pakeitęs pagal Vokietijos kariuomenės karo mediko (su situacija fronte susipažinusio chirurgo) ir artilerijos kapitono kariuomenės vadovybei pateiktą siūlymą pagamintas šalmas M16. Pirmieji šio modelio šalmais 1916 metų pradžioje buvo aprūpinti Vokietijos kariuomenės daliniai prie Verderno ir Somos, fronto ruožuose, kuriuose vyko nuožmiausi mūšiai. Kadangi žūčių ir sužeidimų nuo skeveldrų ir šrapnelių gerokai sumažėjo, šis šalmas ir jo modifikacijos buvo naudojamos Vokietijos ir daugelio kitų Europos valstybių, taip pat ir Lietuvos, kariuomenėse iki pat XX a. 4-ojo dešimtmečio. Toje pačioje vitrinoje šalia dviejų šalmų M16 pateikta Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje atsiradusi modifikacija su išpjovomis ausų srityje – šalmas M18 (Lietuvos kariuomenės

Parodos eksponatai

ir karo invalidų nešiotas egzempliorius su kaktos srityje pritvirtintu žalvariniu Vyčio kryžiumi). Ketvirtoje vitrinoje pateikta 1918 metų modelio Šveicarijos kariuomenės šalmų modifikacija, 1931 metų modelio Lenkijos kariuomenės šalmas, kurį šios valstybės kariuomenės kariai nešiojo ir 1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjusio karo metu, o taip pat nuo 1936 metų, karo ir pokario metu naudotas vokiškų šalmų bruožų turintis Bulgarijos kariuomenės šalmas M36 (modifikacija M36C).

Antrąją pasaulinį karą atspindinti penkta vitrina, skirta nacių valdomos Vokietijos šalmams. Šioje vitrinoje pateiktas reichsvero karių nešiotas modifikuotas šalmas M16, kuris buvo naudojamas ir nacių valdymo laikotarpio pradžioje (vienoje jo pusėje buvo pavaizduotas erelis su svastika, kitoje – juodos, baltos ir raudonos spalvos skydelis). 1935 metais, reichsverą pertvarkius į *vermachtą*, šalmus M16 ir M18 pakeitė forma į pastaruosius panašus, tačiau mažesnis, lengvesnis, patogesnis, mažiau ribojantis matomumą ir girdimumą šalmas M35, kuriam gaminti buvo naudojamas kitos sudėties (turintis molibdeno) plienas. Šioje vitrinoje šalia minėto M16 lankytojams buvo suteikta galimybė pamatyti Vokietijos kariuomenės sausumos pajėgų emblemą (baltos spalvos erelį) turintį šalmą M35 ir karinių jūrų pajėgų emblemą (geltonos spalvos erelį) turintį šalmą M35, kurie, kaip ir jų 1940 metų modifikacija, buvo pagrindiniai Vokietijos ginkluotųjų pajėgų šalmai per Antrąją pasaulinį karą. Šeštoji vitrina buvo skirta kitiems Vokietijos ginkluotųjų pajėgų šalmų modeliams. Pirmas šioje vitrinoje pateiktas eksponatas – Vokietijos karinių oro pajėgų parašiutininkų šalmas M38, antras – savitos formos galbūt pagalbinių

priešlėktuvinės gynybos baterijų karių nešiotas gladiatoriaus modeliui artimas šalmas. Galiausiai trečias – 1942 metais vokiečių kariuomenėje pradėtas naudoti šalmas M42, kurio supaprastintą konstrukciją, t. y. į išorę atlenktus ir nupjautus, o ne valcuotus (kaip M35) kraštus ir kitą plieno sudėtį sąlygojo karo išsekintos, resursų stokojančios nacių Vokietijos pramonės nepajėgumas laikytis ankstesnių aukštų gamybos standartų. Septinta parodos vitrina buvo skirta kitos Antrojo pasaulinio karo dalyvės Sovietų Sąjungos kariuomenės šalmams. Pirmasis šioje vitrinoje buvo tarpukariu pradėtas naudoti šalmas SŠ-36 (СШ-36, Стальной шлем образца 1936 г.), kurį Raudonosios armijos kariai nešiojo konflikto su Japonija prie Chasano ežero (SSRS, Kinijos ir Korėjos pasienio ruože), o vėliau prie Chalchin Golo upės Mongolijoje metu, per Žiemos karą su Suomija ir 1941 m. birželio 22 d. prasidėjusio karo su Vokietija pradžioje. Šalia šio šalmo pateiktas nuo 1940 metų jį palaipsniui pakeitęs paprastesnės formos ir konstrukcijos šalmas SŠ-40 (arba SŠ-39) ir du jo modifikacijos SŠ-40/2 pavyzdžiai. SŠ-40 ir jo modifikacijos buvo pagrindiniai Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pajėgų šalmai Antrajame pasauliniame kare ir po karo ir tapo pavyzdžiu gaminant vėlesnius Sovietų Sąjungos kariuomenės ir 1949 metais įkurto Varšuvos pakto valstybių kariuomenių plieninius šalmus. Aštuntoje vitrinoje pateiktas britų MkI artimas nenustatytos valstybės šalmas ir Belgijos kariuomenės naudotas britiškąjį MkII atitinkantis šalmas M1949. Čia pat pateikti ir du JAV ginkluotųjų pajėgų Antrojo pasaulinio karo metu pradėto naudoti šalmo M1 pavyzdžiai (vėlesnė modifikacija). Pokario epochoje šis amerikiečių šalmas ir pagal jo pavyzdį gaminti šalmai buvo naudojami ne tik amerikiečių, bet ir daugelio kitų pasaulio valstybių, visų pirma JAV sąjungininkių ir NATO priklausiusių valstybių, kariuomenėse.

Šaltojo karo epochą atspindėjo devintoje vitrinoje eksponuotas pagal amerikiečių M1 pavyzdį pagamintas Danijos kariuomenės plieninis šalmas M48, du modifikuoti sovietų šalmai SŠ-40/2 (antrasis, savitai nudažytas, buvo nešiojamas komendantinių kuopų reguliuotojų) ir Vokietijos Demokratinės Respublikos kariuomenės šalmas M56 (versija I/57), iš kitų išsiskiriantis neįprasta forma. Dešimta vitrina buvo skirta XX a. 8-ajame dešimtmetyje pasirodžiusiems šalmams, kurie vis dar nešiojami. Čia lankytojams buvo pristatytas SSRS kariuomenės šalmas SŠ-74, naudojamas ir dabar Rusijos Federacijos ir kai kurių kitų posovietinių valstybių ginkluotosiose pajėgose. Kitas šios vitrinos eksponatas – 1978 metų modelio Prancūzijos kariuomenės plieninis šalmas F1 arba M78, kurį nešiojo (kai kuriais atvejais nešioja ir dabar) ir Prancūzijos svetimšalių legiono kariai. Paskutinis šioje vitrinoje – Irako kariuomenės smėlio spalvos kevlarinis šalmas M80, šios valstybės ginkluotųjų

pajėgų karių nešiotas Sadamo Huseino valdymo laikais. 2003-aisiais pastarojo režimą nuvertus, kai kuriais atvejais jį nešiojo ir amerikiečių vadovaujami irakiečių kariai. Dar šaltojo karo metais buvo bandoma sukurti šalmsus iš ypatingo atsparumo medžiagos. Tokia medžiaga tapo amerikiečių kompanijos „DuPont“ 1965 metais išrastas kevlaras – aromatinių angliavandenilių pagrindu sudarytas poliamidinis pluoštas, penkis kartus stipresnis už plieną (nors ir nėra neįveikiamas kulkų). Paskutinėje, vienuoliktoje, parodos vitrinoje buvo eksponuojami keklariniai šalmai. Tai amerikiečių keklarinis PASGT sistemos šalmas, pirmą kartą panaudotas 1983 metais operacijos „Urgent Fury“ Grenadoje metu, o vėliau tapęs pavyzdžiu daugelio kitų pasaulio valstybių kariuomenių šalmsams. Vienas tokių šalmsų yra Vokietijoje pagamintas keklarinis šalmas B826, kurį nešiojo ir tebenešioja Danijos kariuomenės kariai, o nuo XX a. paskutinio dešimtmečio pirmos pusės – ir Lietuvos kariuomenės kariai, dalyvavę taikos palaikymo misijose Danijos kariuomenės bataliono sudėtyje. Paskutinis parodos eksponatas – dabartinės Lietuvos kariuomenės keklarinis šalmas su vietinės gamybos pošalmiu.

Visi parodoje pristatyti eksponatai yra Vytauto Didžiojo karo muziejaus nuosavybė. Kai kurie šalmai, siekiant lankytojus geriau supažindinti su jų konstrukcija, apversti, kad būtų matyti jų pošalmių sistema. Eksponatų etiketės buvo pateiktos ne tik lietuvių, bet ir anglų bei rusų kalbomis.

Paroda „Kariuomenių šalmai XX–XXI a.“ buvo papildyta iliustracijomis (daugiausia nuotraukų kopijomis iš specializuotos literatūros), atskleidžiančiomis eksponuojamų šalmsų panaudojimo aplinkybes ir leidžiančiomis lankytojams susipažinti su šalmsų pritaikymo ypatumais. Beveik kiekvienam parodoje eksponuojamam šalmsui buvo parinkta po vieną arba daugiau iliustracijų. Spalvotos iliustracijos ir spalvotų nuotraukų kopijos buvo skirtos perteikti tikrosioms šalmsų spalvoms (kai kurie parodoje eksponuojami šalmai buvo prastos būklės), skirtingiems jų dažymo variantams, emblemoms ir antšalmių spalvoms.

Parodos autoriai – Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų istorijos sektoriaus darbuotojai vedėjas Vladas Drupas, vyriausiasis muziejininkas Vidmantas Airini ir muziejaus dailininkė Dalija Gembickienė.

„PILIAKALNIAI LIUDVIKO KŠIVICKIO NUOTRAUKOSE“

Kristina Rickevičiūtė

Liudvikas Kšivickis

2009 m. rugpjūčio 21 d. sukako 150 metų, kai gimė žymus Lietuvos archeologijos paminklų tyrinėtojas Liudvikas Kšivickis. Nors buvo lenkas ir gyveno Lenkijoje, jis daug nusipelnė Lietuvos archeologijai.

L. Kšivickis gimė 1859 metais Plocke. 1878-aisiais baigęs mokyklą, įstojo į Varšuvos universiteto Fizikos-matematikos fakultetą. 1883 metais už dalyvavimą antirusiškoje studentų demonstracijoje iš universiteto buvo pašalintas ir bijodamas persekiojimo išvyko į Krokuvą, o vėliau pasitraukė į Vokietiją, Šveicariją, Prancūziją. 1905 metais L. Kšivickis buvo suimtas ir porai mėnesių uždarytas į Varšuvos kalėjimą. Tai buvo išsilavinęs žmogus, garsus mokslininkas. Jis dirbo antropologijos, etnologijos, sociolo-

gijos ir ekonomikos srityse, mokėjo vokiečių, anglų, prancūzų kalbas. 1906 metais už darbą „Kurpiai“ jam buvo suteiktas Lvovo universiteto filosofijos mokslų daktaro vardas. 1921–1936 metais Varšuvos universitete L. Kšivickis dirbo Visuomeninės santvarkos teisės katedros vedėju. Nuo 1921 metų buvo Visuomeninio ūkio instituto direktorius. Jis daug rašė, išleido keliasdešimt knygų. Mirė 1941 metais nuo širdies infarkto.

Piliakalniais, šiais didingais ir įspūdingais Lietuvos praeities liudininkais, L. Kšivickis susidomėjo išvydęs Bubių piliakalnį, kai 1900 metais aplankė grafus Zubovus Bubių dvare. Nuo tada kiekvieną vasarą iki pat 1912 metų L. Kšivickis praleisdavo Lietuvoje, rinko padavimus, legendas, žvalgė, fotografavo piliakalnius, kai kuriuos ir tyrinėjo. Jis aplankė ir nufotografavo kelis šimtus Žemaitijos piliakalnių. Vėliau šias keliones aprašė atsiminimuose. Bekeliaudamas susipažino ir susidraugavo su archeologu Tadu Daugirdu, dailininku A. Žmuidzinaičiumi. 1906 metais Varšuvoje L. Kšivickis išleido knygelę „Žemaitijos senovė“, kurioje minimi 287 piliakalniai. Vėliau ji pasirodė ir lietuvių kalba.

Vien piliakalnių žvalgymu ir fotografavimu L. Kšivickis neapsiribojo.

Bubių piliakalnis

Moškėnų-Laukupėnų piliakalnis

Smeigtuko galvutė iš Moškėnų-Laukupėnų piliakalnio

Veliuonos piliakalnis

Gavęs Imperatoriškosios archeologijos komisijos leidimus kasinėti, jis ištyrė devynis piliakalnius ir šešių tyrinėjimų medžiagą paskelbė spaudoje. Aišku, pirmasis jo ištyrinėtas piliakalnis buvo Bubių (Šiaulių r.). Per kelis sezonus jis ištyrė tik 100 kvadratinių metrų plotą, kurio kultūrinis sluoksnis buvo 1 metras, aptiko akmenų grindinį, degėsių, žiestos keramikos, gyvulių kaulų, geležinių ir bronzinių dirbinių. Iš dirbinių norisi paminėti geležinį kalavijo skersinuką, geležinius ietigalius, arbaletų strėlių antgalius, kaulinę švilpynę. Radiniai datuojami I tūkstantmečio viduriu–XIV amžiumi. 1910–1912 metais L. Kšivickis ištyrė Darbutų, Gabrieliškių-Naukaimio (Raseinių r.), Veliuonos (Jurbarko r.) piliakalnius, esančius Žemaitijoje. Darbutų piliakalnį kartu su L. Kšivickiu tyrinėjo ir T. Daugirdas. Jie iškasė maždaug 870 metrų plotą, kuriame aptiko 1 metro storio kultūrinį sluoksnį su akmenų grindiniais, židiniai, keramikos šukėmis, gyvulių kaulais ir XII–XIV a. geležiniais ir bronziniais dirbiniais. Piliakalnis datuojamas II tūkstantmečio pradžia. Kartu su T. Daugirdu L. Kšivickis kasinėjo ir Veliuonos piliakalnį, kuriame aptiko ne tik akmeninių grindinių, bet ir apanglėjusių rąstų, t. y. sudegusių pastatų dalių, suanglėjusių grūdų, dviejų vyrų kaulus, gyvulių kaulų, daug geležinių strėlių antgalių ir kitų XI–XIV a. radinių. Piliakalnyje stovėjo pilis, pastatyta 1291 metais, kurią dažnai puldinėjo kryžiuočiai. Piliakalnis datuojamas XIII a.–XV a. pradžia. Gabrieliškės piliakalnyje, III–IV a. sluoksnyje, be lygios ir grublėtos keramikos, geležinių ietigalių, peilių, buvo rastos 6 žalvarinės Romos monetos.

Rytų Lietuvoje L. Kšivickis tyrinėjo Petrešiūnų, Moškėnų-Laukupėnų (Rokiškio r.), Dūkšto (Ignalinos r.), Vorėnų (Molėtų r.) piliakalnius. Petrešiūnų piliakalnyje rado akmeninių židinių, gyvulių kaulų, brūkšniuotosios keramikos, 22 akmeninius kirvukus, net 200 kaulinių dirbinių: ietigalių, strėlių antgalių, durklų, adiklių, smeigtukų, meškerės kabliuką. Iš geležies dirbinių daugiausia rasta peilių, ylių, peilių-pjautuvėlių. Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečio pr. Kr. pirmąja puse–I tūkstantmečio po Kr. pradžia. Tais pačiais metais kartu su T. Daugirdu L. Kšivickis tyrinėjo Dūkšto piliakalnį ir pilkapius. Tyrinėjimuose dalyvavo ir dailininkas A. Žmuidzinavičius. Jie ištyrė visą piliakalnio aikštelę, surinko daug keramikos šukių, akmens ir kaulo dirbinių, bet nerado geležies dirbinių.

Vienas iš įdomiausių L. Kšivickio nufotografuotų ir kasinėtų piliakalnių – Moškėnų-Laukupėnų. Nuotraukoje matėme piliakalnį, kurio aikštelės kraštai paaukštinti, o šlaitą juosia pylimas. Buvo surinkta labai daug įvairios medžiagos: titnaginių peilių nuolaužų, akmeninių kirvukų, akmeninių trintuvų, molinių verpstukų, kaulinių durklų, ietigalių, ylių, adatų, geležinių pjautuvų,

kaltų, ietigalių, peilių. Šio piliakalnio kultūriniame sluoksnyje rasta vienintelė Lietuvoje iš Okos aukštupio patekusi žalvarinė lašo formos kiauraraštė smeigtuko galvutė, datuojama III–II a. pr. Kr. Iš retų radinių reikia paminėti ir molinės geležies lydymo krosnelės liekanas bei lydymo formas. Radiniai rodo, kad žmonės čia gyveno ilgai – nuo I tūkstantmečio pr. Kr. iki I–VII a. po Kr. Vorėnų piliakalnyje aptiktas 1,2 metro storio kultūrinis sluoksnis su I tūkstantmečio pr. Kr.–I tūkstantmečio po Kr. vidurio medžiaga. Kauno rajone archeologas tyrinėjo Lentainių piliakalnį, bet nieko nerado.

L. Kšivickis puikiai suprato, kad ši svarbi jo surinkta medžiaga turi būti Lietuvoje. 1939 metais per mūsų pasiuntinybę Lenkijoje savo archyvą, dienoraščius, stiklinius negatyvus su piliakalnių vaizdais jis perdavė Vytauto Didžiojo kultūros muziejui. Deja, į muziejų pateko ne viskas.

Šioje parodoje turėjome galimybę pamatyti tik mažytę dalį L. Kšivickio nufotografuotų piliakalnių – pirmųjų gynybinių įtvirtinimų, kokie jie buvo prieš 100 metų, t. y. XX a. pradžioje, galėjome pasigėrėti šiais didingiausiais ir gražiausiais archeologiniais paminklais, kurių Lietuvoje priskaičiuota per 900.

Matėme piliakalnius, įrengtus didelių upių ir mažų upelių santakose, upės ir ežero juosiamoje vietoje, upių ir jų slėnių supamose kalvose, kartais įrengtus kalvose tarp pelkių. Akį traukė galingas ir didingas Punios, miniatiūrinis Rumbonių (Alytaus r.), išpūdingi Medvėgalio, Jurgaičių, Seredžiaus, Gėlupos, Kartenos ir daugelis kitų piliakalnių.

Už visą šią medžiagą turime būti dėkingi Lietuvos piliakalnių mylėtojui archeologui Liudvikui Kšivickiui.

„VIETINEI RINKTINEI – 65“

Antanas Jankūnas

2009 m. rugsėjo 1 d. Vytauto Didžiojo karo muziejuje buvo atidaryta paroda „Vietinei rinktinei – 65“, skirta brg. gen. Povilo Plechavičiaus vadovautos rinktinės 65-osioms įkūrimo metinėms. Parodoje buvo eksponuojama medžiaga apie Vietinės rinktinės štabo, 13 batalionų ir atsargos mokomojo bataliono, 25 apskričių komendantūrų veiklą, susidūrimus su lenkų Armija Krajova. Atskiruose stenduose buvo parodyta Vietinės rinktinės įamžinimas ir po Nepriklausomybės atgavimo susikūrusios Lietuvos vietinės rinktinės karių sąjungos veikla, dokumentų, periodinės spaudos kopijos ir parodos autoriaus Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vyriausiojo muziejininko Antano Jankūno sudarytas kovų vietas žymintis žemėlapis. Lankytojai pamatė 65

nuotraukas. Dalį jų sutiko paskolinti Vietinės rinktinės 310-ajame batalione tarnavęs Stasys Gvildys. Parodoje buvo eksponuojami 24 daiktiniai eksponatai, iš kurių įdomiausi – vokiečių karo aviacijos liuftvafės (Luftwaffe) uniformos antsiuvai. Taip pat lankytojai galėjo išvysti brg. gen. P. Plechavičiui po mirties įteiktą Vyčio Kryžiaus ordino Didįjį kryžių, Lietuvos vietinės rinktinės karių sąjungos medalį „Garbės kryžius“, kitus Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose esančius originalius Vietinės rinktinės karių daiktus.

Nacistinės Vokietijos okupacijos metais Lietuvos generalinėje srityje buvo suformuoti savisaugos (apsaugos), statybos (inžinerijos) batalionai, Vietinė rinktinė, Tėvynės apsaugos rinktinė ir kiti mažesni daliniai.

Pagrindinis parodos tikslas – akcentuoti lietuvių karių patriotinės-auklėjamosios veiklos svarbą ir žadinti visuomenės domėjimąsi buvusią rinktinę.

Pablogėjus padėčiai Rytų fronte, 1943 metais nacistinė valdžia padoro organizuoti lietuviškąjį SS dalinį, analogišką sukurtiesiems Latvijoje ir Estijoje. Nepavykus to padaryti, vokiečiai griebsi represijų. Lietuvos kariškiai ir visuomenės veikėjai sutiko sukurti karinį dalinį, vadovaujamą lietuvių karininkų, kuris gintų Lietuvą nuo „raudonojo banditizmo“. Vokiečių karinei

Gen. št. plk. Povilas Plechavičius. 1929 m.

valdžiai leidus buvo įkurta Vietinė rinktinė. Jai vadovauti sutiko Nepriklausomybės kovų dalyvis brg. gen. P. Plechavičius. 1944 m. vasario 16 d. Vietinės rinktinės vadas per radiją kreipėsi į Lietuvos jaunimą ir pakvietė savanoriais į jo organizuojamą rinktinę. Per savaitę į rinktinę užsiregistravo 19 500 savanorių, buvo suorganizuota 13 batalionų ir atsargos mokomasis batalionas Marijampolėje. Vietinės rinktinės kariai vilkėjo vokiškas uniformas, jų skiriamasis ženklas buvo prie rankovės prisiūtas trispalvis antsiuvas su užrašu „Lietuva“. 1944 metų gegužės viduryje, artėjant frontui, okupacinė nacių valdžia Vietinę rinktinę panaikino, jos padalinius išformavo, štabą kartu su brg. gen. P. Plechavičiumi

suėmė, beveik 100 karių sušaudė. Apie 3000 karių buvo aprenkti vermachto uniformomis ir išvežti į nacistinės Vokietijos kariuomenės pagalbinius dalinius. Likę Vietinės rinktinės nariai įsitraukė į rezistencinę veiklą. Vienas žymiausių partizanų buvo Vietinės rinktinės kapitonas Jonas Žemaitis, vėliau tapęs legendiniu partizanų vadu brg. gen. Jonu Žemaičiu-Vytautu.

„LATVIJA IR LIETUVA KOVOJE SU BERMONTU“

Dalė Naujalienė

2009 m. spalio 8 d. Rygoje, Latvijos karo muziejuje, buvo paminėtos pergalės prieš bermontininkus 90-osios metinės. Šia proga buvo atidaryta bendra latvių ir lietuvių karo muziejų paroda „Latvija ir Lietuva kovoje su Bermontu“, įvyko tarptautinė konferencija „Bermontiada: šaltiniai, įvykiai, žmonės“. Renginio svečius pasveikino Latvijos Respublikos gynybos ministras Imantas Liegis, Latvijos Respublikos ginkluotųjų pajėgų vadas gen. mjr. Juris Maklakovas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis ir Latvijos karo muziejaus direktorė Aija Fleija. Tarp pa-

Bermontininkai karininkai. 1919 m.

rodos atidarymo svečių ir konferencijos dalyvių buvo ir brg. gen. Raimondas Graubė, Latvijos Respublikos kultūros ministerijos Muziejų skyriaus vedėjas Janis Garjanis, Lietuvos ambasados Latvijoje darbuotojai, muziejininkai, gausus rygiečių būrys.

Iš kur atsirado bendras lietuvių ir latvių tautų priešas bermontininkai ir kas jie tokie? Dar tebevykstant kovoms su bolševikais, 1919 m. liepos 26 d. į Lietuvą įsiveržė nauja karinė jėga – iš rusų belaisvių suformuota, vokiškais ginklais apginkluota ir visokeriopai vokiečių remiama rusų pulkininko Pavolo Bermonto-Avalovo kariuomenė. Nors bermontininkai skelbė, kad jų tikslas – kova su bolševikais, tačiau faktiškai bermontininkų remiami vokiečiai planavo išlaikyti savo įtaką Pabaltijyje. Kariai dėvėjo uniformas su vokiškais ir rusiškais simboliais. Kartu su plk. P. Bermonto-Avalovo kariuomene veikė ir vokiečių Baltijos divizijos kariai, vadovaujami gen. Adolfo fon der Golco. Liepos pabaigoje, pasinaudoję palankia situacija, į Kuršėnus įsiveržė pirmieji bermontininkų daliniai ir ėmė plėšikauti, vykdyti rekvizicijas. Iš pradžių konfrontuoti su Lietuvos kariuomene bermontininkai vengė, tačiau greitai prasidėjo susidūrimai. Spalio 9 d. Šiauliuose ir Pasvalyje buvo užpultos lietuvių komendantūros, puldinėjamos lietuvių sargybos. Bermontininkai pradėjo artėti prie Kauno. Siekiant sutramdyti jų savivalę, spalio 12 d. buvo sudarytas frontas, telkiami kariniai daliniai. Fronto vadu paskiriamas plk. ltn. K. La-

Parodos stendas

diga. Naktį iš spalio 13-osios į 14-ąją bermontininkai užpuolė ir nuginklavo lietuvių sargybas prie Linkaičių geležinkelio stoties. Dar po kelių dienų jie užėmė Nemunėlio Radviliškį, Biržus, Radviliškio stotį ir daugelį mažesnių vietovių, o spalio 30 d. užpuolė ir nuginklavo Tauragės miesto ir apskrities komendantūrą.

Bermontininkų ir vokiečių veiksmais Latvijoje ir Lietuvoje susirūpino ir Antantės karinė vadovybė. Spalio 28 d. buvo sudaryta Antantės valstybių komisija vokiečių kariuomenės išvedimui iš Baltijos šalių stebėti. Komisijos pirmininku buvo paskirtas prancūzų generolas Anri Albertas Niselis (Henri Albert Niessel).

Spalio 31 d. bermontininkai įsiveržė į Jurbarką, nusiaubė muitinę, nuginklavo miliciją, apiplėšė parduotuves, rekvizavo ūkininkų arklius ir padarė kitų nuostolių. Lapkritį buvo toliau puldinėjamos lietuvių kariuomenės, siekusios užkirsti kelią prieš skverbimuisi į valstybės gilumą, pozicijos.

Lapkričio 11 d. latvių kariuomenė pralaužė bermontininkų frontą prie Elėjos upės, o lapkričio 21–22 d. užėmė Mintaują. Siekdami sutramdyti bermontininkų savivalę ir atgauti užimtas teritorijas, lapkričio 21 d. juos pradėjo pulti ir lietuviai. Fronto karinė vadovybė surengė stambią planingą Šiaulių karinę operaciją. Dideli mūšiai vyko lapkričio 21–22 d. prie Radviliškio ir Šiaulių. Tuo metu puolimą prieš bermontininkus tęsė ir latviai. Bermonti-

Parodos atidarymo metu

ninkams grėse visiškas sutriuškinimas, tačiau juos išgelbėjo Antantės valstybių komisija, įsakydama lietuviams atsitraukti į pradžines pozicijas. Iki gruodžio 14 d. bendromis Latvijos, Lietuvos kariuomenių ir Antantės pastangomis priešas buvo priverstas pasitraukti į Vokietiją. Po pergalės Lietuvos kariuomenei atiteko daug karinio turto. Kai kurie ginklai, minosvaidžiai, bermontininkų uniformos ir dabar saugomi Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Dalis jų buvo parodyta Rygoje, Latvijos karo muziejuje eksponuotoje parodoje „Latvija ir Lietuva kovoje su Bermontu“.

Parodą įrėngė skyriaus vedėja Barba Ekmanė ir dailininkė-dizainerė Renata Balina. Ekspoziciją sudarė trys dalys: Lietuvos kariuomenės kariai, jų uniformos ir ginkluotė; Latvijos kariuomenės kariai, jų ekipuotė, ginklai, kuriais buvo kovojama su bermontininkais; plk. Pavelo Bermonto-Avalovo kariuomenės apranga – vokiečių kariuomenės kario-bermontininko kepurė, švarkas, milinė ir ginkluotė. Didelio lankytojų dėmesio sulaukė 1919 metų Lietuvos kariuomenės kario uniforma (JAV labdara) ir kario ekipuotė. Buvo eksponuojami ir Pirmosios brigados ir bermontininkų fronto vado ats. brg. gen. Kazimiero Ladigos ir Lietuvos krašto apsaugos ministro ir vyriausiojo kariuomenės vado gen. ltn. Prano Liatuko, Lietuvos kariuomenės vadų, vadovavusių kovoms su bermontininkais, portretai. To meto įvykiai buvo iliustruoti nuotraukomis iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkinių. Iš viso parodoje buvo 36 Vytauto Didžiojo karo muziejaus eksponatai.

MUZIEJAUS RINKINIAI 2009 METAIS

Janina Karosevičiūtė

2009 metais Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniai pasipildė 3892 eksponatais. Bendras eksponatų skaičius pasiekė 233 339 vnt. Kaip ir dera Karo muziejui, didžiausia eksponatų dalis atspindi kariuomenės istoriją. Tai ir Vyčio Kryžiaus ordino kavalieriaus plk. Jono Bobelio dokumentai bei leidiniai, plk. ltn. Jono Liorento kolekcija (168 eksponatai), ltn. Juozo Sakalausko kolekcija, mjr. Jokūbo Dagio išsaugotos užsienio šalių vėliavėlės, plk. Vlodo Skorupskio, plk. Antano Sidabro asmeniniai daiktai, plk. ltn. Juozo Purelio apdovanojimai. Pašto ženklų kolekciją papildė 73, lietuviškų monetų ir medalių rinkinius – 134 eksponatai. Džiaugiamės įsigiję Lietuvos tūkstantmečiui skirtą medalį (dail. Juozas Kalinauskas). Negalime nepaminėti Augusto Stiprijo II laikų Abiejų Tautų Respublikos vėliavos kopijos. Vėliavą Šiaurės karo metu paėmė švedų kariuomenė, taigi originalas saugomas Švedijos karališkajame armijos muziejuje. Šios vėliavos kopijos autorė – Vilniaus dailės akademijos Kauno dailės fakulteto meno aspirantė Bronė Neverdauskienė. Tai jos mokslinis darbas. Šią ir kitas LDK vėliavas 2006 metais matėme Lietuvos dailės muziejuje, kai iš Stokholmo buvo atvežta paroda „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinės vėliavos ir žemėlapiai“. Vėliavos kaip karo trofėjus atiteko švedams ir iki 2006-ųjų parodos Lietuvoje nebuvo eksponuotos.

Labai įdomi lenkų legionų, 1797 metais sukurtų generolo Jano Henriko Dombrovskio, eilinio kario uniformos rekonstrukcija. Jos autorius M. Mechlinskis. Negalime nepaminėti ir Angelos Dirkis iš JAV padovanotos Šaulių sąjungos XVIII Biržų rinktinės kuopos vado j. ltn. Petro Kirkilionio uniformos, fotografijų, skiriamųjų ženklų skaidrių.

Muziejaus rinkinius papildė ir tarpukario Lietuvos užsienio reikalų ministro Valdemaro Černiaus kolekcija, kurią padovanojo ministro artimieji. Tai nuotraukos ir asmens dokumentai.

Naujų eksponatų įsigijo ir Karo technikos ir transporto Vilniaus skyrius. Dabar jame jau 135 eksponatai. Tai lengvieji sunkvežimiai-visureigiai, ratiniai šarvuočiai, motociklai, sunkieji sunkvežimiai-visureigiai, šarvuočiai, Zoknių aerodromo gaisrinis automobilis. O kur dar kateriai „Vytis“ ir „Kiras“, krovininis automobilis su įranga duonai kepti, karo lauko ligoninė ir t. t. Atrodo, nedaug. Bet tai galinga karinė technika, pagaminta Švedijoje, JAV, Vokietijoje, Prancūzijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje, Olandijoje ir Sovietų Sąjungoje.

Muziejaus istorikai nepamiršta, kad ir vakarykštė diena – jau istorija, todėl nemažai eksponatų sudaro XX a. pabaigos–XXI a. pradžios įvairių žinybų apdovanojimai, plakatai, dabartinės kariuomenės uniformos, ženklai, šalmai, kuprinės ir t. t. Džiaugiamės, kad Lietuvos kariuomenės vadas gen. mjr. Valdas Tutkus savo uniformą padovanojo Vytauto Didžiojo karo muziejui.

Pasipildė ir ginklų rinkiniai. Esame labai dėkingi Giraitės gamyklai, papildžiusiai muziejaus rinkinius savo produkcija. Nors eksponatams

turėjome nedaug pinigų, įsigijome keturis XX a. Šveicarijos, Bulgarijos, Vokietijos Demokratinės Respublikos ir Didžiosios Britanijos šalmus.

Eksponatus galima sugrupuoti taip:

Archeologijos grupė – 301 vnt.

Daiktų grupė – 336 vnt.

Negatyvų grupė – 13 vnt.

Fotografijų grupė – 1674 vnt.

Ginklų grupė – 159 vnt.

Meno grupė – 2 vnt.

Numizmatikos grupė – 134 vnt.

Spaudos grupė – 671 vnt.

Karinės technikos ir transporto grupė – 34 vnt.

Pagalbinės medžiagos grupė – 568 vnt.

LIETUVOS VARDŲ PAMINĖJIMO TŪKSTANTMETIS NUMIZMATIKOS EKSPONATUOSE

Gerarda Dručkuvienė

2009 metais buvo įsigyti 134 numizmatikos eksponatai. Per metus nepavyko padidinti banknotų kolekcijos. Monetų kolekcija išaugo 22 eksponatais. Visos monetos gautos iš Lietuvos banko Kasos departamento direktoriaus potvarkiu – tokiu būdu į muziejaus rinkinius nuolatiniam saugojimui patenka

Auksinė 100 Lt vertės moneta.
Autoriai Bronius Leonavičius ir Giedrius Paulauskis

visos Lietuvos banko išleistos ir Lietuvos monetų kalykloje nukaldintos naujos lietuviškos monetos. Liūto dalį tarp įsigytų naujų muziejinių vertybių sudaro įvairūs medaliai ir pasižymėjimo ženklai. Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus darbuotojų dėka labai sėkmingai papildyta nevalstybinių, t. y. įvairių ministerijų, departamentų, savivaldybių, visuomeninių organizacijų apdovanojimų kolekcija, kurią visuomenei numatoma parodyti 2010 metais parodoje, skirtoje Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienai.

Didžioji dalis naujųjų eksponatų šiuolaikiniai. Iš vienos pusės tai atspindi esamą ekonominę padėtį, nes dažniausiai muziejui jie yra dovanojami. Tačiau tokių eksponatų vertė laikui bėgant auga, jie tampa nebe nūdienos, bet istorinėmis vertybėmis, kurių vėliau įsigyti gali būti labai sunku. Tai puikiai iliustruoja Lietuvos Sąjūdžio 20-metis: kai kurių to meto įvykius liudijančių vertybių dabar įsigyti neįmanoma.

Galima pasidžiaugti ir tuo, kad Vytauto Didžiojo karo muziejaus numizmatikos rinkinius papildė ne taip jau mažai 2009 metų eksponatų, įamžinančių Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį. Pirmiausia tai trečioji iš serijos, skirtos Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui, Lietuvos banko išleista, Lietuvos monetų kalykloje nukaldinta auksinė 100 litų nominalinės vertės kolekcinė moneta. Monetos autoriai Bronius Leonavičius ir Giedrius Paulauskis susiejo ją su 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Aktu, reverse sutalpinę trylikos eilučių ištrauką iš šio dokumento (pirmosios dvi šios serijos monetos, taip pat saugomos mūsų muziejuje, yra skirtos atitinkamai 1009-iesiems – Lietuvos vardo paminėjimui – Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei).

Kitas šiai reikšmingai datai skirtas eksponatas, papildęs muziejaus numizmatikos rinkinius, yra trijų rūšių ženkliukas, pagamintas Vilniuje, UAB

Ženklas „Lietuva 1009–2009“.
Autorė Ilona Kukenytė

„Alpera“. Visose jo atmainose panaudotas oficialus Lietuvos tūkstantmečio ženklas „LIETUVA 1009–2009“. Šio ženklo autorė – Lietuvos dailės akademijos studentė Ilona Kukenytė, 1998 metais tapusi Lietuvos Respublikos Prezidentūros paskelbto ženklo sukūrimo konkurso nugalėtoja ir 5000 litų premijos laimėtoja. Viename iš „Alperos“ ženkliukų šis ženklas žalvarinis, kitame – papuoštas spalvotu emaliu, trečiame – pritvirtintas prie gintaro gabalėlio.

Dar vienas šios kolekcijos eksponatas – UAB „Monetų namai“ užsakymu Lietuvos monetų kalykloje nukaltas šiam jubiliejui skirtas medalis. Jo autorius Giedrius Paulauskis vieną medalio pusę papuošė Kvedlinburgo analų citata, kurioje minima Lietuva, kitą – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėlapiu detale. Medaliai turi numeruotus autentiškumo sertifikatus. Muziejui pavyko įsigyti du sidabrinius ir du iš vario bei nikelio lydinio pagamintus medalius.

Plačiau apsistoti norisi ties išskirtiniu Juozo Kalinausko ir Linos Kalinauskaitės medaliu, vaizduojančiu reikšmingiausius mūsų šalies istorinius įvykius ir iškiliausius veikėjus. Sunku patikėti, kad nedideliame septynių centimetrų skersmens apskritime gali tiek tilpti. Net išvardinti visus pavaizduotus įvykius ir valdovus nėra lengva, todėl pasinaudosiu istoriko doc. dr. Romo Batūros aprašymu, paskelbtu 2009 m. liepos 4 d. „Lietuvos žiniose“: „Lietuviai, iki šių dienų išlaikę seniausią pasaulyje gyvą indoeuropiečių kalbą, tūkstantmetėje baltų raidoje išryškėjo maždaug prieš 1500 metų. 1009-aisiais Lietuvos vardas suskambo Vakarų Europoje, Kvedlinburgo analuose. Tolydžio stiprėjanti baltų Lietuva, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė savo laisvę, kultūrą ir egzistenciją VII–XV amžiais gynė nuo skandinavų, Rusios, Lenkijos, Vokiečių ordino, totorių Aukso Ordos. Vėliau, XVI–XVII amžiais, priešintasi Maskvos, Švedijos ir Turkijos agresijai. Žymių Lietuvos valdovų – Lietuvos karaliaus Mindaugo, gar-

Lietuvos vardo paminėjimo jubiliejui skirtas medalis.
Autorius Giedrius Paulauskis

sios Europoje Gediminaičių-Jogailaičių dinastijos atstovų – Gedimino, Algirdo, Kęstučio, Jogailos (tapusio ir Lenkijos karaliumi), Vytauto ir kitų vadovaujama Lietuvos kariuomenė, gindama savo ir kitas tautas nuo agresyviausių to meto jėgų, atrėmė priešus pasaulinės reikšmės Saulės-Šiaulių (1236 m.), Durbės (1260 m.), Mėlynųjų Vandenių (1363 m.), Žalgirio (1410 m.), Oršos (1514 m.), Salaspilio (1605 m.) ir Chotino (1621, 1673 m.) mūšiuose. 1918-aisiais iš šimtmetinės carinės Rusijos okupacijos Lietuvą į nepriklausomybę atvedė XIX–XX amžiaus pradžios lituanistinis sąjūdis (S. Daukantas, J. Basanavičius, V. Kudirka ir kiti). Daug aukų Lietuva padėjo 1940–1990 metų kovose prieš nacių ir sovietų okupacijas. Partizanų, disidentų, Sąjūdžio (1989 m. Baltijos kelio ir kitos akcijos) bei pasaulio demokratijos pastangomis 1990 metų kovo 11 dieną buvo atkurta Lietuvos nepriklausomybė. (...) Tai glaustai, tačiau vaizdžiai atspindi Lietuvos tūkstantmečio medalis.“

Nematant medalio gali pasirodyti, kad tokia gausa pavaizduotų asmenybių ir mūsų scenų turėtų kelti chaosą, medalis turėtų būti perkrautas, tačiau autoriai kažkokiu sunkiai suvokiamu ir nusakomu būdu apskritime harmoningai įkomponavo visus elementus. Atskiros detalės, tarsi sujungtos kažkokia nematoma gija, sudaro vieningą nedalomą visumą, į jas malonu žiūrėti. Turbūt tik patys autoriai žino, kiek tai pareikalavo darbo, pastangų, kantrybės, laiko... Kuriant medalį dar juk reikia atsižvelgti ir į tam tikrus techninius reikalavimus, kad jį būtų galima perkelti į šampą ir nukaldinti.

Žinoma, autorius nėra naujokas šioje srityje. Gimęs 1935 metais Pakalniuose (Vilkaviškio r.), 1955 metais Juozas Kalinauskas baigė Stepo Žuko aukštesniąją taikomosios dailės mokyklą, tačiau būsimo skulptoriaus netenkino įgyta keramiko specialybė, tad tais pačiais metais jis įstojo į Vilniaus dailės institutą, kurį baigė 1961-aisiais, įgydamas skulptoriaus specialybę. Iš pir-

Lietuvos vardo paminėjimo jubiliejui skirtas medalis.
Autoriai Juozas Kalinauskas ir Lina Kalinauskaitė

mųjų jo darbų paminėtina skulptūra „Šokėjėlė“, pastatyta Kauno muzikinio teatro skverelyje. Pastaruosius du dešimtmečius skulptorius paskyrė medalių kūrybai. Daugumoje jų dominuoja istorinė tematika: „Karaliaus Mindaugo karūnavimo 750-mečiui paminėti“, „Morta – Lietuvos karalienė“, jubiliejinis medalis, skirtas 300 metų Vilkaviškio sukakčiai, „1863 m. sukilimas Lietuvoje“, medalis Lietuvos krikščionių demokratų partijos 100 metų jubiliejui paminėti... Medaliuose įamžinti ir kai kurie mūsų visuomenės, kultūros, meno veikėjai: M. K. Čiurlionis, J. Basanavičius, A. Smetona, parlamentarai K. Bobelis, Č. Juršėnas ir kiti.

Žinant J. Kalinausko kūrybos tematikos pagrindinę giją, pasirinkimas pažvelgti į tūkstantmetį per istorijos prizmę atrodo visiškai dėsningas. Mintis šiai progai sukurti medalį, kaip prisimena skulptoriaus sūnus Germantas Kalinauskas, gimė dar 2004 metais. Nors pirmieji eskizai, popieriuje padaryti 2005 metais, ir labai skyrėsi nuo galutinio modelio, tačiau pagrindinė idėja – ne tik pažymėti Lietuvos vardo tūkstantmetį, bet ir pavaizduoti esminius jo įvykius – išliko. Pasirinktas kelias nebuvo lengviausias nei kūrybine, nei įgyvendinimo prasme, tačiau būtent tai išskiria medalį iš kitų, dedikuotų šiai datai. Autorius stengėsi laikytis pasirinktos koncepcijos iki galo, būdamas įsitikinęs, kad tai geriausiai įprasmina jubiliejų, ką atspindi tuo metu jo mėgstamas pajuokavimas: „Paveikslas „Žiūrėjimas pro langą“ irgi gali būti skirtas Lietuvos vardo tūkstantmečiui, tačiau ką jis dar pasako?“

Darbai sparčiau pajudėjo 2007-aisiais, prisidėjus skulptoriaus dukrai dailininkei Linai Kalinauskaitei. Tačiau kūrybinėmis kančiomis sunkumai nesibaigė. Kai projektas buvo baigtas, kilo daug aistrų dėl jame vaizduojamų politikų. Pasipylė įvairiausių pasiūlymų ir patarimų, ką medalyje reikia pavaizduoti, o ko ne. Skulptorius visiems tvirtai atkirsdavo: „Istorija yra tokia, kokia yra. Čia ne garbės lenta, o istorinis medalis, kurį darau ne dėl grožio, o tam, kad užaštrinčiau pagrindinius istorinius momentus, didingą mūsų istorijos praeitį, kurią per daugelį šimtmečių mūsų priešininkai stengiasi sumenkinti“. Nebuvo išvengta ir materialinių sunkumų. Nelengva patikėti, bet šio projekto niekas neparėmė – nei valstybė, nei verslininkai, nors prašant paramos buvo rodomas ir pradinis (2006), ir užbaigtas (2009) eskizo variantas. „Viską iki galo reikėjo įgyvendinti savo lėšomis ir su draugų pagalba. Teko kai ką perduoti, kai ko atsisakyti. Tačiau buvo verta...“ – sako autoriai.

Likus mėnesiui iki jubiliejinių iškilnių, medalis limituotu tiražu buvo nukaldintas Lietuvos monetų kalykloje. Vytauto Didžiojo karo muziejui pavyko įsigyti žalvarinį ir žalvarinį pasidabruotą medalio variantą. Medaliai yra autentiškose dėžutėse su autentiškumo sertifikatais.

GEN. MJR. VALDO TUTKAUS UNIFORMA

Antanas Jankūnas

Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyrius kaupia eksponatus bei muziejines vertybes ir formuoja muziejaus rinkinius bei kolekcijas, apimančias laikotarpį nuo 1940 metų iki šių dienų. Per dvidešimt Nepriklausomybės metų skyriaus darbuotojų dėka į muziejų pateko Krašto apsaugos departamento Kauno komendanto Virginijaus Vilkelio, SKAT Kauno rinktinės būrio vado vrš. Antano R. Vilčinsko, Garbės savanorio Algirdo Patacko, Civilinės saugos departamento direktoriaus plk. Karolio Puloko, buvusio Lietuvos kariuomenės vado gen. mjr. Jono Andriškevičiaus uniformos.

2009 metais uniformų rinkinį papildė Lietuvos kariuomenės vado (2004 m. birželis–2009 m.

liepa) gen. mjr. Valdo Tutkaus uniforma. Šis eksponatas įsigytas Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vedėjo Algirdo Markūno dėka.

Gen. mjr. Valdas Tutkus 1991 metais buvo Krašto apsaugos departamento Mokomojo junginio vado pavaduotojas, 1992–1993 metais – Krašto apsaugos ministerijos Jungtinio štabo viršininkas. Vėliau V. Tutkus buvo Lietuvos kariuomenės generalinio štabo viršininkas-kariuomenės vado pirmasis pavaduotojas, nuo 1996 metų – kariuomenės vado pavaduotojas, nuo 1999 metų – Lietuvos Respublikos karinis atstovas prie NATO ir Vakarų Europos sąjungos bei gynybos atašė Belgijos Karalystėje, nuo 2001 metų rugpjūčio – Lietuvos kariuomenės lauko (sausumos) pajėgų vadas.

Gen. mjr. Valdo Tutkaus uniformą sudaro kepurė su kokarda, marškiniai, kaklaraištis, švarkas, diržas, kelnės ir batų pora. Ant kepurės snapelio – dvi ažuolo lapų kompozicijos. Uniforminės kelnės ir švarkas pa-

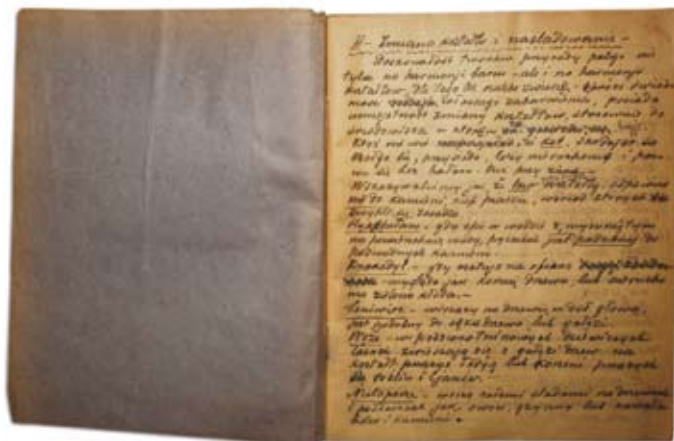
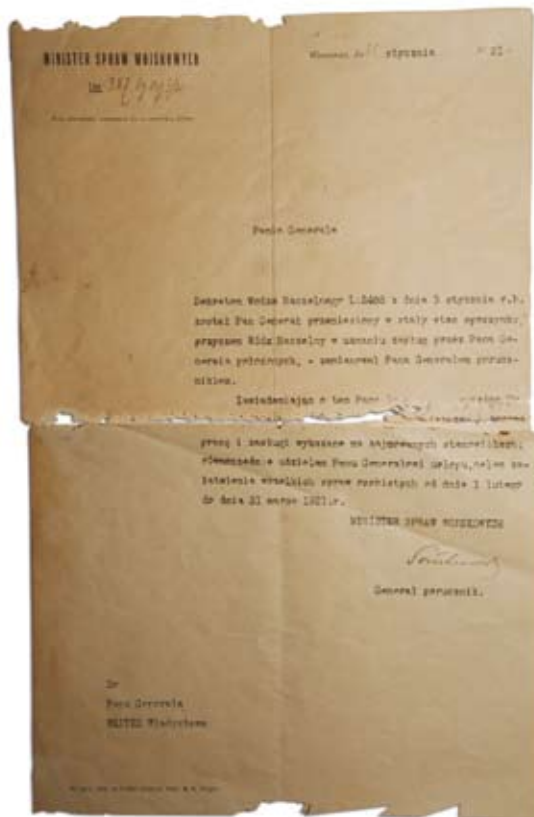
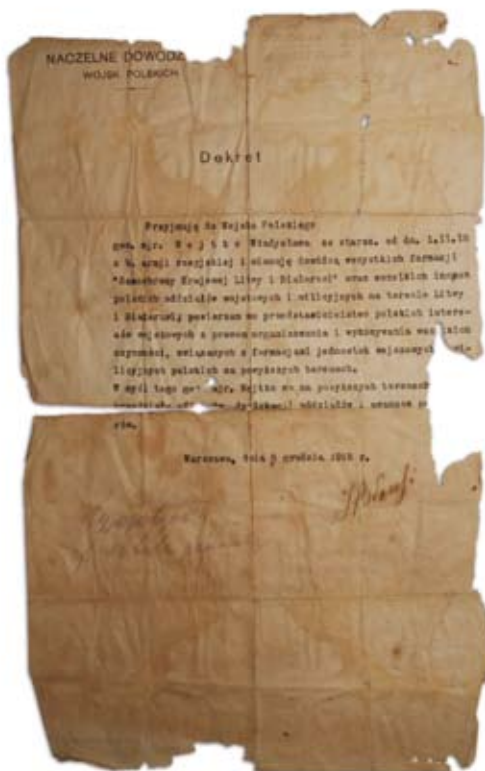
siūtos iš chaki spalvos vilnonio audinio. Švarkas yra su keturiomis kišenėmis, susagstomas penkiomis sagomis. Ant jo atlapų – laipsnio skiriamieji ženklai: Gediminaičių stulpų ženklas ir ąžuolo lapas. Krašto apsaugos ministerijos Gynybos štabo skiriamasis ženklas – antsiuvas – yra ant švarko dešinės rankovės, ties pečiu. Kelnės su raudonos spalvos 4,5 cm pločio lampasais. Prie švarko pritvirtinti kariuomenės vado, parašiutininko ir motorizuotosios pėstininkų brigados „Geležinis Vilkas“ garbės ženklai. Apdovanojimo juostelės (baretės), pritvirtintos lygiagrečiai su kairės kišenės antkišeniui, pažymi šiuos gen. mjr. Valdo Tutkaus gautus apdovanojimus: Vytauto Didžiojo ordino Karininko kryžių, krašto apsaugos sistemos lygmens medalį „Už nuopelnus“, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos proginį stojimo į NATO medalį, kariuomenės lygmens medalį „Už nuopelnus“, Policijos departamento prie VRM pasižymėjimo ženklo „Angelas sargas“ 1-ojo laipsnio medalį, Valstybės sienos apsaugos jubiliejinį medalį, Užsienio reikalų ministerijos medalį Lietuvos narystei ES ir NATO paminėti ir kt.

ISTORINĖS RELIKVIJOS, KELETA DEŠIMTMEČIŲ PRAGULĖJUSIOS PO GRINDIMIS

Arvyda Navickienė

Negandų, karo, didesnės suirutės metais žmonės dažnai slėpdavo vertingesnius daiktus, brangias relikvijas, pinigus ar ginklus, norėdami išsaugoti juos nuo pražūties. Vieni užkasdavo į žemę, kiti slėpdavo po grindimis arba įmūrydavo sienų nišose. 2009 m. kovo 30 d. Vilniuje, J. Basanavičiaus gatvėje restauruojamame name, vienam iš darbininkų atplėšus grindis, buvo rasti laiko ir drėgmės apgadinti dokumentai, nuotraukos, sąsiuviniai, kariškos uniformos antsiuvai ir keli spaudiniai. Kai kurie dokumentai buvo visiškai suirę. Nutaręs, kad šie daiktai gali sudominti kariškius, darbininkas apie radinį pranešė Lietuvos kariuomenės karo policijos pareigūnui Jonui Juškai. Vėliau šis radinys buvo perduotas Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos Viešųjų ryšių departamentui, o departamento darbuotojai jį perdavė Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriui plk. ltn. dr. Gintautui Surgailiui. Taip į muziejaus rinkinius pateko Lenkijos kariuomenės divizijos generolo Vladislavo Vejtko (Władysław Wejtka) asmeniniai dokumentai, leidiniai, nuotraukos ir uniforminiai antsiuvai.

V. Vejtka gimė 1859 m. vasario 1 d. Vilniuje. Realinę mokyklą baigė Odesoje, po to mokėsi Peterburgo Nikolajaus karo inžinerijos mokykloje.

1882 metais šią mokyklą baigus, jam buvo suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis.

Kuriantis Lietuvos ir Lenkijos valstybėms, 1918 m. rugsėjo 10 d. Vilniuje įsteigiama Lietuvos ir Gudijos krašto savigyna, o gruodžio 8 d. generolas V. Vejtko paskiriamas visų jos dalinių vadu. Dekretas, kurį pasirašė Lenkijos kariuomenės vyriausiasis vadas J. Pilsudskis, paskirdamas gen. mjr. Vladislavą Vejtko savignos dalinių, veikusių Lietuvoje ir Baltarusijoje, vadu, yra vienas iš rastųjų dokumentų. Kitame dokumente rašoma apie tai, kad

generolas V. Vejtko turi priimti į Vilnių su misija atvykstantį kpt. Klingerį. Lenkijos karo reikalų ministro rašte informuojama, kad Lenkijos kariuomenės vyriausiojo vado 1921 m. sausio 3 d. dekretu L 2488 už nuopelnus Vladislavui Vejtko suteikiamas generolo leitenanto laipsnis ir ilgalaikės atostogos. Išlikusioje popieriaus skiautėje rašoma, kad V. Vejtko yra Peterburgo Nikolajaus inžinerijos mokyklos junkeris. Apie tai byloja ir užrašas mažutėje portretinėje nuotraukoje, kurioje jis su mokykline uniforma. Vienas iš rastųjų dokumentų liudija, kad brg. gen. V. Vejtko Prancūzijos prezidento 1921 m. gegužės 7 d. dekretu buvo apdovanotas Garbės legiono ordinu. Karo istorikus turėtų sudominti kiti du radiniai – sąsiuviniai-rankraščiai. Viename iš jų, „Sztuka maskowania (studjum)“, 1918 m. kovo 26 d. detalai aprašoma maskavimosi menas. Kitame sąsiuvinyje, „Wojna i pokój- pogadanki“, rašytame 1920 m. gruodžio 9 d. Vilniuje, gen. ltn. V. Vejtko išdėsto savo mintis apie karą ir taiką. Tarp rastųjų dokumentų buvo keli nenustatyto leidinio lapai, kuriuose išspausdintas generolo straipsnis „Maskavimosi menas“ (Sztuka maskowania), taip pat žurnalas „Wiarus“ (1919 m. birželio 30 d.), leidinys „Przegląd wojskowo-techniczny. Saper“ (1934 m. sausio mėn., t. XV), kurio pirmuosiuose puslapiuose yra nekrologas, skirtas 1933 m. lapkritį mirusiam div. gen. Vladislavui Vejtko. Antroji rastoji nuotrauka yra ta pati, kuri buvo publikuota nekrologe. Greta šių radinių buvo du uniforminiai antsiuvai ir asmens pažymėjimas Nr. 47 su nuotrauka, 1933 m. birželio 2 d. išduotas Lenkijos karo reikalų ministerijos div. gen. V. Vejtko.

Šiuos daiktus taip kruopščiai surinkti ir paslėpti galėjo tik div. gen. Vladislavui Vejtko labai artimi žmonės, norėję išsaugoti brangias relikvijas. Galbūt šiame J. Basanavičiaus gatvės name gyveno ir pats generolas.

UNIKALŪS EKSPONATAI PAPILDĖ DAIKTŲ RINKINIUS

Lina Urbonienė

2009 metais daiktų rinkinius papildė 336 nauji eksponatai. Dauguma jų atspindi šiandieninės Lietuvos kariuomenės gyvenimą, kiti mena tarpukario ir sovietinius laikus. Kiekvienas naujas eksponatas – tai prisilietimas prie istorijos. Apie keletą svarbesnių vertėtų pakalbėti plačiau.

Aleksandras Dagys muziejui perdavė unikalius eksponatus – savo tėvo Lietuvos kariuomenės majoro Jokūbo Dagio ilgus metus slėptas ir išsaugotas Karininkų ramovės relikvijas: šešias įvairių valstybių (Švedijos, Suomijos, Estijos, Latvijos, Čekoslovakijos ir LSSR) vėliavėles, tarpukariu naudotas Karininkų ramovės reprezentaciniuose rūmuose priimant užsienio šalių delegacijas ir karo atašė, bei šešis trispalvius rankovės raiščius su Vilniaus komendantūros antspaudu.

Mjr. Jokūbas Dagys nuo 1937 iki 1940 metų pirmosios sovietinės okupacijos buvo Kauno karininkų ramovės viršininkas. Jis aktyviai dalyvavo 1941 metų birželio 23-iosios sukilime, organizavo Karininkų ramovės apsaugą, Lietuvos Laikinosios Vyriausybės buvo paskirtas Karininkų ramovės turto

Čekoslovakijos, Suomijos, Švedijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos pirmoji laikinoji (1940 m.) vėliavėlės

valdytoju ir valdybos nariu. Sudėtingais sovietiniais metais J. Dagys, o vėliau ir jo sūnus A. Dagys slėpė ir išsaugojo nemažai Karininkų ramovės daiktų, dokumentų, antspaudų. Atkūrus Nepriklausomybę išsaugotos vertybės buvo sugrąžintos į Karininkų ramovę.

Minėtos vėliavėlės pasiūtos iš natūralaus šilkinio ar vilnonio audinio, šilkinė virvėle tvirtinamos prie medinio stovo. Deja, daugumos jų būklė yra kritinė – jas reikia skubiai restauruoti.

Viena iš įdomesnių – Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos pirmoji laikinoji vėliavėlė. Anot A. Dagio, ji buvo naudojama nuo 1940-ųjų pirmosios sovietinės okupacijos iki Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą.

Reti ir unikalūs eksponatai – trispalviai rankovės raiščiai, kuriais 1939 m. lapkričio 23 d. buvo apdovanoti kariai savanoriai, į kuriamą Lietuvos kariuomenę įstoję Vilniuje iki 1919 m. sausio 5 d. A. Dagio teigimu, vėliau tokius raiščius naudojo ir antisovietinės ginkluotos rezistencijos dalyviai.

Raiščiai – natūralaus šilko, su Vilniaus komendantūros apvaliu herbiniu antspaudu. Vienas raištis yra su dviem antspaudais: Vilniaus komendantūros ir Lietuvos šaulių sąjungos, kurį, anot A. Dagio, išspaudė ginkluotos antisovietinės rezistencijos dalyviai.

Norime pasidžiaugti ir eksponatu, į Vytauto Didžiojo karo muziejų atkeliavusiu iš už Atlanto – Los Andželo lietuvių Juozo Daumanto šaulių kuopos vėliava. Ji pasiūta pagal tarpukario Lietuvos šaulių sąjungos vėliavų standartus.

Los Andželo lietuvių Juozo Daumanto šaulių kuopos vėliava. 1968 m.

Raiščiai, 1939 m. lapkričio 23 d. įteikti Lietuvos kariuomenės savanoriams, įstojusiems į Lietuvos kariuomenę iki 1919 m. sausio 5 d.

Ši vėliava buvo iškilmingai pašventinta Los Andželo šv. Kazimiero parapijos bažnyčioje 1968 m. lapkričio 24 d., minint Lietuvos kariuomenę 50-ąsias metines. Vėliavą pašventino parapijos klebonas prelatas Jonas Kučingis.

Iškilmingai šventinimo ceremonijai buvo išrinkti vėliavos krikštatėviai – šaulė Marija Banionienė ir teisininkas šaulys Stasys Paltus. Šventės metu kuopos valdybos nariai, pagrindiniai fundatoriai ir krikštatėviai pasirašė vėliavos šventinimo aktą, kuriuo prisiekė vėliavą saugoti, gerbti ir atkovojus Lietuvos Nepriklausomybę parvežti į Lietuvą. J. Daumanto šaulių kuopai veiklą nutraukus, valdybos nariai, laikydami sielą duotų pažadų, perdavė ją muziejui. J. Daumanto šaulių kuopos sekretorė Irena Arienė vėliavą atsiuntė paštu.

Vėliavos matmenys – 96 x 124 cm. Ji dvipusė, žalios spalvos šilkinio audinio. Vienoje pusėje centre išsiuvinėtas Šaulių sąjungos ženklas – sidabrinis skydas su dvigubu kryžiumi, už jo sukryžiuoti trimitas ir šautuvas. Virš šaulių ženklo puslankiu iš sidabro spalvos brokatinio audinio aplikuotas šūkis „NEPRIKLAUSOMAI LIETUVAI“, apačioje tekstas „JUOZO DAUMANTO ŠAULIŲ KUOPA LOS ANGELES“. Viršutiniuose vėliavos kampuose sidabro spalvos brokatiniu audiniu aplikuotos raidės LŠS.

Kitoje vėliavos pusėje centre – Lietuvos Respublikos herbas, kampuose – sidabro spalvos brokatiniu audiniu aplikuoti Gedimino stulpai. Vėliavos pakraščiai apsiūti geometriniais ornamentais austa baltos spalvos šilkinė juostelė. Viename vėliavos šone pritvirtinti keturi žalio atlaso raišteliai vėliavai pririšti prie koto. Kiti trys vėliavos kraštai apsiūti 4 cm pločio sidabro spalvos metalizuotų siūlų kutais.

Los Andželo lietuvių Juozo Daumanto šaulių kuopos vėliava svarbi ne vien kaip išeivijos tautinės veiklos atspindys, bet ir kaip pavyzdys masiškai iš Lietuvos emigruojančiam jaunimui, kaip svarbu svetimoje šalyje mažos tautos atstovams išsaugoti ir puoselėti tautiškumą, tradicijas ir kultūrą.

LIETUVIŲ TAUTOS RELIKVIJA, IŠSAUGOTA SUOMIJOJE

Danguolė Graibuvienė

Istorinė atmintis, liudijanti skaudžias šalies patirtis ar pasiekimus, svarbi kiekvienai tautai. Dar svarbiau, kai istorinį tautos paveldą padeda išsaugoti kitos tautos ir daugelį metų saugotą medžiagą perduoda istorinio įvykio kūrėjams.

2009 metų vasario pradžioje Lietuvos ambasadoje Suomijoje apsilankė ponas Juhanis Rekola ir perdavė jo giminaičiui, Suomijos kariuomenės pulkininkui Erikui Heimbiurgeriui (Eric Heimbürger, 1888 06 16–1954 02 01) priklausiusį 1924 m. gegužės 14–17 d. Kaune įvykusio Latvijos, Estijos ir Suomijos karininkų susitikimo su Lietuvos kariuomene nuotraukų albumą. J. Rekolai albumas atiteko kartu su kitu paveldetu turtu po pulkininko mirties. J. Rekolos pasakojimu, albumas ilgą laiką išbuvo paveldėto namo palėpėje, todėl gerbdamas savo giminaičio atminimą ir lietuvių tautos istorinį palikimą, nusprendė jį perduoti Lietuvos ambasada Suomijoje. Lietuvos Respublikos ambasadorė Suomijos Respublikoje Halina Kobeckaitė 2009 m. kovo 27 d. susitiko su Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriumi plk. ltn. dr. Gintautu Sugailiu ir relikviją perdavė muziejui.

Devyniolikos lapų albume įklijuotos 56 nuotraukos su aprašais suomių kalba. Viršeliai kieti, aptraukti žalsvos spalvos medvilniniu audiniu, su užrašu „Pabaltijo valstybių karininkų atsilankymas Lietuvos kariuomenėje 1924 m. gegužės 14–18 d.“, papuošti Estijos, Latvijos, Lietuvos ir Suomijos vėliavų spalvų stilizuotais kaspiniais. Viršelio vidinėje pusėje įklijuotas užrašas suomių kalba, galbūt dedikacija mjr. Erikui Heimbiurgeriui. Albumo pradžioje įklijuoti Lietuvos Respublikos prezidento A. Stulginskio, krašto apsaugos ministro B. Sližio, kariuomenės vado gen. S. Žukausko ir užsienio karininkų vizitą organizavusio mjr. P. Murniko portretai. Likusios nuotraukos daugiausia atspindi Gegužės 15-osios, Tautos šventės, pagrindinius akcentus – karinį paradą Husarų aikštėje ir iškilmes prie Karo muziejaus. Sprendžiant iš užrašo lietuvių kalba ant albumo ir aprašų suomių kalba po nuotraukomis bei dedikacijos, galima daryti prielaidą, kad tokie albumai kaip Lietuvos kariuomenės dovana buvo įteikti visiems šio vizito svečiams karininkams.

Albumo istorinę išliekamąją vertę nusako keletas kriterijų. Suomijos karininkas Erikas Heimbiurgeris albumą saugojo iki mirties. Tai leidžia daryti išvadą, kad dalyvavimas iškilmėse Lietuvoje jam buvo svarbus įvykis, o albumas

Albumo viršelis

Dedikacija Suomijos kariuomenės majorui Erikui Heimbiurgeriui

kaip Lietuvos kariuomenės dovana buvo brangus prisiminimas. Jo giminaitis J. Rekola, perdavęs albumą Lietuvai, parodė pagarbą ne tik savo giminaičiui, bet ir mūsų tautai. Be dvasinio aspekto, albumas reikšmingas kaip konkretus tarpukario Lietuvos ir užsienio valstybių kariuomenių bendradarbiavimo atspindys. Jo istorinė išliekamoji vertė svarbi ir tarpukario Lietuvos kariuomenės šventinių renginių, užsienio svečių priėmimų, ginkluotės rekonstrukcijai.

Latvijos, Estijos ir Suomijos karininkai dalyvauti Tautos šventėje ir susipažinti su Lietuvos kariuomene buvo pakviesti 1923 metų žiemą. Vizito detalės buvo aptartos Helsinkyje ir Taline, dalyvaujant Lietuvos krašto apsaugos ministerijos ypatingų reikalų karininkui prie krašto apsaugos ministro mjr. P. Murnikui¹.

1924 m. gegužės 14 d. į Kauną atvykusius Suomijos, Estijos ir Latvijos karininkus pasitiko Lietuvos Vyriausybės ir kariuomenės atstovai. Remiantis trumpa žinute spaudoje, Suomijos delegaciją sudarė šeši karininkai, tarp kurių minimas ir dovanotojo albumo savininkas mjr. E. Heimbiurgeris, penki Estijos ir septyni Latvijos karininkai². Tą pačią dieną svečiai aplankė Lietuvos Respublikos prezidentą, ministrą pirmininką, krašto apsaugos ministrą, kariuomenės vadą, Vyriausiojo štabo viršininką.

Gegužės 15 d. Suomijos, Estijos ir Latvijos karininkai dalyvavo Tautos šventei skirtame kariuomenės parade, Karo muziejaus sodelyje padėjo vainikus prie paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę. Vakare Valstybės teatre svečiai klausėsi operos.

1924 metais Tautos šventė buvo švenčiama ypač iškilmingai ir sulaukė didelio visuomenės susidomėjimo. Remiantis tarpukario Lietuvos spauda,

¹ Kariuomenės gyvenimas, Karys, Nr. 21, 1924 m. gegužės 22–28 d.

² Ten pat.

Užsienio svečiai atvyksta į Tautos šventės karinį parodą
Husarų aikštėje, Kaune. 1924 05 15

„gegužės 15 diena buvo laisvės ir tautinio pajėgumo šventė“³, skirta trimis Lietuvos istorinėms datoms – Nepriklausomybės paskelbimui, kariuomenės įkūrimui ir Steigiamajam Seimui paminėti⁴. Ta proga Kaunas pasipuošė vėliavomis, vainikais, buvo surengta kariuomenės paroda. Šventinę nuotaiką mieste skleidė griausmingi kariuomenės sveikinimai bei maršai ir bažnytinės muzikos garsai, susilieję su gedulingo maršo melodija pagerbiant žuvusiųjų už Lietuvos laisvę atminimą.

Tautos šventės iškilmės prasidėjo 10 valandą pamaldomis arkikatedroje bazilikoje, dalyvaujant Vyriausybės, Seimo, diplomatinio korpuso atstovams, aukštiems karininkams ir valdininkams.

Vėliau šventė persikėlė į Žaliakalnį, kur vyko kariuomenės paradas. Husarų aikštėje nuo pat ryto rinkosi visuomeninės organizacijos su vėliavomis, kiek vėliau atvyko valdžios atstovai, Seimo nariai, užsienio svečiai. Rytinėje aikštės pusėje buvo išsirikiavusi kariuomenė – pėstininkai, artilerija ir raiteliai, o vakarinėje – organizacijos ir įrengta speciali estrada aukštiems užsienio svečiams. Apie 12 valandą į aikštę atvykęs einąs Respublikos prezidento pareigas Seimo pirmininkas Jonas Staugaitis pasveikino kariuomenę⁵. Prasidėjus paradiui, pirmieji pražygiavo pėstininkai, paskui artilerija ir raiteliai. To meto Lietuvos spaudoje buvo rašoma, kad „kariuomenė savo drausme ir apsirėdymu

³ Gegužės 15 d. iškilmėse, Lietuva, Nr. 110, 1924 m. gegužės 16 d.

⁴ Gegužės 15 d. Kaune, Karys, Nr. 21, 1924 m. gegužės 22–28 d.

⁵ Nepriklausomybės, kariuomenės ir Seimo švenčių iškilmės, Lietuva, Nr. 110, 1924 m. gegužės 16 d.

pasiekė tikrai europietiškos išvaizdos⁶. Šį teiginį patvirtino ir užsienio šalių karininkai, prieš išvykdami davę interviu Eltos korespondentui⁷.

Pasibaigus paradui šventė tęsėsi prie Karo muziejaus. Muziejaus bokšte, papuoštame vainikais, be Lietuvos valstybinės ir tautinės vėliavų, buvo iškeltos Latvijos, Estijos ir Suomijos valstybinės vėliavos. Vėliavomis buvo apsuptas ir dr. J. Basanavičiaus paminklas, o prie paminklo Žuvusiems už Lietuvos laisvę liepsnojo aukuras. Pagerbus žuvusiuosius ir padėjus vainikus, visuomenės vardu Seimą, Vyriausybę ir kariuomenę pasveikino M. Šalčius, džiaugdamsis, kad per ketverius Nepriklausomybės metus lietuvių tauta tapo lygiaverte tarp kitų tautų, o Lietuvos kariuomenė „suskubo per trumpą laiką padaryti tautos vėliavai garbę“⁸. Baigiantis oficialioms iškilmėms, prie Karo muziejaus buvo skanduojama „Valio“ ne tik už Lietuvos Nepriklausomybę, bet ir už Latvijos, Estijos, Suomijos kariuomenes bei Švedijos, Danijos atstovus, atvykusius į iškilmės. Orkestras, sustojęs prie užsienio valstybių delegacijų, grojo Lietuvos ir tos valstybės himnus, sakė sveikinimo kalbas. Delegacijos, dėkodamos už sveikinimus, atsakydavo sveikinimu „Tegyvuoją Lietuvą“⁹.

⁶ Penki metai, Karys, Nr. 20, 1924 m. gegužės 15–21 d.

⁷ Kariuomenės gyvenimas, Karys, Nr. 21, gegužės 22–28 d.

⁸ Gegužės 15 d. Kaune, Karys, Nr. 21, 1924 m. gegužės 22–28 d.

⁹ Nepriklausomybės, kariuomenės ir Seimo švenčių iškilmės, Lietuva, Nr. 110, 1924 m. gegužės 16 d.

Iškilmingi atsisveikinimo pietūs Kauno karininkų ramovėje. 1924 05 17

Antrąją vizito dieną, gegužės 16-ąją, Suomijos, Estijos ir Latvijos karininkai lankėsi Lietuvos kariuomenės daliniuose, domėjosi kariniu pasirėgimu, Husarų aikštėje stebėjo raitelių pulkų mokomuosius pasirodymus, vėliau nuvyko į Karo aviaciją, 5-ąjį pėstininkų DLK Kęstučio pulką, Artilerijos mokomąją ir 9-ąją baterijas, žiūrėjo Lietuvos karių atliekamus rikiuotės pratimus¹⁰. Vakare aplankė Karo muziejų ir dalyvavo vėliavų nuleidimo iškilnėse, kur ginklu ir gedulingu maršu buvo pagerbti žuvusieji už Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos nepriklausomybes. Nuleidus vėliavas, orkestras sugrojo Suomijos, Estijos, Latvijos ir Lietuvos himnus.

Paskutinė vizito diena buvo skirta pažintinei ekskursijai. Garbingi svečiai buvo supažindinti su Kauno apylinkėmis, o po pietų vėl apsilankė Karo muziejuje, kalbėjosi su karo invalidais, aplankė karo invalidų dirbtuves. Kaip atminimo dovanėlę graveriai užsienio svečiams įteikė Lietuvos kariuomenės ženklelius, o karo invalidai – po penkias Karo invalidų tarnybos prie Karo muziejaus nuotraukas. Vakare Kauno geležinkelio stotyje grojant kariuomenės dūdų orkestrui aukštus svečius iškilmingai palydėjo Lietuvos karininkai¹¹.

Informacija apie 1924-ųjų Tautos šventės iškilmes tarpukario Lietuvos spaudoje papildė nuotraukose užfiksuotą informaciją, suteikia joms gilesnę prasmę, parodo, kokia reikšminga ši šventė buvo Lietuvai, jos tautai. Suomijos, Estijos ir Latvijos karininkų delegacijų iškilmingas priėmimas ir nuolatinis dėmesys vizito metu rodo Lietuvos siekį suartėti su Baltijos valstybėmis, palaikyti draugiškus santykius su jų kariuomenėmis.

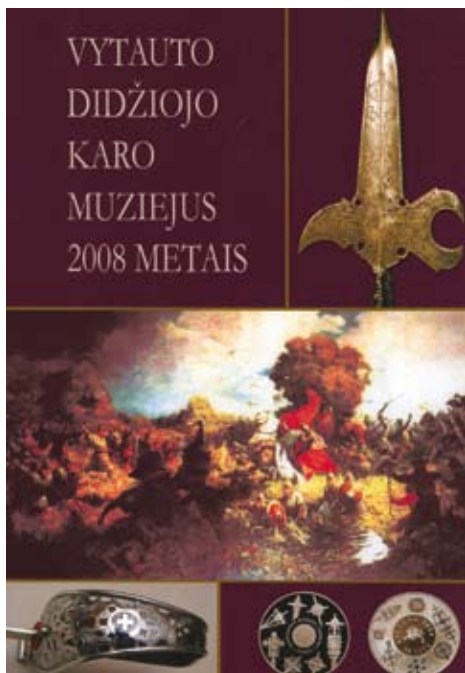
---

¹⁰ Kariuomenės gyvenimas, Karys, Nr. 21, 1924 m. gegužės 22–28 d.

¹¹ Ten pat.

2009 METŲ MUZIEJAUS LEIDINIAI

2009 metų ekonominė krizė skaudžiai smogė Vytauto Didžiojo karo muziejaus leidybinei veiklai, todėl buvo išleisti tik trys leidiniai.

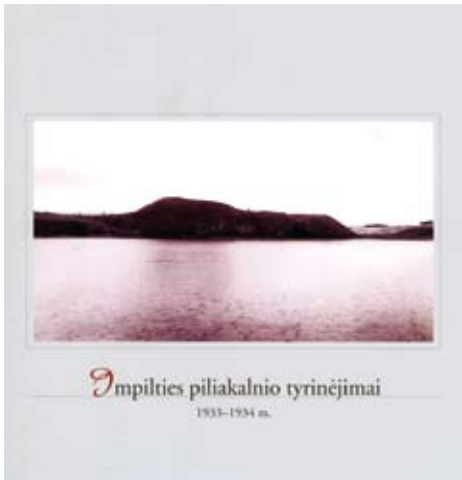
Vytauto Didžiojo karo muziejus 2008 metais. Almanachas. Kaunas, 2009, 175 p. Tiražas 200 egz.

Tai Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojų ataskaita, kas nuveikta 2008-aisiais. Almanache rasime amžininkų atsiminimus apie brg. gen. Vladą Nagevičių, sužinosime apie skausmingas pertvarkas Karo muziejuje po Antrojo pasaulinio karo, muziejaus bokšto laikrodžio istoriją. Skyrelyje „Pro memoria“ prisimenami muziejuje dirbę darbuotojai, principingi archeologai Juozas Antanavičius (1935–1975), Kazė Gabriūnaitė (1916–1990) ir Liucija Murnikaitė (1951–1994).

Ko gi dosnūs mūsų muziejui buvo

2008-ieji? Pirmiausia, žinoma, eksponatų. Įsigijome ne vieną ypač vertingą, įdomų, puikiai papildysiantį muziejaus rinkinius eksponatą. Muziejaus darbuotojai parengė 7 naujas parodas, išleido 10 leidinių, paskelbė 49 publikacijas, mokslinėse konferencijose perskaitė 5 pranešimus. Parengtos naujos edukacinės programos. 2008-aisiais muziejų aplankė 69 309 lankytojai. Pradėti muziejaus rekonstrukcijos darbai. Kronikoje aprašomos per metus surengtos parodos ir įvykų renginiai.

Leidinį parengė redakcinė kolegija. Atsakingasis redaktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis, kalbos redaktorius Žilvinas Tamošaitis, fotografas Artūras Užgalis, dizainerė Vaiva Šimonienė. Leidinys iliustruotas, spalvotas.

Impilties piliakalnio tyrinėjimai 1933–1934 m. Vilnius, 2009, 44 p. Tiražas 300 egz.

Leidinių parengė Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriaus vyr. muziejininkas Kęstutis Šeškevičius. Atsakingoji redaktorė Archeologijos skyriaus vedėja Kristina Rickevičiūtė, kalbos redaktorius Žilvinas Tamošaitis.

(Kretingos r.), K. Šeškevičius rėmėsi Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriaus archyvo 1931–1934 m. Impilties piliakalnio kasinėjimų dienoraščiais, brėžiniais, dokumentais, nuotraukomis, kitais publikuotais šaltiniais. Leidinys iliustruotas.

Rengdamas leidinį apie vieną galingiausių savo įtvirtinimų Impilties (arba Senosios Įpilties) piliakalnį

Aušra Jurevičiūtė. Aviacijos plk. ltn. Jonas Liorentas, Vyčio Kryžiaus ordino kavalerius (1901–1991). Kaunas, 2009, 54 p. Tiražas 173 egz.

Leidinyje glaustai supažindinama su sudėtingu aviacijos plk. ltn. J. Liorento gyvenimu. Pateikiama faktų apie 1919 metais savanoriu į Lietuvos kariuomenę įstojusį būsimą lakūną, tarnybą aviacijoje 1926–1940 m., apžvelgiamas jo gyvenimas priverstinėje tremtyje nuo 1944 iki 1991 m.

Leidinio atsakingasis redaktorius Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vedėjas Algirdas Markūnas, recenzavo plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis, kalbos redaktorius Žilvinas Tamošaitis.

Leidinyje gausiai iliustruotas dokumentų kopijomis ir nuotraukomis iš Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkinių.

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS 2009 METŲ KRONIKA

Parengė Rimas Banaitis

Sausio 12–13 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje viešėjo Latvijos karo muziejaus delegacija, vadovaujama direktoriaus pavaduotojo Jurio Ciganovo. Svečiai susitiko su direktoriumi plk. lt. dr. Gintautu Surgailiu. Buvo aptartas numatomos tarptautinės mokslinės konferencijos „Lietuvos ir Latvijos valstybių pavojai kovose

su bermontininkų kariuomene 1919 metais“ organizavimas. Įvyko diskusija dėl galimybės iš muziejų fonduose esančių eksponatų Vytauto Didžiojo karo muziejuje ir Latvijos karo muziejuje surengti parodą „Lietuvos ir Latvijos valstybių pavojai kovose su bermontininkų kariuomene 1919 metais“. Buvo aptartas tolesnis bendradarbiavimas.

Sausio 20 d.

Kauno jaunųjų turistų centre įvyko jau trečius metus Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Jaunųjų turistų centro tęsiamą projektą „Šaliai ir žmogui pažinti“, kuriame dalyvauja nemažai Kauno miesto bendrojo lavinimo mokyklų, edukacinis renginys. Muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejininkė Vilija Sapjanskienė skaitė paskaitą „Kaip senovėje kariauta“. Po paskaitos buvo parodytas filmas, kuriame senovės karių, bajorės ir bajoraitės vaidmenis atlieka edukacinės programos dalyviai – Jaunojo gido mokyklos mokiniai (Jaunųjų turistų centras). Edukacinės programos kūrėjai – muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus darbuotojai. Filmą buvo sukurtas 2008 metų rudenį Kauno pilyje projekto dalyvių ir partnerių – Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Kauno jaunųjų turistų centro – iniciatyva ir yra naudojamas švietimo bei mokymo tikslais. Renginyje dalyvavo Kauno „Aušros“ ir „Saulės“ gimnazijų, J. Dobkevičiaus, Julijanavos, Milikonių, Šančių vidurinių mokyklų mokiniai. Peržiūrėję filmuotą medžiagą, jie atsakinėjo į renginio vedėjų pateiktus klausimus,

o už teisingus atsakymus gavo prizų. Mokiniams įdomiausia buvo pasimatuoti grandinius šarvus, išgirsti jų gaminimo istoriją. Kebliau buvo „surošti“ senovės karį į karužę: parinkti ginklus, maistą, keliavimo būdą. Renginyje visi, net ir mokytojai, tapo ne tik žiūrovais, bet ir aktyviais dalyviais.

Sausio 21 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje su pažintiniu vizitu viešėjo Lenkijos Respublikos nepaprastojo ir įgaliotojo ambasadoriaus pirmasis patarėjas Stefanus Hatysas. Svečias susitiko su direktoriumi plk. lt. dr. Gintautu Surgailiu ir muziejui padovanojo Andžejaus Vajdos albumą „Katynės byla“.

Sausio 26 d.

Į Kauną, o kartu ir į Vytauto Didžiojo karo muziejų atvyko Krašto apsaugos ministerijos delegacija, vadovaujama krašto apsaugos ministrės Rasos Juknevičienės. Delegacijoje dar buvo Krašto apsaugos ministerijos sekretorius Arturas Plokšto ir Infrastruktūros plėtros departamento prie KAM direktorius Robertas Marteckas. Vizito tikslas – Varpų bokšto ir jame įrengto kariliono perdavimas iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Vytauto Didžiojo karo muziejui. Delegacija susitiko su Kauno miesto savivaldybės meru Andriumi Kupčinsku, Turto valdymo departamento direktore Virginija Žuromskaite,

Karilionu groja Krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė ir Giedrius Kuprevičius

Restauruojamoje Didžiojoje salėje

Kultūros skyriaus vedėju Sigitu Šliažu, Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriumi plk. ltn. dr. Gintautu Surgailiu, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktoriumi Osvaldu Daugeliu, karilionininku Giedriumi Kuprevičiumi.

Muziejaus direktorius plk. ltn. dr. G. Surgailis krašto apsaugos ministrę R. Juknevičienę ir ministerijos vadovybės atstovus supažindino su muziejaus rekonstrukcija.

Ministrė apžiūrėjo Kauno tvirtovės VI fortą. Su forto istorija supažindino muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas. Buvo apsvaistytos galimybės šiame forte įsteigti Vytauto Didžiojo karo muziejaus artilerijos ir karinės technikos ekspoziciją, aptarti forto perdavimo Kauno miesto savivaldybei klausimai.

Vasario 11 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje įvyko Kauno „Vyturio“ vidurinės mokyklos istorijos pamoka. Tą dieną muziejuje apsilankė 700 šios mokyklos mokinių. Ryšių su visuomene ir bendrojo skyriaus ekskursijų vadovas Edvi-

nas Vaidotas vedė teminę ekskursiją „Vasario 16-osios reikšmė“, ekskursijų vadovas Mindaugas Grigonis – edukacinę programą „Lituanicos“ didvyriai amžinai gyvi“, o viešųjų ryšių vyr. specialistė Daiva Žiurauskienė – edukacinę programą „Kaip senovėje kariauta“. Vyko apžvalginės ekskursijos.

Kilnojamoji paroda „Širdimi ir siela su kariuomene“ atidaryta Dr. Jono Basanavičiaus sodyboje-muziejuje Ožkabaliuose (Vilkaviškio r.).

Vasario 12 d.

Paminėtos Vytauto Didžiojo karo muziejaus įkūrimo 88-osios metinės. Ryšių su visuomene ir bendrojo skyriaus darbuotojai parodė nuotaikingą teatralizuotą programą „Muziejaus žynios“.

Vasario 13 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas „Combo“ klube susitiko su Kauno motoklubo nariais, perskaitė pranešimą „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose“, demonstravo archyvinis vaizdus apie tarpukario Lietuvos kariuomenę, atsakė į pateiktus klausimus. Renginyje dalyvavo apie 140 žmonių.

Vasario 14 d.

Kaune, Šv. arkangelo Mykolo (Įgulos) bažnyčioje, įvyko Šventojo Rašto skaitymai, skirti Įgulos bažnyčios vargonų 70 metų sukakčiai. 1939-aisiais firmos „E. F. Walcker“ įrengtais vargonais koncertavo žymūs to meto vargonininkai Zigmas Aleksandravičius, Konradas Kaveckas, Zenonas Nomeika, Jonas Žukas. Švenčiausiojo sakramento adoracijos metu Šv. Pauliaus skaitinius kartu su kitais Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos karinių vienetų atstovais skaitė Vytauto Didžiojo karo muziejaus Ryšių su visuomene ir bendrojo skyriaus darbuotojai Regina Rajeckienė, Daiva Žiurauskienė ir Mindaugas Grigonis.

Vasario 19 d.

Pristatyta Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus parengta kilnojamoji paroda „Lietuvos karo aviacija 1919–1940 m.“, skirta Lietuvos karo aviacijos 90-mečiui. Parodos autoriai – skyriaus vedėja Dalė Naujalienė, vyriausieji muziejininkai Paulius Radzevičius ir Andriejus Stolarovas – talentingų lietuvių konstruktorių, karo lakūnų, karo lėktuvų nuotraukomis atgaivino gal kiek primirštą, bet labai įdomų Lietuvos karo aviacijos istorijos tarpinį. Rengiant parodą, buvo panaudota Vytauto Didžiojo karo ir Lietuvos aviacijos muziejų medžiaga.

Nuo vasario 23 d. paroda buvo eksponuojama Lietuvos kariuomenės karinių oro pajėgų štabe (Gedimino g. 25, Kaunas).

Vasario 20 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Ryšių su visuomene ir bendrojo skyriaus ekskursijų vadovas Edvinas Vaidotas Kauno „Vyturio“ vidurinėje mokykloje vykusioje moksleivių konferencijoje skaitė pranešimą „Vasario 16-osios reikšmė“.

Kovo 6 d.

Trakų istorijos muziejuje atidaryta Vytauto Didžiojo karo muziejaus paroda „Lietuvos husarai“. Parodos organizatoriai – muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis, vyriausioji fondų saugotoja Janina Karosevičiūtė, LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas, Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėja Dalė Naujalienė, Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų istorijos sektoriaus vedėjas Vladas Drupas ir šio sektoriaus vyriausiasis muziejininkas Vidmantas Airini, parodos kuratorius – direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas.

Pirmoji muziejaus paroda „Lietuvos husarai“, veikusi nuo 2007 m. spalio 11 d. iki 2008 m. balandžio 11 d. Rygoje, Latvijos karo muziejuje, sulaukė didelio latvių susidomėjimo ir puikaus Latvijos vyriausybės atstovų, muziejininkų, lankytojų ir žiniasklaidos įvertinimo. Vėliau, nuo 2008 m. liepos 4 d. iki spalio 27 d., paroda buvo eksponuojama Šiaulių „Aušros“ muziejaus Chaimo Frenkelio viloje, o ši pavasarį – Trakų istorijos muziejuje. Čia buvo parodyta apie 70 Vytauto Didžiojo karo muziejaus eksponatų. Paroda aprėpia visus Lietuvos husarus. Didžioji muziejinių vertybių dalis priskiriama LDK laikotarpiui, kitos atskleidžia XIX–XX a. Lietuvos husarų istoriją.

Paroda veikė iki gegužės 26 d.

Kovo 7–8 d.

Klaipėdoje vykusiame Tarptautinės gidų dienos minėjime ir Lietuvos gidų sąjungos suvažiavime Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojui dr. Steponui Gečui už profesinę ir visuomeninę veiklą 2008 metais suteiktas geriausio Kauno gido vardas. Valstybinio turizmo departamento atstovai jam pareiškė padėką ir įteikė asmeninę dovaną.

Kovo 10 d.

Paminėti Vytauto Didžiojo karo muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vyriausiosios muziejininkės Vilijos Sapjanskienės 50-mečio ir Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vyriausiojo muziejininko Algimanto Daugirdo 60-mečio jubiliejai. Jubiliatas pasveikino muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis, kolektyvas, buvę kolegos, Kauno karo istorijos klubo prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus atstovai.

Kovo 11 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas Birštono kurorto savivaldybėje skaitė šventinį pranešimą „Kovo 11-osios Nepriklausomybės restitucijos aktas – Lietuvos ir pasaulio istorinių įvykių kontekste“. Pranešimo klausėsi apie 400 žmonių.

Kovo 12 d.

Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos karininkų ramovėje įvykusiame Lietuvos karo aviacijos 90-ųjų įkūrimo metinių minėjime Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėjai Dalei Naujalienei už aktyvų ir nuoširdų dalyvavimą organizuojant šį minėjimą įteikta Lietuvos kariuomenės karinių oro pajėgų vado brg. gen. Artūro Leitos padėka.

Kovo 19 d.

Biržų krašto muziejuje „Sėla“ atidaryta Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos skyriaus paroda „Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose“. Parodos atidarymo renginį gražiomis lietuvių liaudies karinėmis dainomis pradėjo Biržų kultūros centro Pabiržės folkloro ansamblis

„Žemyna“ (vad. Aušra Butkauskienė). Dalyvavo Biržų rajono savivaldybės meras Regimantas Ramonas, Mindaugo motorizuotojo pėstininkų bataliono vadas mjr. Nerijus Stankevičius, štabo viršininkas mjr. Liudas Gumbinas, gausus biržiečių būrys. Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis, džiaugdamasis puikiai surengta paroda, kalbėjo: „Atvažiuome su mažyte dalele to, ką turime Vytauto Didžiojo karo muziejuje. 130 autentiškų šios parodos eksponatų biržiečiams leis prisiliesti prie 90 metų Lietuvos kariuomenės istorijos“. Atidarydamas dvieiose muziejaus salėse eksponuojamą parodą, Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas ir parodos kuratorius Arvydas Pociūnas papasakojo apie Nepriklausomybės kovų metais susikūrusią ir susiformavusią Lietuvos kariuomenę, įžymius karvedžius, kurių nemažai kilę iš Biržų krašto, kovas su bolševikais, bermontininkais ir lenkais, padėkojo parodos rengėjams Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vedėjai Dalei Naujalienei, vyriausiesiems muziejininkams Mariui Pečiuliui ir Andriejui Stoliarovui, muziejaus dailininkei Dalijai Gembickienei, taip pat Biržų krašto muziejaus darbuotojams už pagalbą rengiant šią parodą.

Paroda veikė iki rugsėjo 20 d.

Balandžio 1 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus kilnojamoji paroda „Lietuvos karo aviacija 1919–1940 m.“ atidaryta Kauno Vinco Kudirkos viešosios bibliotekos Girstupio skyriuje.

Puskarininkių mokykloje direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas skaitė paskaitą „Lietuvos karybos istorija 1795–1940 metais“.

Balandžio 7 d.

Kilnojamoji portretų paroda „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmonai“ atidaryta Birštono muziejuje.

Balandžio 8 d.

Kauno priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos vadovybės (vadas plk. dr. Vidas Kerševičius) kvietimu tarnybos komandų vadų klubo susirinkime dalyvavo Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas. Jis papasakojo apie muziejaus istoriją, sodelio atstatymą, supažindino su perspektyvine muziejaus veikla.

Balandžio 9 d.

Artėjančių šv. Velykų proga Šv. arkangelo Mykolo (Igulos) bažnyčioje Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojams buvo surengtas Velykų rytmetys su Lietuvos kariuomenės Kauno ĩgulos kapelionu kpt. Tomu Karkliu. Susitikimo metu buvo parodyta Alberto Kastelanio ir Džiankarlo Kapelaro filmo „Jėzus ir Jo žemė po 2000 metų“ X dalis „Kryžius ir ...“ Filmą padėjo geriau suvokti Evangeliją, Kristaus skelbiamą Gerąją naujieną ir Jėzaus kaip Mesijo reikšmę mūsų civilizacijos istorijai. Renginio organizatorė Ryšių su visuomene ir bendrojo skyriaus vedėja Regina Rajeckienė.

Balandžio 17 d.

Kauno miesto rotušėje įvyko pasitarimas dėl Žalgirio mūšio 600-ųjų metinių minėjimo. Dalyvavo savivaldybės, dvasininkijos, mokslo institucijų ir visuomenės atstovai. Vytauto Didžiojo karo muziejui atstovavo direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas ir vyr. muziejininkas Algimantas Daugirdas.

Balandžio 20 d.

Kilnojamoji paroda „Lietuvos karo aviacija 1919–1940 m.“ atidaryta Lietuvos kariuomenės krašto apsaugos savanorių pajėgų (KASP) Dariaus ir Girėno apygardos 2-osios rinktinės štabe, vėliau Juozo Vitkaus inžinerijos batalione ir Radviliškio mokyklose.

Balandžio 22 d.

Atidarytos atnaujintos ir papildytos naujais eksponatais Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) ekspozicijos „1812 m. karas“, „1831 ir 1863–1864 m. sukilimai Lietuvoje“, „Lietuvių nacionalinių dalinių XIX a.–XX a. pr. svetimose kariuomenėse istorija“, „Kultūra Lietuvoje XIX a. pab.–XX a. pr.“, „Lietuvos Respublikos kariuomenės istorija 1918–1940 m.“, „Lituanicos“ memorialinė ekspozicija.

Ekspozicija „Lietuvių nacionalinių dalinių XIX a.–XX a. pr. svetimose kariuomenėse istorija“ buvo papildyta retu eksponatu – kaizerinės Vokietijos kariuomenės kario odiniu šalmu „Pickelhaube“ su brezentiniu apdangalu. Tokie apdangalai per karą buvo naudojami tam, kad paslėptų blizgiąsias šalmo detales.

Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės ekspozicijos salėje lankytojai gali pamatyti lietuvių partizanų 1918–1919 metais naudotus nupjautavamzdžius „Mosin-Nagant“ ir „Mauser“, Nepriklausomybės kovose naudotus

šautuvus „Mosin-Nagant“, „Berdan Nr. 2“ ir „Mauser“, lengvąjį „Maxim MG 08/15“ ir aviacinį kulkosvaidį „Parabellum Maschinengewehr“. Kariuomenės kūrimosi ir vystymosi ekspozicijos dalis buvo papildyta Lietuvos kariuomenės karininko paradine juosta, karabinais „Mauser“, artilerijos karininko pentiniais, žirgo kamanomis ir pagalbiniu krepšiu, iš bermontininkų paimtais sunkiaisiais kulkosvaidžiais „Ehrhardt“, aviaciniu dvivamzdžiu kulkosvaidžiu, burlaivio „Lietuva“ modeliu, įvairaus svorio aviacinių bombų modeliais ir pan.

Balandžio 29 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas Kauno Vinco Kudirkos viešosios bibliotekos Dainavos skyriuje dalyvavo susitikime su skaitytojais, skirtame lietuviškos spaudos atgavimo 105-osioms metinėms ir knygos problemai Lietuvoje.

Gegužės 5 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas dalyvavo Kauno „Aušros“ gimnazijos projekte, skirtame lietuviškos spaudos atgavimo 105-osioms metinėms, ir skaitė paskaitą „Ar saugu lietuvių kalbai Lietuvoje?“

Dr. S. Gečas dalyvavo Marijampolės kultūros centre įvykusiame buvusio Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojo fotomenininko Vyto Šlekaičio jubiliejinės parodos pristatyme ir papasakojo apie autoriaus gyvenimą bei veiklą, parengė rašytinę rekomendaciją dėl V. Šlekaičio apdovanojimo Santakos garbės ženklu.

Gegužės 7 d.

Kėdainių krašto muziejuje atidaryta Vytauto Didžiojo karo muziejaus paroda „Saugojom valdovus ir karininkų garbę“, kurioje buvo eksponuojami XVI–XXI a. kertamieji ir duriamieji ginklai (iš viso 103 eksponatai).

Per parodos atidarymą lankytojus pasveikino Kėdainių krašto muziejaus direktorius Rimantas Žirgulis ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis. Parodą pristatė jos kuratorius muziejaus

direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas.

Parodos organizatoriai – muziejaus vyriausioji fondų saugotoja Janina Karosevičiūtė, Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų istorijos sektoriaus vedėjas Vladas Drupas ir sektoriaus vyriausiasis muziejininkas Vidmantas Airini.

Paroda veikė iki spalio 15 d.

Muziejaus direktorius plk. lt. dr. G. Surgailis mokslinėje konferencijoje, skirtoje Lietuvos šaulių sąjungos gyvavimo 90-mečiui, skaitė pranešimą „Lietuvos kariuomenės vado Stasio Raštikio pastangos stiprinant Lietuvos šaulių sąjungą 1935–1940 m.“

Muziejaus Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus padalinyje Po grindžio spaustuveje „ab“ (Salių k., Domeikavos sen., Kauno r.) įvyko renginys

„Poligrafijos vystymasis Europoje ir Lietuvoje“, skirtas Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienai paminėti.

Pogrindžio spaustuvės „ab“ įkūrėjas Vytautas Andziulis pristatė 1599 metais išleistas Mikalojaus Daukšos „Postilės“ fotografuotinę leidimą (Lietuvos universiteto leidinys, Kaunas, 1926 m.), 1879 metais Vilniuje išleistą maldaknygę „Aukša altorius arba szaltinis“, naują parodą „Spaustuvės nuo Gutenbergio laikų iki šių dienų“, kurioje eksponuojama spausdinimo įranga, spaudos leidiniai, nuotraukos. Muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas perskaitė pranešimą „Lietuvos spaudos atgavimo 105-osios metinės“.

Gegužės 8–10 d.

Kauno „Daugirdo“ viešbučio priegose buvo surengta Europos karo istorijos klubų sąjungos (EKIKS) generalinė sesija, kurioje dalyvavo 69 šios sąjungos nariai, per atidarymą vilkėję istorinėmis karinėmis uniformomis, atspindinčiomis laikotarpį nuo XVIII a. iki Pirmojo pasaulinio karo.

Sesijos atidarymo iškilmėse dalyvavo Kauno miesto meras Andrius Kupčinskas, Europos karo istorijos klubų sąjungos prezidentas gen. mjr. Helmutas Eberlis (Helmut A. J. Eberl), Lietuvos kariuomenės karinių oro pajėgų vadas Kauno įgulos viršininkas brg. gen. Artūras Leita ir vienas iš šios sesijos organizatorių EKIKS prezidiumo narys, organizacijos atstovas Lietuvai, Latvijai ir Estijai Algimantas Daugirdas, Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojas.

EKIKS veikloje dalyvauja daugelio šalių (Austrijos, Baltarusijos, Bel-

gijos, Italijos, Latvijos, Lenkijos, Norvegijos, Rusijos, Vengrijos, Vokietijos ir kt.) organizacijos, besidominčios karybos istorija. Šios organizacijos prezidentas reziduoja Austrijoje, Vecdorfo pilyje.

Lietuva pirmoji iš buvusių sovietinių respublikų tapo EKIKS nare ir yra vienintelė iš jų, turinti savo atstovą EKIKS prezidiume. Sąjunga kuruoja Europos šalių karinių-istorinių klubų veiklą, organizuoja tarptautinius renginius, istorinių mūšių inscenizacijas, kurios dalyvių skaičiumi beveik nesiskiria nuo prieš šimtmečius vykusių mūšių.

Kauno karo istorijos klubas prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus kaip EKIKS narys gyvuoja penkerius metus.

Gegužės 16 d.

Kaune, Santakos parke, surengta Partizanų pagerbimo, kariuomenės ir visuomenės vienybės diena, kurioje aktyviai dalyvavo ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai. Organizacinė darbo grupė – direktoriaus pavaduotojai dr. Steponas Gečas (grupės kuratorius) ir Arvydas Pociūnas, vyriausioji fondų saugotoja Janina Karosevičiūtė, Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų istorijos sektoriaus vedėjas Vladas Drupas ir šio sektoriaus vyriausiasis muziejininkas Vidmantas Airini bei Ūkio skyriaus vedėjas Algirdas Grincevičius – muziejui skirtame paviljone įrengė pokario laikotarpio partizanų naudotų ginklų ekspoziciją, konsultavo lankytojus. Kauno karo istorijos klubas prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus šventę pajavairino XVIII a. pabūklo salvėmis. Muziejaus paviljoną aplankė keli tūkstančiai šventės dalyvių.

šaltiniuose paminėtą Lietuvos vardą, uždegtas aukuras, surengta vakaronė su Remeikių šeimos ansambliu.

Gegužės 18 d.

Šv. arkangelo Mykolo (Iglulos) bažnyčioje Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai paminėjo savo profesinę šventę – Tarptautinę muziejų

dieną. Šventė prasidėjo šv. Mišiomis už muziejų ir jo darbuotojus, kurias aukojo Kauno įgulos kapelionas kpt. Tomas Karklys. Po to muziejaus darbuotojus Tarptautinės muziejų dienos proga pasveikino direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas. Šeši muziejaus darbuotojai už kruopštų ir nepriekaištingą darbą buvo apdovanoti direktoriaus padėkos raštais. Vėliau įvyko džiužas koncertas. Kūrybingas ir artistiškas kolektyvas, daugelio tarptautinių festivalių bei konkursų nugalėtojas Kauno berniukų ir jaunuolių choras „Varpelis“ ir kamerinis orkestras „Varpelis“ (meno vadovas Ksaveras Plančiūnas) atliko kompozitoriaus Franco Šuberto Mišias G-dur. Solo partijas giedojo šio choro solistas Žanas Voronovas bei Kauno valstybinio muzikinio teatro solistai Kristina Siurbytė ir Ignas Melnikas. Po koncerto muziejininkai nuo bažnyčios stogo apžiūrėjo Kauno panoramą ir apsilankė bažnyčios muziejuje, skirtame žmonėms su regėjimo negalia, perėjo vadinamuoju Neregio keliu.

Muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis dalyvavo Trakų istorijos muziejuje vykusiame Lietuvos muziejų asociacijos narių visuotiniame-ataskaitiniame susirinkime ir Tarptautinės muziejų dienos paminėjime.

Gegužės 19 d.

Kilnojamoji paroda „Lietuvos karo aviacija 1919–1940 m.“ atidaryta Šalčininkų rajono Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje. Ta proga gimnazijoje įvyko šventė, skirta Lietuvos karo aviacijai. Šventei gimnazistai ruošėsi iš anksto – surengė gausią piešinių parodą „Lietuva – aviatorių šalis“, kurioje dalyvauti pakvietė ir Šalčininkų Lietuvos 1000-mečio gimnazijos atstovus.

Po pamokų į aviacijos ir Lietuvos valstybės simbolika išpuoštą aktų salę susirinko apie 200 vyresniųjų klasių mokinių ir mokytojų. Susirinkusieji dėmesingai iš klausė pirmojo Eišiškių lietuviškos mokyklos direktoriaus Vytauto Dailydokos įdomų apžvalginį pranešimą apie pasaulio ir Lietuvos aviacijos istoriją. Moksleivius pasveikino Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas. Jis šventės dalyvius supažindino su karo lakūnų Stepono Dariaus, Antano Gustaičio, Romualdo Marcinkaus ir kai kurių kitų biografijomis ir likimais. Vienas parodos rengėjų, muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyriaus vyriausiasis muziejininkas Andriejus Stoliarovas pristatė dešimties standų parodą. Moksleiviams buvo naujiena, kad tarpukario Lietuvoje buvo gaminami kariniai lėktuvai. Tuometiniame Lietuvos karo aviacijos parke buvo daugiau kaip 100 konstruktorių Jurgio Dobkevičiaus ir Antano Gustaičio sukurtų lėktuvų.

Gegužės 20 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje įvyko edukacinio projekto „Pajusk Žalgirio mūšio dvasią“ pristatymas visuomenei. „Mūšyje“ dalyvavo 150 Kauno „Vyturio“ vidurinės mokyklos šeštų klasių mokinių. Kryžiuočių ir sąjungininkų kariuomenėms pasiruošus inscenuotoms kautynėms, metraštinninkas, muziejaus LDK karybos istorijos skyriaus vedėjas Eduardas Brusokas pacitavo ordino istoriko Johano Foigto Žalgirio mūšio kroniką: „Lemiamam mūšiui su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste ir Lenkijos Karalyste kryžiuočiai sutelkė galingą kariuomenę. Kryžiuočių kariuomenėje galėjo būti nuo 15 iki 21 tūkstančio puikiai ginkluotų ir gerai karo meną išmanančių vyrų. Į ordino žemes Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas ir Lenkijos karalius Jogaila atsivedė nuo 21 iki 29 tūkstančių karių. Formaliai sąjungininkų kariuomenei vadovavo Jogaila, tačiau mūšio lauke Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

ir Lenkijos kariuomenę valdė Vytautas. Ankstyvą 1410 metų liepos 15-osios rytą abi kariuomenės susitiko tarp Tanenbergo ir Griunvaldo kaimų.“

Būgnams paskelbus mūšio inscenizacijos pradžią, muziejaus sodelyje prasidėjo kautynės. Pirmoji atakavo lietuvių kariuo-

menė. Ji puolė ordino maršalo Frydricho fon Valenrodo kryžiuočius, vėliau Lenkijos kariuomenė užpuolė ordino didžiojo komturą Konrado Lichtenšteino dalinius. Lietuvių atsitraukimo manevras, Lichtenšteino ir Valenrodo pulkų ataka prieš Lenkijos kariuomenę ir LDK Smolensko pulkus, ordino magistro rezervo kova bei šaunus LDK kariuomenės manevras – ji sugrįžo į mūšio lauką ir smogė kryžiuočiams iš šono bei užnugario. Įvyksta finalinė scena – galutinis kryžiuočių sutriuškinimas. Inscenizuoto mūšio pabaigoje visi kautynių dalyviai susirinko prie Jogailos ir Vytauto ir pasveikino pergalės proga.

Žalgirio mūšio kautynių inscenizaciją stebėjo Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos sekretorius Arturas Plokšto, Lenkijos Respublikos gynybos atašė Lietuvoje Marekas Boskis bei Jūrų ir aviacijos atašė plk. lt.

Mūšį stebėjo (iš kairės): plk. lt. dr. G. Surgailis, A. Plokšto, M. Boskis, S. Molsa

Stalaviras Molsa. Projekto kuratorius – muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas, organizatoriai – Ryšių su visuomene ir bendrojo skyriaus darbuotojai R. Rajeckienė, D. Žiurauskienė, E. Vaidotas, M. Grigonis, Kauno „Vyturio“ vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja Jurgita Burneikienė. Suteikti medicininę pagalbą buvo pasirengę Lietuvos kariuomenės karo medicinos tarnybos medikai.

Pasibaigus inscenizacijai ir nuskambėjus paskutiniam pergalės šūksniui, nuoširdžiai pasidžiaugta ir padėkota tiems, kurių dėka šis sumanymas pavyko.

Gegužės 29 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje lankėsi VII tarptautinės krikščioniškosios jaunųjų karininkų ir kariūnų konferencijos dalyviai, atvykę iš JAV, Didžiosios Britanijos, Švedijos ir Vokietijos. Konferenciją suorganizavo Lietuvos kariuomenės ordinariatas ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija. Svečiams buvo surengta pažintinė ekskursija po muziejų.

Birželio 2 d.

Lietuvos mokslų akademijoje Lietuvos kultūros politikos institutas organizavo konferenciją-diskusiją „Kaip minėsime Durbės mūšio 750-ąsias ir Žalgirio mūšio 600-ąsias metines“. Konferencijoje-diskusijoje dalyvavo Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis ir direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas.

Birželio 5 d.

Kaišiadorių rajono Kruonio vidurinėje mokykloje įvyko mokslinė konferencija „Senovės mūšiai. Kruonio praeitis ir vizija“. Konferencijoje

mokslinius pranešimus skaitė Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos vyr. mokslinis darbuotojas Romas Batūra („Kovos su ordinu prie Nemuno ir Strėvos upių“), Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas („Kruonis 1812, 1914 m. kovų audrose“), Kaišiadorių muziejaus direktorius Olijardas Lukoševičius („Kruonis: tarp senovės ir dabarties“).

Kiekvienos tautos istorija yra jos gyvavimo ir kūrybos, įsitvirtinimo, savęs supratimo ir realizavimo pasaulio raidoje istorija. Žinios apie istorinius laikus remiasi rašytiniais šaltiniais, kurių svarbiausi – kronikos, analai ir metraščiai. Šiomet Lietuva šventė savo valstybės vardo paminėjimo tūkstantmetį. Šiam garbingam jubiliejui paminėti ir buvo skirta konferencija. Po konferencijos buvo atidengtas koplytstulpis Strėvos mūšiui prisiminti.

Birželio 6–14 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas kartu su kitais Lietuvos tautinio olimpinio komiteto mokslinės delegacijos nariais lankėsi Paryžiuje ir dalyvavo priėmimuose seniausiam pasaulyje Prancūzijos olimpiniam komitete, Sorbonos universitete, UNESCO organizacijoje, svarbiausiuose Paryžiaus muziejuose Luvre, Orsi, Rodeno, Versalio rūmuose. S. Gečas apsilankė ir Invalidų rūmuose – Prancūzijos karo muziejuje, susitiko su šio muziejaus mokslinio personalo darbuotojais, papasakojo apie Vytauto Didžiojo karo muziejuje saugomus 1812 metų Napoleono karo su Rusija eksponatus, priminė apie Vytauto Didžiojo karo muziejaus bendradarbiavimą su Prancūzijos diplomatinėmis ir karinėmis misijomis tarpukariu, informavo apie Karo muziejui dovanotos Napoleono laikų patrankos likimą. Vizito metu S. Gečas padovanojo prancūzų kalba išleistą iliustruotą leidinį „Prancūzų pėdsakai Kaune“.

Birželio 10 d.

Rukloje, Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos mokomojo pulko istorijos ir meno muziejuje, surengtas albumo „Miestai ir miesteliai Balio Buračo akimis. XX a. 3–4 dešimtmetis“ pristatymas. Albumą kariams pristatė šio leidinio recenzentas Vytauto Didžiojo karo muziejaus

direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis, albumo rengėja Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus vyriausioji muziejininkė Danutė Tamošaitienė ir leidinio atsakingoji redaktorė vyriausioji fondų saugotoja Janina Karosevičiūtė. Renginį organizavo bibliotekininkė Elina Kačiulienė.

Birželio 22 d.

Lietuvos sporto muziejuje (Muziejaus g. 7, Kaunas) atidaryta bendra Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS), Vytauto Didžiojo karo muziejaus (VDKM) ir Lietuvos sporto muziejaus paroda „Lietuvos šaulių sąjungos sporto laimėjimai ir istorinės vėliavos“, skirta LŠS veiklos

90-mečiui ir organizacijos atkūrimo 20-mečiui. Parodoje buvo galima pamatyti 1919–2009 metais sąjungos iškovotus išpūdingiausius prizus ir svarbiausius atributus – šaulių vėliavas.

Parodos atidarymo renginyje dalyvavo Lietuvos tautinio olimpinio komiteto prezidentas Artūras Poviliūnas, LŠS vadas plk. lt. Juozas Širvinskas, Kauno miesto mero pavaduotojas Stanislovas Buškevičius, VDKM direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas, Lietuvos sporto muziejaus direktorius Pranas Majauskas. LŠS 90-mečio medaliais, pasižymėjimo ženklais buvo apdovanoti parodos organizatoriai, Šaulių sąjungai nusipelnę asmenys. Parodos organizatoriams įteikti padėkos raštai. Šiuo raštu buvo apdovanota ir VDKM Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus vyriausioji muziejininkė Lina Urbonienė. Garbingo jubiliejaus proga buvo pasakyta daug sveikinimų ir linkėjimų. VDKM direktoriaus pavaduotojas A. Pociūnas paminėjo, kad LŠS, viena iš gausiausių visuomeninių Lietuvos organizacijų, sovietams okupavus mūsų šalį kartu su policija nukentėjo labiausiai – buvo konfiskuoti arba šauliai patys buvo priversti sunaikinti savo ginklus, uniformas, dokumentus, o veikliausieji su šeimomis ištremti į Sibirą. Todėl muziejuose išlikę su šauliais susiję eksponatai ir dokumentai Lietuvos istorijai turi didelę istorinę reikšmę. Pasak A. Pociūno, minint šį garbingą jubiliejų, verta prisiminti, kad LŠS iš pradžių buvo karinė jėga, dalyvavusi Nepriklausomybės kovose, kuriose žuvo 81 šaulys. Joms pasibaigus, LŠS tapo savanoriška nepolitine karine organizacija, turinčia savo ideologiją ir specifines veikimo formas. Pagrindinė jos veikla buvo karinis,

Latvių dovana LŠS 20-mečio proga – sidabrinis bokalas, inkrustuotas gintaru

Lietuvos šaulių sąjungos pereinamasis sportinis prizas. 1926 m.

sportinis ir kultūrinis auklėjimas. Šiandien Šaulių sąjunga – tarpukario šaulių veiklos tęsėja, vienijanti įvairius Lietuvos visuomenės sluoksnius, o sąjungos narių veiklos ir vienybės pagrindas – jaunimo patriotizmo ugdymas.

Savo patalpose VDKM yra surengęs parodas Šaulių sąjungai minint savo veiklos 80-metį ir 85-metį, todėl mielai prisidėjo organizuojant ir šią parodą. Be LŠS ir Lietuvos sporto muziejaus pristatomų eksponatų, parodoje buvo eksponuojami keturiasdešimt keturi XX a. 2–4 dešimtmečio eksponatai iš VDKM rinkinių. Viena iš parodos rengėjų – muziejaus vyr. muziejininkė Lina Urbonienė. Lankytojai pamatė 30 originalių LŠS sportinių prizų, tarp kurių ypač vertingos užsienio valstybių dovanos. Dėmesio vertas eksponatas – sidabrinis bokalas, inkrustuotas gintaru. Tai latvių dovana LŠS 20-mečio proga. Įdomus parodos akcentas – 14 tarpukario LŠS vėliavų, kurių seniausia – 1919 metų 4-ojo būrio vėliava.

Paroda veikė iki 2009 m. rugsėjo 21 d.

Birželio 23 d.

Kauno rotušėje, minint Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS) 90-metį, Šaulių sąjungos atstovus pagerbė Kauno miesto meras Andrius Kupčinskas. Jis padėkojo šauliams už patriotinę ir pilietinę veiklą, dalykiškus ryšius su jaunimu ir įteikė padėkos raštus bei medalius „Kauno miesto savivaldai 600 metų“. Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas LŠS štabo Garbės

sargybos kuopos šaulys Arvydas Pociūnas buvo apdovanotas mero padėkos raštu ir LŠS 90-mečio medaliu „Už tarnystę tėvynei“.

Birželio 26 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas dalyvavo Birštono muziejuje (iki 1993 metų buvo Vytauto Didžiojo karo muziejaus padalinys) įvykusiame ilgamečio šio muziejaus darbuotojo Juozo Šleikaus (1945–2007) knygos „Birštono muziejus. Birštono kurorto istorijos apžvalga“ pristatyme ir kalbėjo apie jo kūrybinę veiklą, bendradarbiavimą su Vytauto Didžiojo karo muziejaus kolektyvu, ypač 1988 metais atnaujinant ir pertvarkant Birštono muziejaus ekspoziciją, kuri iš esmės nepakeista iki šių dienų.

Birželio 27 d.

Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Rusijos ir Baltarusijos karo istorijos klubų entuziastai inscenizavo Rusijos caro Aleksandro I ir Prancūzijos imperatoriaus Napoleono I kariuomenių kautynes Deltuvoje.

1812 m. birželio 28 d. Deltuvos miestelyje (Ukmergės r.) įvyko pirmosios Prancūzijos ir Rusijos kariuomenių kautynės Lietuvos teritorijoje, žinomos Deltuvos mūšio pavadinimu (kituose šaltiniuose jis dar vadinamas Vilkmergės mūšiu): puolantis Prancūzijos kariuomenės 2-asis pėstininkų korpusas susirėmė su besitraukiančiu Rusijos 1-uoju pėstininkų korpusu. Nuo 1998-ųjų šio mūšio inscenizacijos rengiamos kiekvienais metais, jose dalyvauja Lietuvos, Latvijos, Baltarusijos, Rusijos ir Lenkijos karo istorijos klubai. Vytauto Didžiojo karo muziejaus iniciatyva kartu su Ukmergės rajono savivaldybe 1998 metais buvo pastatytas obeliskas, žymintis simbolinę Deltuvos mūšio vietą.

Saulėtą birželio popietę miestelį sudrebino šūviai, dangų užtemdė menamo karo dūmai. Ši inscenizacija gausiai susirinkusiems žiūrovams priminė Lietuvos praeitį ir supažindino su XIX a. pradžios karyba. Stebėdamas mūšio eigą ir klausydamasis Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojo Arvydo Pociūno komentarų, kiekvienas galėjo pajusti to meto kautynių akimirkas. 1812 m. birželio 28 d. susikovė maršalo N. Udino vadovaujamas prancūzų 2-ojo pėstininkų korpuso avangardas ir generolo leitenanto

L. Vitgenšteino vadovaujamas rusų 1-ojo pėstininkų korpuso ariergardas. Šis mūšis sužlugdė Napoleono I įsakymą apsupti ir sunaikinti rusų pėstininkų korpusą. Rusų generolas J. Kulnevas, sumaniai vadovaudamas ariergardui, pridengė 1-ąjį pėstininkų korpusą ir organizavo jo persikėlimą per Šventosios upę.

Dar 1998 metais Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojai Deltuvos miestelyje atliko archyvinius tyrinėjimus. Kartu buvo išsaugota senoji Deltuvos klebonija. 1919 m. kovo 28 d. šiame pastate įstrigo ir nesprogo pirmasis nepriklausomos Lietuvos artilerijos sviedinys, iššautas į raudonarmiečius. Apklausus vietinius gyventojus ir nustačius Deltuvos mūšio vietą, visuomenei buvo pateiktas platesnis ir detalesnis šio mūšio aprašymas. Tais pačiais metais Kauno karo istorijos klubas prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus pirmą kartą organizavo Deltuvos mūšio inscenizaciją. Vėliau šią tradiciją perėmė ukmergiškiai.

Pagrindinis šių metų Deltuvos mūšio organizatorius – Ukmergės karo

istorijos klubas „1-asis LDK Didžiojo etmono pėstininkų regimentas“ – nusipelnęs pagyrų. Karo klubų nariai iš kitų Lietuvos miestų ir užsienio šalių į Deltuvą atvyko dar inscenizacijos išvakarėse ir įsirengė čia stovyklavietes. Vakaras buvo skirtas ginklų valymui, muškietų ir parako ruošimui, kovos strateginio plano sudarymui ir kitiems parengiamiesiems darbams. Šis renginys kasmet sutraukia vis daugiau žiūrovų, tampa dar įdomesnis ir įvairesnis. Kauno karo istorijos klubo prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus, Latvijos, Baltarusijos, Rusijos ir Lenkijos karo istorijos klubų nariai, pasisiūdinę Napoleono epochos uniformas, įsigiję ano meto amuniciją, kariaujantys taip, kaip buvo kariauta anksčiau, – šaudantys, puolantys, sužeisti, žūstantys – atkūrė 1812 m. birželio 28 d. Deltuvos mūšio scenas. Degė karo lauke pastatyti namai, tvyrojo parako kvapas, sklaidėsi dūmai, sužeistųjų žaizdas tvarstė ištikimosios karių palydovės markitantės. A. Pociūnas, komentuodamas mūšio eigą, pateikė daug su šiuo mūšiu susijusių istorijos faktų. Pasak A. Pociūno, tikrajame Deltuvos mūšyje dalyvavo 3600 Rusijos armijos karių, kurie turėjo 6 artilerijos pabūklus. Jie kovėsi su 12 800 Prancūzijos armijos karių, šaudžiusių iš 28 artilerijos pabūklų. Mūšį laimėjo prancūzai, bet savo užsibrėžto tikslo jie nepasiekė – rusų 1-asis pėstininkų korpusas sėkmingai pasitraukė, nors Prancūzijos imperatorius Napoleonas I buvo įsakęs jį apsupti ir sunaikinti.

Šio mūšio inscenizacija – vertinga istorijos pamoka ir puiki pramoga tiek žiūrovams, tiek patiems karo istorijos klubų dalyviams.

Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos karininkų ramovėje Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS) vadas plk. ltn. Juozas Širvinskas apdovanojo labiausiai nusipelnčius šaulius ir visuomenės veikėjus. Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis buvo apdovanotas LŠS 90-mečio medaliu „Už tarnystę tėvynei“.

Birželio 29 d.

Kauno Vinco Kudirkos viešosios bibliotekos „Berželio“ filiale atidaryta Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriaus vyriausiojo muziejūninko Kęstučio Šeškevičiaus parengta kilnojamoji paroda „Lietuvos valstybės ištakos“. Buvo surengtas šiai progai skirtas pokalbis-disputas.

Kilnojamoji portretų paroda „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmonai“ atidaryta Kauno apskrities priešgaisrinės gelbėjimo stoties tarnybos būstinėje.

Liepos 2 d.

Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje atidaryta paroda „Vytis: istorija ir dailė“, skirta Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui. Tai didžiausia mūsų herbui skirta paroda, kurioje pirmą kartą pristatomi eksponatai iš įvairių Lietuvos muziejų: Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės, Vytauto

Didžiojo karo, Trakų istorijos, Lietuvos nacionalinio, Marijampolės Tauro apygardos partizanų ir tremties, Vilkaviškio vyskupijos muziejaus, taip pat iš privačių rinkinių.

Vytauto Didžiojo karo muziejus iš savo fondų pateikė 26 eksponatus. Įdomūs ir vertingi paveikslai šia tema: A. Žmuidzinavičiaus „Regėjimas“ (1921) ir J. Juodžio „Vytis“ (1960), taip pat XX a. 3–4 dešimtmečio sidabrinis portsigaras su paausuotu Vyčiu ir kiti daiktai. Parodai eksponatus atrinko ir aprašus katalogui parengė Vytauto Didžiojo karo muziejaus Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus vyriausioji muziejūninkė Lina Urbonienė.

Paroda veikė iki 2010 m. sausio 10 d.

Liepos 3 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis dalyvavo Vilniuje, Katedros aikštėje, įvykusioje Lietuvos kariuomenės vado gen. ltn. Valdo Tutkaus atsisveikinimo su kariuomene ir kariuomenės vado regalijų Lietuvos Respublikos prezidentui Valdui Adamkui perdavimo ceremonijoje.

Muziejuje lankėsi JAV Pensilvanijos nacionalinės gvardijos vadė gen. mjr. Džesika L. Rait (Jessica L. Wrigt). Muziejaus sodelyje prie Nežinomo kareivio kapo ji padėjo gėlių. Viešnią sodelyje pasitiko ir po muziejų lydėjo direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas. Gen. mjr. Dž. L. Rait išgirdo Vytauto Didžiojo karo muziejaus

įkūrimo istoriją, pamatė ekspozicijas. Ją ypač sudomino XIII–XV a. Lietuvos kariuomenės ginkluotės eksponatai ir mūšių schemos, 1812 metų laikotarpis, istoriografijoje vadinamas prancūzmečiu, „Lituanicos“ memorialinė ekspozicija ir Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę ir Nepriklausomybę kripta.

Liepos 6 d.

Vilniuje, Daukanto aikštėje, įvykusiame Lietuvos valstybės dienos minėjimo renginyje, kuriame dalyvavo Lietuvos, Latvijos, Islandijos, Gruzijos prezidentai, Danijos, Norvegijos, Švedijos karaliai ir karalienės, Kauno karo istorijos klubo prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus nariai iššovė tris salves iš XVIII a. originalaus artilerijos pabūklo.

Liepos 12 d.

Kauno karo istorijos klubo prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus nariai dalyvavo prezidentės Dalios Grybauskaitės inauguracijos ceremoniale. Iš XVIII a. originalios pėsčiosios artilerijos patrankos buvo iššautos trys salvės.

Liepos 14 d.

Prancūzijos Respublikos nepriklausomybės paminėjimo renginiuose,

vykusiuose šios šalies ambasadoje, dalyvavo Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas. Su ambasados darbuotojais buvo aptartos tolesnio bendradarbiavimo perspektyvos, 2012 metų jubiliejinių renginių Lietuvoje planai.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Steponas Gečas priėmė grupę Latvijos muziejininkų ir supažindino su Karo muziejaus ir sodelio istorija, papasakojo apie muziejaus veiklą ir perspektyvas.

Kilnojamoji paroda „Lietuvos karo aviacija 1919–1940 m.“ atidaryta Kauno Vinco Kudirkos viešosios bibliotekos „Švyturio“ filiale.

Liepos 16 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriui plk. ltn. dr. Gintautui Surgailiui perduota Lietuvos kariuomenės logistikos valdybos buvusio atskiro vieneto – Gen. ltn. Motiejaus Pečiulionio arsenalo – vėliava. Vėliavą perdavė Logistikos valdybos Depų tarnybos, kurios dalimi tapo arsenalas, viršininkas Stasys Grumbikaitis.

Gen. ltn. M. Pečiulionio arsenalas buvo įkurtas tarpukariu, kai Linkaičiuose (Radviliškio r.) buvo įsteigtos Lietuvos kariuomenės ginklų dirbtuvės. 1936 metais pradėtos statyti Linkaičių artilerijos dirbtuvės tapo vienomis moderniausių Europoje. Įrenginiais, apšvietimu ir higienos sąlygomis jos prilygo naujiems Vakarų Europos fabrikams, o kai kurios iš jų net lenkė. 1940 metais Linkaičių ginklų dirbtuvėse dirbo 120 civilių tarnautojų ir apie 680 darbininkų, buvo gaminami įvairių tipų šoviniai, artilerijos sviediniai, rankinės granatos, prieštankinės minos, dujokaukės, šautuvų ir kulkosvaidžių vamzdžiai, aktyvioji anglis. Antrojo pasaulinio karo metais gamykla buvo sunaikinta. Atkūrus Lietuvos kariuomenę, 1992

metais šalia išlikusių Linkaičių artilerijos dirbtuvių pastatų pradėjo veikti Lietuvos ginkluotojų pajėgų gen. lttn. M. Pečiulionio arsenalas. Reorganizuojant Logistikos valdybą, arsenalas tapo sudėtine Logistikos valdybos Depų tarnybos dalimi, o arsenalo vėliava perduota saugoti Vytauto Didžiojo karo muziejui.

Liepos 16–19 d.

Kauno karo istorijos klubo prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus Viduramžių skyriaus „Ordo domus Sanctae Mariae Teutonicum“ nariai ir talkininkai, tarp jų ir muziejaus Fondų apskaitos ir apsaugos skyriaus ginklų istorijos sektoriaus darbuotojas vyriausiasis muziejininkas Vidmantas Airini, dalyvavo Žalgirio mūšio 599-osioms metinėms skirtuose renginiuose šio mūšio lauke Lenkijoje. Į kaimyninę valstybę kartu vyko Lietuvos Respublikos kariuomenės Garbės sargybos kuopos kariai ir Trakų pilies brolija „Viduramžių pasiuntiniai“. Pagrindinis kelionės tikslas – atstovauti Lietuvai Žalgirio mūšio inscenizacijoje.

Liepos 16-osios, ketvirtadienio, pavakarę Lietuvos delegacija pasiekė Šiaurės Lenkijoje, Varmijos Mozūrų vaivadijoje, Ostrudos pavieta esantį Griunvaldo kaimą, šalia kurio esančiame lauke jau kūrėsi viduramžiška stovykla su turgaviete. Stovyklos keliukais tvarkingai žygiavo kai kurie būsimos mūšio inscenizacijos dalyviai, palengva judėjo moterys ir vyrai, vilkintys viduramžiškus

drabužius. Netrukus Lietuvos atstovai įsikūrė stovykloje, atskirame Lietuvai skirtame sektoriuje, ir pasistatė erdvas, laikotarpį atitinkančias palapines, įsirengė laužavietes.

Liepos 17-ąją, penktadienį, įvyko mūšio inscenizacijos dalyvių repeticijos, kuriose dalyvavo kavaleristai, sunkieji pėstininkai-riteriai, alebardininkai, šauliai. Per repeticijas buvo mokomasi žygiuoti rikiuotėje, persirikiuoti iš eilių į voras, tobulinami kiekvieno taktinio vieneto veiksmai. Generalinė repeticija, privaloma visiems inscenizacijos dalyviams, pasižymėjo ne tik masiškumu, bet ir ryškiais, specialiai repeticijai parinktais kostiumais ir ginklais, įvairiais humoristiniais intarpais. Būsimos mūšio inscenizacijos lauke sukurti taktiniai vienetai buvo spalvingi tautiniu požiūriu. Toje pačioje formuotėje greta „Ordo domus Sanctae Mariae Teutonicum“ riterių repeticijos, o vėliau ir mūšio inscenizacijos metu stovėjo dalyviai iš Lenkijos, Vokietijos, Baltarusijos. Į Žalgirio mūšio lauką susirinko karo istorijos klubai, brolijos, pavieniai asmenys ir iš kitų valstybių: Ukrainos, Čekijos, Italijos, Rusijos, Suomijos. Manoma, kad į 599-ąsias mūšio metines susirinko apie 1500 inscenizacijos dalyvių.

Liepos 18-ąją, šeštadienį, 14 valandą prasidėjo vieno garsiausių ir reikšmingiausių vėlyvųjų viduramžių Europos mūšių inscenizacija, kurią nuo kalvų stebėjo tūkstančiai žiūrovų. Renginio metu lenkų kalba skaitomas tekstas supažindino žiūrovus su mūšio priežastimis ir jo eiga. Kauno karo istorijos klubo Viduramžių skyriaus „Ordo domus Sanctae Mariae Teutonicum“ riteriai ir talkininkai stovėjo šalia ordino didžiojo magistro Ulricho fon Jungingeno vė-

liavos. Kiek anksčiau, mūšio inscenizacijos išvakarėse, didžiojo magistro daliniui priklausantys kariai susibūrė stovykloje prie magistro palapinės ir čia įrengtos koplyčios. Prasidėjus veiksmui dalinys užėmė pozicijas dešiniajame kryžiuočių rikiuotės flange. Magistro dalinys buvo kelis kartus susirėmęs su lietuvių ir lenkų kariais. Vėliau, nuo sąjungininkų kalavijų žuvus visiems grupuotės priešakyje buvusiems šauliams, kryžiuočių riteriai apsupdami žiedu mėgino apsaugoti numestą nuo žirgo ordino kariuomenės vadą. Gindamiesi magistro dalinio kariai vienas po kito krito toje vietoje, kurioje žuvo ir didysis ordino magistras, užleisdami mūšio lauką nugalėtojams – Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariams. LDK karius mūšio lauke reprezentavo XIV a. ginkluotę, ekipuotę ir aprangą turėję Garbės sargybos kuopos kariai, o mūšio inscenizacijoje, t. y. kautynėse, dalyvavo sunkiai ginkluoti Trakų pilies brolijos „Viduramžių pasiuntiniai“ kovotojai ir karo istorijos klubai iš kitų valstybių. Ko gero, vienas sunkiausių Žalgirio mūšio inscenizacijos dalyvių išbandymų – žygiavimas atgal į stovyklą apšvilkus šarvus, nešantis skydus ir ginklus. Viso mūšio metu karius nuo liepos karščio ir įvairių nesklandumų gelbėjo geriamąjį vandenį nešioję, pošalmius ir kitus ekipuotės elementus tinkamai užsidėti arba pasitaisyti padėję asmenys. Kauno karo istorijos klubo Viduramžių skyriuje, kaip ir kituose klubuose, yra ne tik kariai, bet ir asmenys, teikiantys jiems įvairiapusę pagalbą – markitantes, markitantai ir ginklanešiai. Insценizuoto Žalgirio mūšio lauke „Ordo domus Sanctae Mariae Teutonicum“ riteriais rūpinosi ne tik sava, bet ir svetima palyda.

Iki pat liepos 19-osios popietės stovykloje esančioje arenoje vyko viduramžių karių kovos, kuriose galėjo dalyvauti stovyklon susirinkę tinkamus ginklus ir ekipuotę turintys žmonės. Stovyklos turgavietėje prekystaliai buvo nukrauti autentiškai atrodančiomis įvairių laikotarpių Europos kraštų gyventojų naudotų ginklų (kalavijų, kirvių, peilių, lankų, strėlių), šarvų, skydų, kitų ekipuotės dalių kopijomis, įrankiais, indais, suvenyrais ir kitais daiktais, kurių galėtų prireikti viduramžiais gyvenusiam žmogui arba entuziastui, mėginančiam rekonstruoti protėvių kovas ir jų kasdienį gyvenimą.

Liepos 19-ąją, sekmadienį, išardę palapines ir susirinkę mantą, renginio dalyviai grįžo į Lietuvą.

Liepos 23 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas Vilniaus rotušėje dalyvavo knygos „Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje“ pristatyme. Jis buvo šios knygos konsultantas.

Liepos 31 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus lankytojai galėjo susipažinti su Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vyriausiojo muziejininko Antano Jankūno parengta paroda „Vietinei rinktinei – 65“. Paroda atspindėjo Vietinės rinktinės štabo, batalionų, 25 apskričių komendantūrų vykdytą veiklą, susidūrimus su lenkų Armija Krajova.

Paroda veikė iki 2010 m. vasario 25 d.

Rugpjūčio 5 d.

Pasirašytas Vytauto Didžiojo karo muziejaus Didžiosios salės rekonstrukcijos darbų priėmimo aktas.

Rugpjūčio 18 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus LDK karybos istorijos ir Fondų apsaugos ir apskaitos skyrių darbuotojai pradėjo rengti Didžiosios salės Vytauto Didžiojo kapelos ekspoziciją. Buvo pradėti kabinti Lietuvos valdovų portretai.

Rumbonių piliakalnis.
L. Kšivickis. XX a. pr.

Rugpjūčio 21 d.

Kauno Vinco Kudirkos viešosios bibliotekos „Berželio“ filiale atidaryta Archeologijos skyriaus vedėjos Kristinos Rickevičiūtės parengta kilnojamoji paroda „Piliakalniai Liudviko Kšivickio nuotraukose“, skirta žymaus XX a. pradžios Lietuvos archeologo 150-osioms gimimo metinėms. L. Kšivickis laikomas Lietuvos piliakalnių tyrinėjimų pradininku. Jo nuotraukose galime pamatyti Bubių, Derbutų, Dūkšto, Gabrieliškių, Petrašiūnų ir kitus piliakalnius – pirmuosius gynybinius įtvirtinimus Lietuvoje, kokie jie buvo prieš 100 metų.

Šia proga buvo surengtas pokalbis-disputas apie piliakalnių kaip pirmųjų gynybinių įtvirtinimų reikšmę, kurią jau XX a. pradžioje suprato ir įvertino L. Kšivickis.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Naujaisių laikų karybos istorijos skyriaus padalinyje Pogrindžio spaustuvėje „ab“ šio skyriaus vedėjas Algirdas Markūnas ir spaustuvės darbuotojai surengė Juodojo kaspino dienos (Ribentropo-Molotovo pakto 70-mečio) ir Baltijos kelio 20-mečio paminėjimą. A. Markūnas popietėje skaitė pranešimą „Ribentropo-Molotovo paktas ir slaptieji dviejų valstybių agresorių – Vokietijos ir SSRS – susitarimai“. Buvo atidaryta nuotraukų paroda „Pogrindžio spauda antiokupacinėje kovoje“, kurią pristatė ir prisiminimais apie paskutinio tarpukario Lietuvos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio knygelės „Lietuva ir Tarybų Sąjunga lemtingais Lietuvai 1939–1940 metais“ išleidimą dalijosi Pogrindžio spaustuvės „ab“ įkūrėjas Vytautas Andziulis. Knygelėje skelbiami J. Urbšio atsiminimai apie slaptąjį dviejų valstybių agresorių susitarimą. Knygelė pirmą kartą Lietuvoje buvo išleista 1987 metais Pogrindžio spaustuvėje „ab“ 1000 egzempliorių tiražu. Antrasis leidimas išėjo 1988 metais 4000 egz. tiražu. 2009 metais senuoju iškiliosios spaudos būdu išleista trečioji knygelės laida (25 egzemplioriai).

Rugsėjo 5 d.

Kauno karo istorijos klubas prie Vytauto Didžiojo karo muziejaus dalyvavo Lietuvos kunigaikščių Radvilų šeimos palaikų perlaidojimo ceremonijoje, kuri įvyko Dubingių piliavietėje. Iš dviejų XVIII a. raitosios artilerijos pabūklų kopijų buvo iššautos trys atsisveikinimo salvės.

Rugsėjo 25 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejui buvo perduoti Stokholmo valstybės istorijos muziejuje 78 metus saugoti Apuolės radiniai. Renginyje dalyvavo šio Švedijos muziejaus profesorius Janas Pederis Lamas (Jan Peder Lamm), Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresnysis mokslinis darbuotojas dr. Gintautas Zabiela, Kultūros paveldo centro Archeologijos paveldo instituto vyriausiasis archeologas, Lietuvos archeologijos draugijos tarybos pirmininkas Zenonas Baubonis, Vytauto Didžiojo karo muziejaus istorikai, Kauno miesto muziejininkai. Radinių perdavimo aktą pasirašė Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. ltn. dr. Gintautas Surgailis ir prof. J. P. Lamas. Į mūsų muziejų sugrįžo nemažai Apuolės kapinyno ir piliakalnio

radinių. Norisi paminėti vertingą XI a. eksponatą – 99 cm ilgio kalaviją, taip pat IX–X a. (vėlyvojo geležies amžiaus) radinius – seges, ylas, kirvukus, gintaro karoliukus ir kt.

Po Apuolėje vykusių bendrų švedų ir lietuvių archeologų tyrinėjimų radinius 1931 metais

išsivežė švedų archeologas prof. Birgeris Nermanas. Stokholme visa medžiaga turėjo būti sutvarkyta, o radiniai gražinti Vytauto Didžiojo karo muziejui. Tačiau 1940 metais prasidėjus sovietų okupacijai, Lietuvos ir Švedijos archeologų ryšiai nutrūko. Prof. B. Nermanas mirė 1971 metais. Prieš dešimt metų, tvarkant jo archyvą, buvo aptiktas rankraštis ir publikacijos vokiečių kalba apie prieš karą tyrinėtą Apuolės piliakalnio ir kapinyno archeologinę medžiagą. Švedų archeologo prof. J. P. Lamo iniciatyva, finansuojant Švedijos fondams, rankraštis buvo parengtas publikuoti. 2009 metais, padedant Švedijos karališkajai mokslų akademijai, Apuolės 1928–1932 metų kasinėjimų medžiagą parengė ir išleido Klaipėdos universiteto leidykla. Knygą „Apuolė. Tyrinėjimų radiniai 1928–1932“ renginyje pristatė dr. G. Zabiela. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriaus vedėja Kristina Rickevičiūtė parodė unikalų 1931 metų dokumentinį filmą „Apuolės piliakalnio tyrinėjimai“. Filme renginio dalyviai išvydo tuometį archeologinių tyrinėjimų procesą, kuriam vadovavo Vytauto Didžiojo karo muziejaus įkūrėjas ir direktorius gen. lttn. Vladas Nagevičius.

Renginį organizavo Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos ir Edukacijos ir informacijos skyriai.

Spalio 8 d.

Latvijos karo muziejuje buvo atidaryta bendra Latvijos karo ir Vytauto Didžiojo karo muziejų paroda „Latvija ir Lietuva kovoje su Bermontu“, skirta pergalės prieš bermontininkus 90-osioms metinėms. Parodos atidarymo renginyje dalyvavo

Latvijos gynybos ministras, kiti aukšti Latvijos gynybos ministerijos, kariuomenės vadovybės atstovai. Vytauto Didžiojo karo muziejus visuomenei parodė

istorinę medžiagą: nuotraukas, uniformas, paveikslus, ginklus. Parodą parengė Karybos istorijos (1795–1940) ir Fondų apskaitos ir apsaugos skyriai. Ji veikė iki 2010 m. vasario 28 d.

Prieš atidarant parodą įvyko tarptautinė mokslinė konferencija „Bermontiada: šaltiniai, įvykiai, žmonės“, kurioje pranešimus skaitė Latvijos ir Lietuvos istorikai: Erikas Jakobsonas („Bermontidos tyrimo galimybės“), Juris Ciganovas („P. Bermonto Vakarų savanorių armijos formavimas 1919 m. vasarą ir rudenį“), Aleksandras Chapenka („P. Virgoličiaus 2-asis vakarų savanorių korpusas bermontidos įvykiuose 1919 m.“), Valteris Ščerbinskis („Aizsargų tarnyba bermontidos metu“), Barba Ekmanė („Rygos įgulos pasirengimas miesto gynybai 1919 m. spalį“), Ineta Lipša („Seksualinių elgesio normų nebuvimo problematika Latvijoje nepriklausomybės kovų metais (1918–1920)“). Pranešimą „Lietuvos kovos su bermontininkais“ perskaitė ir Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis.

Spalio 16 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus Didžiojoje salėje sumontuotas foto-pano, skirtas 1673 metų Chotino mūšiui.

Spalio 21 d.

Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje įvyko renginys, skirtas Vilniaus ir Vilniaus krašto gražinimo Lietuvai 70-osioms metinėms. Gimnazijos mokytojai Vytautas Daildyka, Liudmila Jurgelevičienė ir kiti kalbėjo apie Vilniaus ir Vilniaus krašto politinę problemą, priminė Vilniaus krašto gražinimo faktus ir okupacijos padarinius, akcentavo Vilnių kaip Lietuvos valstybės sostinę nuo 1323 metų. Vytauto Didžiojo karo muziejaus Naujausiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vyriausioji muziejininkė Aušra Jurevičiūtė perskaitė pranešimą „Vilniaus krašto kaip Lietuvos valstybės neatskiriamos dalies samprata“. Buvo pristatyta muziejaus Archeologijos skyriaus parengta kilnojama paroda (eksponuota nuo spalio 1 d.) „Piliakalniai Liudviko Kšivickio nuotraukose“. Gimnazijos mokiniai parodė meninę programą. Renginyje dalyvavo Valstybės sienos apsaugos tarnybos Varėnos rinktinės Purvėnų užkardos vadas Petras Česokas ir šios užkardos pasieniečiai.

Spalio 22 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejuje lankėsi Švedijos kariuomenės gynybos štabo Logistikos departamento pareigūnas Karlas Johanas Sandelsas ir Mate-

rialinių resursų departamento pareigūnas Christeris Daunas. Apžvalginės ekskursijos metu svečiai itin domėjosi karybos istorija: eksponuojamais įvairių laikotarpių ginklais, pabūklais, šalmais, šarvais, paveikslais, mūšių schemomis, uniformų rekonstrukcijomis – viskuo, kas atspindi Lietuvos karinius ir politinius įvykius, suteikia duomenų apie kaimyninių valstybių ginkluotąsias pajėgas ir karybos būdus. Svečiams buvo įdomi ir Lietuvos svarbiausių mūšių bei kovų, Lietuvos kariuomenės kūrimosi istorija. Juos lydėjo Lietuvos kariuomenės gynybos štabo Logistikos ryšių informacinių sistemų departamento ginkluotės sistemų karininkas kpt. Mindaugas Nancevičius.

Muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis susitiko su Griškių „Vyturio“ vidurinės mokyklos moksleiviais. Pokalbio tema – Vilniaus ir Vilniaus krašto gražinimo Lietuvai 70-metis.

Spalio 23 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas dalyvavo Lietuvos kūno kultūros akademijos 75-mečio minėjimo renginiuose. Už ilgametį sąžiningą darbą akademijoje ugdant turizmo ir sporto vadybininkus rektorius Albertas Skurvydas jam pareiškė padėką.

Lapkričio 5 d.

Paminėtos Vytauto Didžiojo karo muziejaus Karo technikos ir transporto Vilniaus skyriaus ekspozicijos atidarymo metinės. Ta proga muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis padėkos raštais apdovanojo pirmuosius šio skyriaus darbuotojus dms. mjr. V. Kudrauską, ats. mjr. G. Trakimą, vrš. Dainių Dičių, Jadvygą Michailinienę, Mantą Stančiką. Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų mokyklos mokinių styginių kvartetas surengė koncertą.

Lapkričio 20 d.

Kaune įvyko šventiniai renginiai, skirti Lietuvos kariuomenės 91-osioms metinėms, kurie prasidėjo šv. Mišiomis Šv. arkangelo Mykolo (Igulos) bažnyčioje. Po to Vytauto Didžiojo karo muziejaus sodelyje įvyko Vyčio Kryžiaus ordino vėliavos pakėlimo ir gėlių padėjimo prie Nežinomo kareivio kapo

ir Laisvės paminklo ceremonija. Šventiniame renginyje dalyvavo ministras pirmininkas Andrius Kubilius, krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė, Lietuvos kariuomenės vadas gen. mjr. Arvydas Pocius, Vyriausybės nariai, Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos viršininkas brg. gen. Artūras Leita. Svečiai, kariuomenės ir visuomenės atstovai padėjo gėlių prie Nežinomo kareivio kapo ir Amžinosios ugnies aukuro. Iškilmingos ceremonijos metu buvo iššauts trys salvės: Lietuvos kariuomenei, Tėvynei Lietuvai ir Kauno įgulos kariams.

Po ceremonijos Vyriausybės nariai apsilankė Vytauto Didžiojo karo muziejuje. Juos pasitiko ir lydėjo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis. Svečiai susipažino su vienu seniausių Lietuvos muziejų, atidaryto 1921 m. vasario 16 d., kūrimosi istorija, domėjosi pastato būkle, remontu, apžiūrėjo restauruotos Vytauto Didžiojo kapelos ekspoziciją, kurioje eksponuojami trisdešimties Lietuvos valdovų portretai, paveikslai, vaizduojantys svarbiausius mūšius, vykusius iki Vytauto Didžiojo laikų ir jam gyvam esant, kariuomenės naudoti to meto artilerijos pabūklai, XV–XVI a. šarvų kopijos. Vytauto Didžiojo karo muziejaus rengiamos Didžiosios salės, kitas muziejaus ekspozicijas pristatė direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas.

Po Lietuvos kariuomenės vado gen. mjr. A. Pociaus ir muziejaus direktoriaus pavaduotojo dr. Stepono Gečo sveikinimų įvyko Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Kauno fakulteto pučiamųjų instrumentų orkestro (vadovas Vytautas Ramančiūnas) koncertas.

Lapkričio 24 d.

Kilnojamoji paroda „Piliakalniai Liudviko Kšivickio nuotraukose“ atidaryta Šalčininkų Lietuvos 1000-mečio gimnazijoje.

Lapkričio 28 d.

Restauruotoje Didžiojoje salėje buvo pristatytas Lietuvos vardo tūkstantmečio takelis, kurį kartu su žolinčiais išaudė Lietuvos žmonės. Žolinčių akademijos prezidentė Danutė Končienė Lietuvos vardo tūkstantmečio žolynų takelį pradėjo austi dar sausio mėnesį. Tūkstantmečio takelis buvo eksponuojamas iki gruodžio 13 d.

Gruodžio 2 d.

Kilnojamoji paroda „Lietuvos karo aviacija 1919–1940 m.“ atidaryta Kauno Prano Eimučio jaunimo mokykloje.

Gruodžio 3 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas dr. Steponas Gečas ir Naujaisiųjų laikų karybos istorijos skyriaus vedėjas Algis Markūnas dalyvavo pirmojo Lietuvos kariuomenės sporto instruktoriaus, ilgametio Lietuvos konsulo Argentinai ir Šveicarijai Ciuriche (1930–1940) Stepo

Garbačiausko ir jo žmonos pirmosios lietuviškos moters sporto žurnalistės Elenos Kubiliūnaitės-Garbačiauskienės perlaidojimo ceremonijoje Kauno arkikatedroje ir Petrašiūnų kapinėse. Dr. S. Gečas perlaidojimo dalyviams priminė S. ir E. Garbačiauskų nuopelnus Lietuvos kariuomenei ir sportui.

Gruodžio 14 d.

Vilniaus dailės akademijos galerijoje „Akademija“ aspirantė Bronė Neverdauskienė gynė mokslinį referatą „Augusto II laikų Abiejų Tautų Respublikos karo vėliava XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje“ ir pristatė rekonstruotą vėliavą (originali vėliava saugoma Švedijos karo muziejaus fonduose). Vienas iš projekto konsultantų Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas įvertino šio darbo svarbą Lietuvos karybos istorijai. Dalyvavo muziejaus direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis.

Rekonstruotos vėliavos plotis 267 cm, ilgis 340 cm, koto ilgis 288 cm. Ji perduota Vytauto Didžiojo karo muziejui.

Gruodžio 22 d.

Įvyko kalėdinis koncertas „Šventų Kalėdų belaukiant“ Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojams. Kalėdines giesmes giedojo Kauno berniukų ir jaunuolių choras „Varpelis“ (meno vadovas Ksaveras Plančiūnas), artėjančių Kalėdų proga muziejaus darbuotojus pasveikino direktorius plk. lt. dr. Gintautas Surgailis. Kunigas Artūras Kazlauskas visus pakvietė pasimelsti, pašventino Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojus ir muziejų. Renginio metu 60-ojo gimtadienio proga pasveikinta vyriausioji buhalterė Ona Šlegerienė. Renginio organizatorė Edukacijos ir informacijos skyriaus vedėja Regina Rajeckienė.

Gruodžio 23 d.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Arvydas Pociūnas kavinėje „Kafe inn“ susitiko su Kauno miesto akademinio jaunimo atstovais. Skambėjo tarpukario Lietuvos estradinės dainos, buvo parodytas dokumentinis filmas apie Lietuvą 1920–1940 metais. A. Pociūnas susirinkusiesiems papasakojo apie laikinosios sostinės karinį, politinį ir diplomatinį gyvenimą.

VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJUS 2009 METAIS.

Almanachas.

2010 05 13 Tiražas 200 egz. Užsakymas GL-127.

Išleido Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija,

Totorių g. 25/3, LT-01121 Vilnius.

Spausdino Lietuvos kariuomenės karo kartografijos centras,

Muitinės g. 4, Domeikava, LT-54359 Kauno r.

www.kam.lt

Viena iš pagrindinių muziejaus funkcijų – kaupti eksponatus ir supažindinti visuomenę su Lietuvos ir Lietuvos kariuomenės tūkstantmetės istorija.

2009 metais Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniai papildė 3892 eksponatais.

Bendras eksponatų skaičius pasiekė 233 339 vnt. Kaip ir dera Karo muziejui, didžiausia

ekspонатų dalis atspindi kariuomenės istoriją. Naujuosius eksponatus galima sugrupuoti taip: archeologijos grupė – 301 vnt.; daiktų grupė – 336 vnt.;

negatyvų grupė – 13 vnt.; fotografijų grupė – 1674 vnt.; ginklų grupė – 159 vnt.;

meno grupė – 2 vnt.; numizmatikos grupė – 134 vnt.; spaudos grupė – 671 vnt.;

karinės technikos ir transporto grupė – 34 vnt.; pagalbinių medžiagų grupė – 568 vnt.

2009ieji metai buvo ir įtempto darbo metai.

Sėkmingai baigtą rekonstruoti Vytauto Didžiojo kapelą ir Didžiąją salę.

Naujos, modernios ekspozicijos įrengimas buvo didelis iššūkis muziejaus kolektyvui.

Muziejuje apsilankė 47 262 lankytojai, parengta 10 edukacinių programų,

įrengtos 6 naujos parodos, dirbtas mokalinis ir muziejinis darbas.

